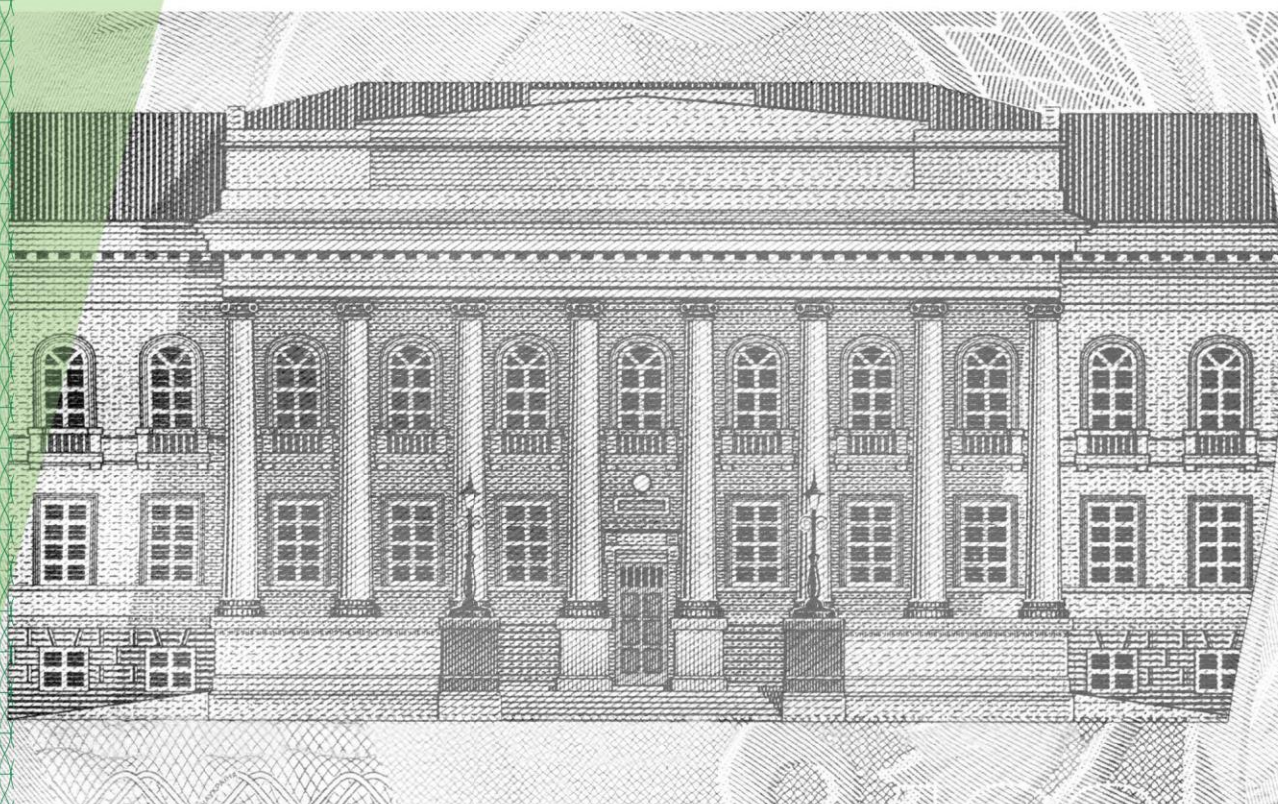

Національний
банк України

Звіт про фінансову стабільність

Червень 2019 року

Звіт про фінансову стабільність (далі – Звіт) – ключова публікація Національного банку України (далі – Національний банк). Його мета – проінформувати про наявні та потенційні ризики, які можуть загрожувати стабільності фінансової системи України. Головну увагу приділено системним ризикам банківського сектору. Також Звіт містить рекомендації органам влади і банкам стосовно того, як протидіяти ризикам та сприяти підвищенню стійкості фінансової системи до них.

Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку та всім, хто цікавиться питаннями фінансової стабільності. Він допоможе зрозуміти, які виклики стоять перед економікою та фінансовою системою України та яким може бути їхній уплив на фінансову стабільність у країні. Його оприлюднення підвищує прозорість та передбачуваність макропруденційної політики, допомагає сформувати довіру суспільства до неї, відтак сприятиме Національному банку в управлінні системними ризиками.

Цей Звіт схвалено Комітетом з фінансової стабільності Національного банку України 14 червня 2019 року.

Зміст

Головне

Системні ризики у фінансовому секторі перебувають на історично мінімальному рівні. Умови сприятливі для роботи банків, база фондування впевнено зростає, кредитування фізичних осіб стрімко розвивається, банківський сектор залишається прибутковим, добре капіталізованим та високоліквідним.

На сьогодні ключовий ризик для фінансової стабільності – несприятливий для держави розвиток подій навколо Приватбанку. Протягом квітня–травня було прийнято низку судових рішень, що ставлять під сумнів законність та доцільність націоналізації Приватбанку у грудні 2016 року. Ці рішення наразі оскаржуються в апеляції. НБУ спільно з Міністерством фінансів та ФГВФО готує план дій на випадок будь-якого розвитку подій для держави. НБУ та партнери керуватимуться у своїх діях міркуваннями збереження фінансової стабільності та захисту прав вкладників банку.

Попри сповільнення української економіки, макроекономічні умови залишаються сприятливими для роботи банків. Ключовим макроекономічним ризиком для фінансової стабільності є пауза у співпраці між Україною та МВФ. Вона здорожчує рефінансування державного боргу, зокрема на міжнародних ринках приватного капіталу. Доступ до них зараз критично необхідний, адже Україна проходить період пікових виплат за зовнішнім боргом. Завершення виборчого циклу дасть змогу в найближчі місяці переглянути поточну програму співпраці з МВФ або започаткувати нову.

Фінансовий стан домогосподарств та бізнесу поліпшується. Високі темпи зростання реальних доходів населення зберігаються третій рік поспіль. Поліпшення споживчих настроїв у поєднанні з вищими доходами стимулюють населення брати більше кредитів. Доходи компаній також динамічно зростають, рентабельність нормалізувалася після різкого відновлення після кризи, а боргове навантаження залишається переважно на прийнятному рівні. Загалом підприємства дедалі чіткіше декларують наміри більше позичати на фінансування інвестицій в основний та оборотний капітал. Тим часом банки стверджують, що готові збільшувати обсяги корпоративного кредитування.

Частка внутрішнього фондування в зобов’язаннях банків продовжує зростати, зовнішні запозичення в іноземній валюті становлять лише близько 11% від усіх зобов’язань сектору. Фінустанови продовжують погашати зовнішні борги, проте нові не залучають через їхню відносно високу вартість і невисокий попит на кредити в іноземній валюті. Фондування залишається дуже коротким, проте банки мають великі обсяги високоякісних ліквідних активів на балансах – це гарний запобіжник від проблем із ліквідністю.

Споживче кредитування й далі стрімко зростає: темп приросту незабезпечених гривневих кредитів домогосподарствам на поточні цілі перевищує 30% р/р вісім кварталів поспіль. Сегмент зберігає високий потенціал розвитку: боргове навантаження на сектор домогосподарств загалом невисоке, трохи менше, ніж 10% річного доходу, хоча рівень закредитованості населення з низькими доходами значно вищий. Споживче кредитування високоприбуткове. Це робить його дуже привабливим для банків, однак вони повинні належно враховувати й пов’язані з ним ризики.

Проведений НБУ аналіз сегмента споживчого кредитування засвідчив, що в поточних макроекономічних умовах більшість банків адекватно оцінює рівень втрат від кредитного ризику за такими позиками й має відповідний рівень резервів. Проте розрахункові значення ймовірних втрат у випадку кризи здебільшого занадто оптимістичні. Для оцінювання необхідних резервів банки використовують моделі, що не чутливі до різкого погіршення макроекономічних показників. Тож якщо реалізується несприятливий сценарій, фінустанови можуть не сформувати належні резерви на випередження. Щоб уникнути цього, у майбутньому НБУ може підвищити вагу ризику за незабезпеченими споживчими кредитами. Це потрібно, аби фінустанови мали достатній запас капіталу для поглинання потенційних збитків від цього сегмента на випадок кризових явищ.

На сьогодні банківський сектор отримує рекордні прибутки. Завдяки високій операційній ефективності і низькій вартості кредитного ризику в I кварталі рентабельність капіталу сектору (ROE) перевищила 30%. Ризики прибутковості зараз низькі, проте фінустанови повинні припускати, що в середньостроковій перспективі прибутковість нормалізується (знизиться). НБУ вважає, що банки мають використати поточні прибутки на формування запасу капіталу. У найближчі роки вимоги до капіталу суттєво підвищуватимуться: потрібно буде формувати буфери консервації та системної важливості (для системно важливих банків), а також покривати капіталом операційний та ринковий ризики (зараз лише кредитний ризик). Тобто фінустанови будуть зобов’язані тримати більше капіталу для покриття можливих збитків. Важливо, щоб ті державні банки, які сьогодні виконують нормативи лише з невеликим запасом, не розподіляли прибутки на виплату дивідендів, а утримували їх для виконання нових вимог до капіталу.

Важливі події останніх місяців – створення незалежних наглядових рад у державних банках. Укрексімбанк та Ощадбанк уперше матимуть наглядові ради, у яких більшість членів є незалежними. Це створює передумови для зміни принципів роботи державних банків і остаточно виведе їх із-під прямого впливу органів влади. Ключові завдання для наглядових рад – розчистити баланси від непрацюючих кредитів, розробити стратегії та бізнес-моделі, підвищити операційну ефективність та в підсумку максимізувати прибуток для держави. На нинішньому етапі остаточна мета нових наглядових рад – зробити державні банки привабливими для інвестування. Ефективна діяльність наглядових рад стане запорукою того, що робота державних фінустанов більше не завдаватиме державі збитків, як це було в попередні роки.

Висока доларизація банківських балансів залишається джерелом системних ризиків. Частка валютних активів та пасивів скоротилася з пікових значень 2015 року на понад 10 в. п.; на сьогодні частка валютних депозитів та кредитів трохи перевищує 40% від загальних обсягів. Утім, серед клієнтів банків досі чимало компаній із кредитами в іноземній валюті, але доходами майже виключно у гривні. Банки мають консервативно оцінювати кредитні ризики таких позичальників. НБУ очікує, що дедоларизація балансів сектору триватиме й надалі, поки зберігатиметься фінансова стабільність, а темпи інфляції знижуватимуться. За оцінками НБУ, природний рівень доларизації становить близько 20% для подібних до української фінансових систем. Рівень доларизації державного боргу перевищує дві третини – це також джерело макроекономічних ризиків. Зростання інвестицій нерезидентів у гривневі ОВДП дасть змогу поступово збільшувати частку гривневого боргу, що підвищить фінансову стійкість державних фінансів.

Частка непрацюючих кредитів на балансах банків і надалі перевищує 50%. Щоправда, вона поступово знижується, але лише завдяки статистичному ефектові від зростання загального портфеля. НБУ очікує помітної активізації процесу розчищення балансів від недіючих кредитів. Для цього усунуто практично всі юридичні та податкові перешкоди. Оскільки питання проблемних активів вирішується вкрай повільно, НБУ планує затвердити положення про роботу з проблемними активами. Воно спонукатиме банки визначити для себе чіткі часові рамки зниження обсягів непрацюючих кредитів. Очікується, що уряд ухвалить додаткове рішення, яке врегулює роботу державних банків із проблемними активами. Нові наглядові ради цих фінустанов мають приділити даному питанню увагу в першу чергу.

НБУ продовжує працювати над гармонізацією банківського регулювання та нагляду з вимогами європейського законодавства. Триває робота над розробкою нових правил розрахунку регулятивного капіталу та потреб капіталу на покриття операційного ризику, а також над методикою нормативу довгострокової ліквідності NSFR. Очікується, що НБУ затвердить відповідні документи до кінця поточного року після опрацювання з банківською спільнотою.

Індекс фінансового стресу

У І півріччі 2019 року Індекс фінансового стресу (ІФС)[1] після тимчасового зростання, зумовленого агресією Росії у Керченській протоці та запровадженням на місяць воєнного стану в Україні, знизився та наблизився до свого історичного мінімуму. Поступово рухалися вниз усі субіндекси. Суттєво знизився рівень стресу в банківському секторі, зокрема складова ліквідності. Зменшення субіндексу державних цінних паперів зумовлено зростанням ліквідності державних єврооблігацій України. Валютний субіндекс скоротився внаслідок зміцнення курсу гривні. За останні тижні Індекс фінансового стресу не сигналізував про суттєві зміни умов на фінансових ринках.

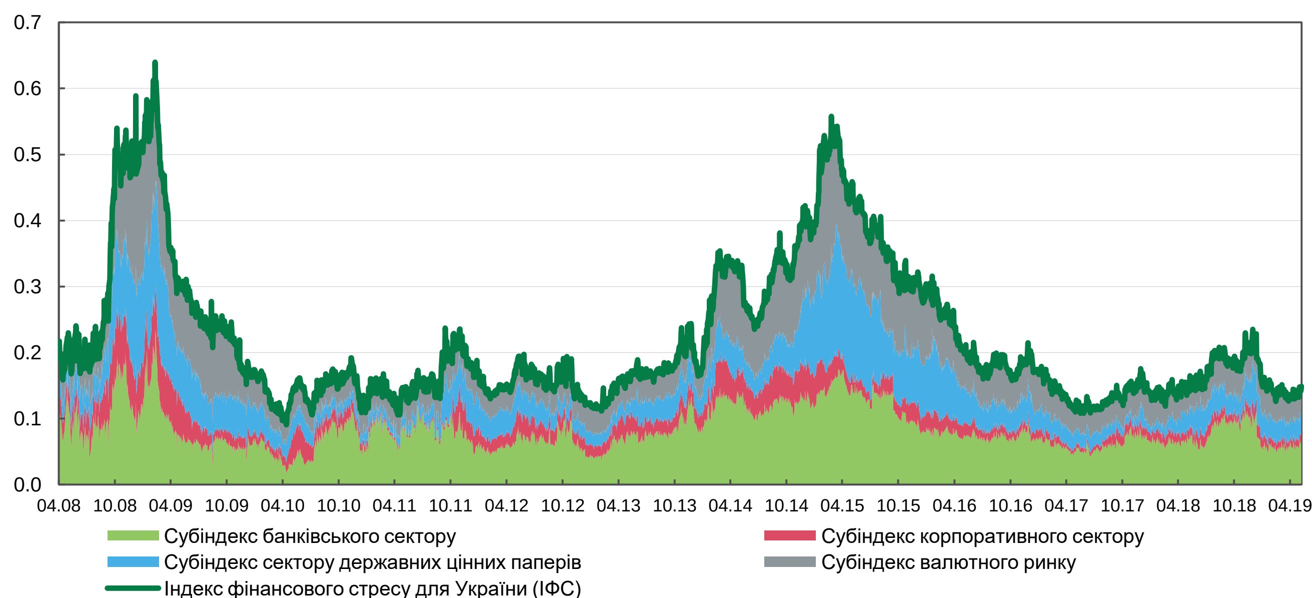
ІФС відображає винятково поточний стан справ у фінансовому секторі та не вказує на майбутні ризики в короткостроковій чи довгостроковій перспективах.

Графік ІФС1. Індекс фінансового стресу

Джерело: НБУ.

Графік ІФС2. Внески субіндексів до Індексу фінансового стресу

Джерело: НБУ.

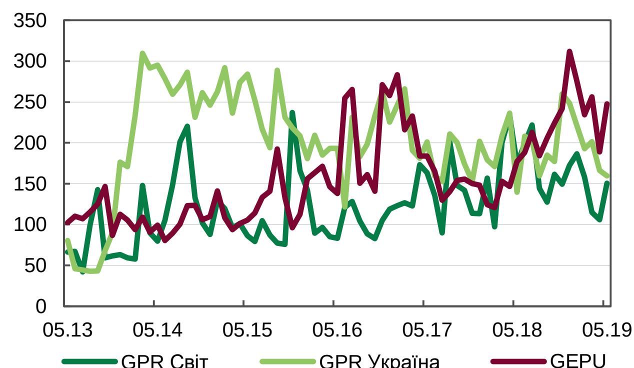
[1] Методику розрахунку Індексу фінансового стресу для України описано у Звіті про фінансову стабільність за грудень 2016 року.

Частина 1. Зовнішні умови та ризики

1.1. Тенденції зовнішнього середовища

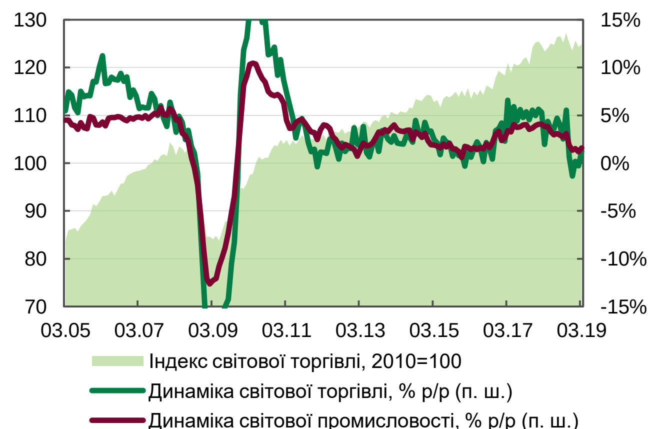
Геополітичні та геоекономічні ризики високі й продовжують зростати. Більшість економік світу вповільнюється, деякі – різко. Це наслідки протекціонізму, що призвів до стагнації міжнародної торгівлі, та минулорічної жорсткої монетарної політики ФРС, що зумовила відплив капіталу з країн, що розвиваються. ФРС та ЄЦБ перестали робити монетарну політику жорсткішою так швидко, як планували раніше. Але загрози зберігаються для економік, що розвиваються, – це негативно впливає й на ціни на сировинні товари. Росія продовжує тиснути на Україну, але не вдаючись до значної ескалації військових дій на Донбасі. Економічний зв'язок між Україною та РФ слабшає.

Графік 1.1.1. Індекс геополітичних ризиків (GPR)[2] та індекс непевності світової економічної політики (GEPU)[3]

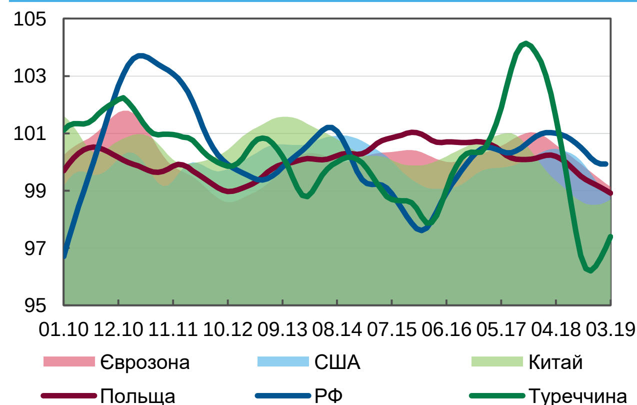
Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello; Davis, Steven J.

Графік 1.1.2. Динаміка світової торгівлі та промисловості

Джерело: Centraal Planbureau (CPB), Нідерланди.

Графік 1.1.3. Динаміка складених випереджальних показників (CLI) ОЕСР для основних торговельних партнерів України

Джерело: OECP.

Глобальні геополітичні ризики залишаються значними, а геоекономічні – надзвичайно високими

За останні півроку з'явилася низка геополітичних ризиків, що загрожують глобальній економіці. Санкції США проти Ірану стимулювали тіньовий експорт іранської нафти. Це зумовлює військове напруження в Ормузькій протоці. У Венесуелі почалося внутрішнє протистояння, до якого долучилися глобальні геополітичні гравці. У Європі проблем також вистачає: досі не врегульовано вихід Великої Британії з ЄС (Brexit), продовжуються масові вуличні протести у Франції тощо.

Але найбільший ризик – протекціонізм, що використовується для досягнення неекономічних цілей. Торговельна війна між США та Китаєм – межа геополітичного протистояння. 10 травня розпочався новий її етап: США підвищили мито на китайські товари вартістю близько 200 млрд дол. із 10% до 25%. У відповідь Китай підвищив мита з 5–10% до 10–25% на американські товари на 60 млрд дол. У США розглядають можливість установлення мит на весь китайський імпорт. Натомість поки нереалізована загроза торговельної війни між США та Мексикою мала на меті зменшити потік мігрантів через американо-мексиканський кордон. Обидві проблеми довготривалі й потребують часу для подолання, а от методи їх вирішення прямо та одразу негативно впливають на світову торгівлю.

У глобальній торгівлі з'явилися ознаки стагнації

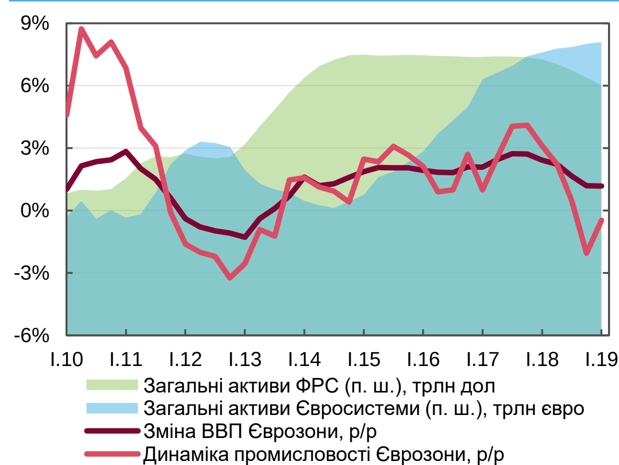
Геополітичні ризики знижують темп зростання світової торгівлі. У грудні й лютому він набув від'ємних значень рік до року. У I кварталі зростання відновилося та було вкрай млявим. Стагнація світової торгівлі вповільнила розвиток промисловості. У березні в понад половині країн G-20 обсяг промислового виробництва знижувався в річному обчисленні. За даними Світового банку промисловість забезпечує близько четвертини доданої вартості глобальної економіки. Тож збереження цих тенденцій вагомо впливатиме на економічне зростання у світі.

Економічне зростання у світі сповільнюється

За даними МВФ темп приросту світової економіки знизився з 3.8% у 2017 році до 3.6% торік. Уповільнення зачепило всі групи країн, особливо європейських. У IV кварталі в Туреччині почалася рецесія, економіка Італії майже припинила зростання. Тож у квітневому Огляді

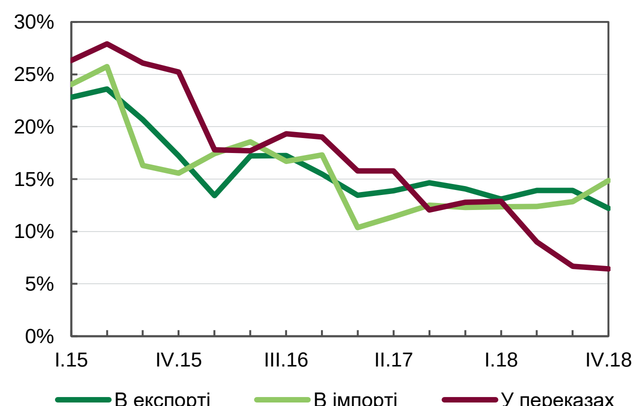
[2] https://www2.bc.edu/matteo-iacoviello/gpr.htm
[3] http://www.policyuncertainty.com/global_monthly.html

Графік 1.1.4. Динаміка активів ЄЦБ та ФРС, ВВП та промисловості Єврозони

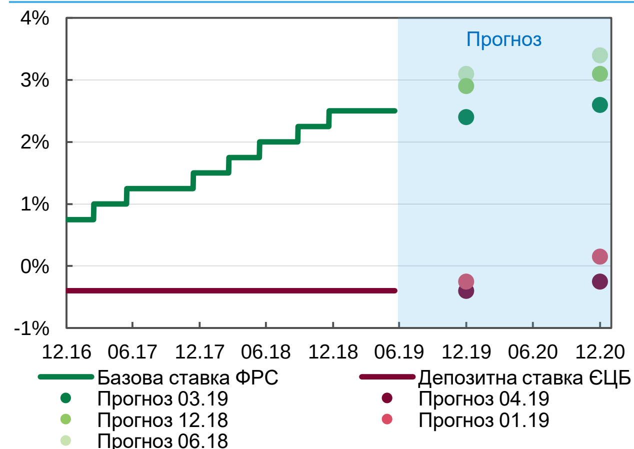
Джерело: Eurostat, ЄЦБ, ФРС.

Графік 1.1.5. Частка Росії в зовнішньоекономічних зв'язках України

Джерело: НБУ.

Графік 1.1.6. Динаміка та прогноз базової ставки ФРС США (верхня межа) та депозитної ставки ЄЦБ

Джерело: Federal Reserve Board, ЄЦБ, Bloomberg.

світової економіки вдруге поспіль МВФ знизив прогноз зростання світового ВВП на 2019 рік – до 3.3%. Фонд очікує, що цього року економіка Єврозони зросте на 1.3% (на 0.5 в. п. нижче, ніж торік), Польщі – 3.8% (-1.3 в. п.), Росії – 1.6% (-0.7 в. п.), Китаю – 6.3% (-0.3 в. п.). На думку МВФ, реальний ВВП Туреччини знизиться на 2.5%.

Економіки основних торговельних партнерів України імовірно й надалі вповільнюватимуться. За даними ОЕСР складені у березні випереджальні показники (CLI)[4] для всіх відповідних країн, окрім Індії та РФ, перебували на найнижчому рівні з часів Великої рецесії (європейської боргової кризи для держав ЄС) та продовжували знижуватися. Додатковий фактор ризику для Єврозони – запровадження жорсткіших екологічних стандартів у німецькому автомобілебудуванні, що помітно вплинуло на показники галузі. Усе це створює значні загрози для реального сектору і фінансової стабільності в Україні.

Росія зберігає активність у протистоянні з Україною, однак поступово втрачає економічний зв'язок із нею

З 1 червня РФ заборонила експорт до України нафти, вугілля та нафтопродуктів. Також перелік заборонених до імпорту в Росію українських товарів розширено продукцією машинобудування, металообробки та легкої промисловості на 250 млн дол. на рік. Це безпосередній, хоч і керований, ризик для економіки України.

24 квітня президент РФ підписав указ про спрощене надання громадянства мешканцям окремих районів Донецької і Луганської областей, а також тим, хто проживав у Криму, але виїхав звідти після анексії.

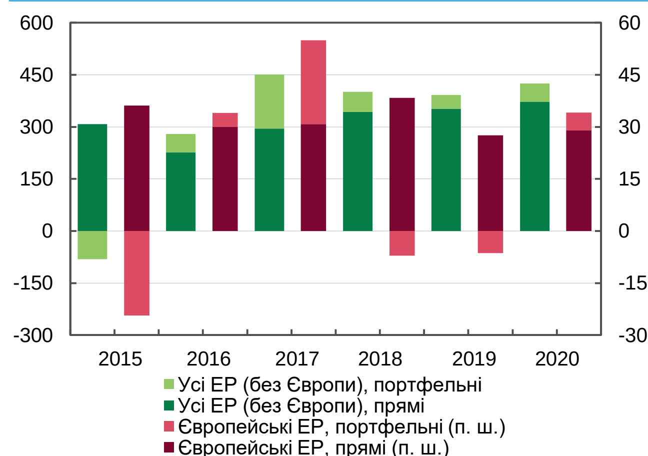
25 травня трибунал з морського права ООН зобов'язав РФ відпустити полонених українських моряків та судна, захоплені в Азовському морі. Росія відмовилася виконати це рішення. Також відбулися слухання в Гаазькому трибуналі з морського права за аналогічним позовом.

Доки немає значної ескалації військових дій на Донбасі й Україна відстоює свої інтереси, зберігатиметься статус-кво, а епіцентр протистояння перейде в судові інстанції. Тим часом економічний зв'язок України з РФ слабшає, що зменшує вплив російського чинника на економіку України.

17 травня більшість членів Комітету міністрів Ради Європи проголосувала за повернення Росії права голосу, яке в неї забрали через анексію Криму. 25 червня це рішення має розглянути ПАРЄ. Ризик безумовного повернення РФ високий. Його реалізація потенційно загрожує пом'якшенням санкцій ЄС проти Росії. У той же час до Конгресу США було подано законопроект про надання Україні статусу головного союзника США поза НАТО до вступу до альянсу. Його ухвалення допоможе збалансувати загрози, що постають перед Україною.

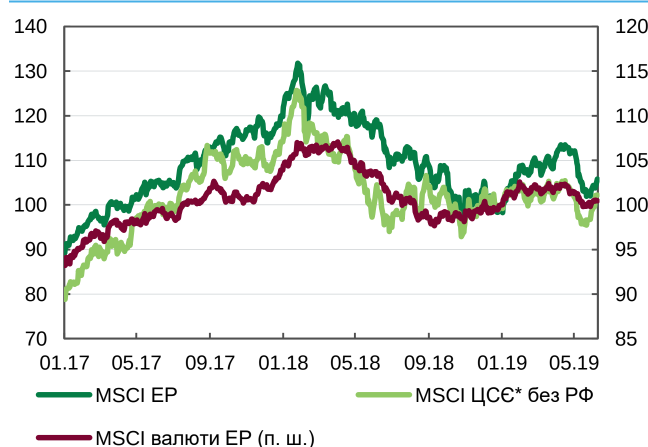
[4] Розраховуються ОЕСР (OECD) на основі рядів, які пов'язані з очікуваною динамікою ВВП, наприклад настрої споживачів; перелік складових індивідуальний для кожної країни. Вказують на зміну фази бізнес-циклу заздалегідь, зазвичай за 6–9 місяців.

Графік 1.1.7. Динаміка чистих іноземних інвестицій в економіки, що розвиваються (ЕР), млрд дол.

Джерело: МВФ, Огляд світової економіки, квітень 2019 року.

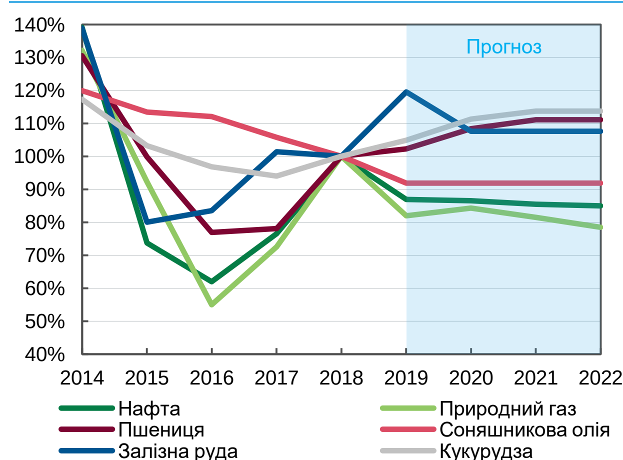
Графік 1.1.8. Динаміка цін валют та активів економік, що розвиваються (ЕР), 01.01.2019=100

* ЦСЄ – Центральна та Східна Європа.

Джерело: Thomson Reuters.

Графік 1.1.9. Світові ціни на сировинні товари*, 2018=100%

* Нафта – сорт Brent; природний газ з РФ; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця, кукурудза, соняшникова олія – міжнародні ринки США.

Джерело: МВФ, Огляд світової економіки, квітень 2019 року.

Ризик зупинки транзиту газу через Україну помірний

Будівництво “Північного потоку-2” в обхід України триває за підтримки Німеччини. Позиції США, Данії та Єврокомісії можуть відтермінувати запуск проекту, що, ймовірно, не відбудеться вчасно, до кінця 2019 року. Також Газпром був змушений змінити проекти газогонів через Туреччину до Балкан і Центральної Європи та почати їх реалізацію зі значним запізненням. Тож РФ доведеться домовлятися з Україною про нову угоду із транспортування природного газу до Європи.

Пом’якшення позиції ФРС та ЄЦБ тимчасово полегшило ситуацію на ринках, що розвиваються

Торік підвищення облікової ставки та скорочення балансу ФРС, згортання кількісного пом’якшення ЄЦБ зумовили відплив капіталу з країн, що розвиваються. У IV кварталі ця тенденція загострилася, тож ФРС і ЄЦБ скорегували монетарну політику. ФРС припинила підвищувати ставку, а з травня скорочує баланс на 35, а не 50 млрд дол. на місяць і закінчить цю операцію у вересні 2019 року, а не в грудні 2020 року. Низка індикаторів вказує на те, що цього року ФРС може знизити ставку. А от ЄЦБ відмовився від підвищення ставки – принаймні до II половини 2020 року.

Дії ФРС та ЄЦБ призвели до тимчасового пожвавлення на ринках активів країн, що розвиваються. Але ознаки стагнації у світовій торгівлі нівелювали їх вплив на економіку цих країн. МВФ прогнозує, що торішнє падіння припливу портфельних інвестицій в економіки, що розвиваються, триватиме й у 2019 році. У травні ринки різко негативно відреагували на новий раунд торговельної війни між США та Китаєм. Продовження цих тенденцій украй негативно впливатиме на економіки та фінансові ринки країн, що розвиваються.

Зростання цін на сировинні товари не очікується

Протягом перших чотирьох місяців року ціни на нафту відновлювалися внаслідок скорочення поставок з Ірану та Венесуели, зумовленого санкціями США, та узгодженого зменшення видобутку країнами ОПЕК+. Однак у травні почалося різке падіння через уповільнення глобальної економіки та геополітичні ризики. МВФ прогнозує, що в 2019 році ціни на нафту знизяться на 13.4%. У червні зустріч ОПЕК+ може вплинути на ринок нафти, але ризики збереження низьких цін на неї є досить високими.

Залізна руда подорожчала через аварію в Бразилії, несприятливі погодні умови в Австралії та високий попит у Китаї. Вартість руди залишатиметься високою, але знизиться порівняно з нинішньою. Дорога руда підтримуватиме ціни на сталь близько до поточного рівня.

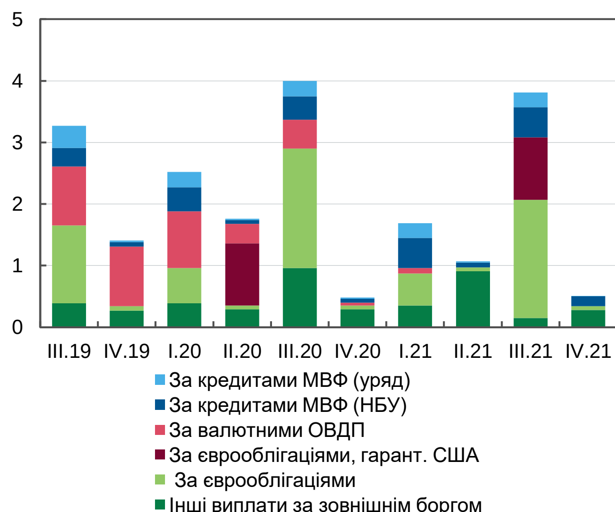
Торік ціни на продовольство були високими. Та з початку цього року вони помітно знизилися. У травні почалося сезонне відновлення, проте перевищення минулорічних рівнів малоймовірне, бо на вартість продовольства тиснутиме слабка економічна динаміка у країнах, що розвиваються.

Частина 2. Внутрішні умови та ризики

2.1. Макроекономічні та фіскальні ризики

Ризики для фінансової стабільності зберігаються. Україна проходить період пікових виплат за зовнішнім боргом. Такі виплати, за обмежених можливостей залучення на міжнародних ринках капіталу, вже призвели до скорочення обсягів міжнародних резервів. У таких умовах критично важливим є подальше отримання кредитних коштів від МВФ та інших офіційних кредиторів. До інших ризиків належать уповільнення зростання ВВП, недовиконання податкових надходжень та висока ймовірність зниження з 2020 року обсягів транзиту російського газу територією України.

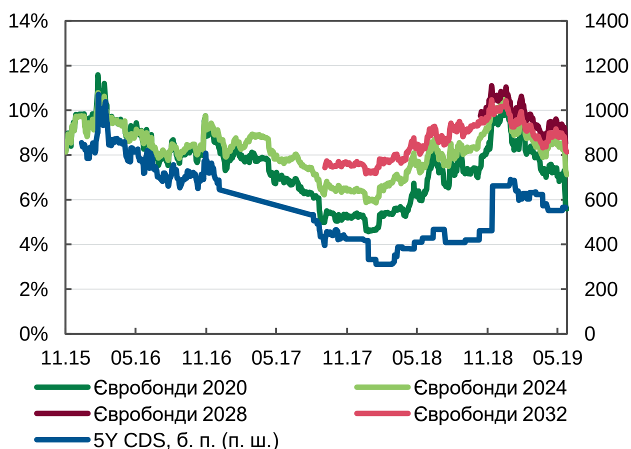
Графік 2.1.1. Валютні виплати за державним та гарантованим державою боргом, млрд дол.*

* У тому числі відсотки.

Джерело: НБУ.

Графік 2.1.2. Дохідність суверенних єврооблігацій України за роками погашення (%) та вартість 5-річних CDS України (б. п.)

Джерело: Bloomberg.

Ключовий ризик – платежі за зовнішнім боргом

За п'ять місяців 2019 року обсяги міжнародних резервів НБУ знизилися на 1.4 млрд дол. через високі виплати за зовнішніми зобов'язаннями. У травні уряд придбав у НБУ майже весь обсяг валюти, необхідний для погашення суверенних єврооблігацій на 1.0 млрд дол., випущених під гарантії США. Проте недавнє розміщення єврооблігацій на суму 1 млрд євро дасть змогу поповнити резерви.

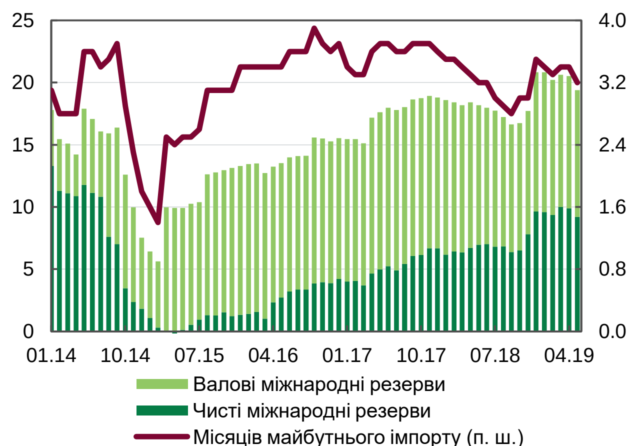
Високі валютні виплати збережуться: у найближчі п'ять кварталів Україна витрачатиме на них у середньому по 2.6 млрд дол. щоквартально, а із середини 2019 року до кінця 2021-го уряд та НБУ повинні сплатити за боргами в іноземній валюті загалом понад 20 млрд дол. Якщо не буде нових зовнішніх запозичень в достатніх обсягах, міжнародні резерви знижуватимуться. Тож на найближчі роки погашення й обслуговування валютного державного боргу – джерело потенційних ризиків для фінансової стабільності.

Частина потреб у фінансуванні уряду традиційно покривається за рахунок зовнішніх запозичень. Місткість українського боргового ринку (як гривневого, так і валютного сегментів) не дає змоги повністю профінансувати дефіцит із внутрішніх джерел. Відкриття прямого доступу нерезидентів до ринку ОВДП через Clearstream суттєво збільшить потенціал залучення фінансування у гривні від іноземних інвесторів. Проте це не усуне потребу у частковому залученні валютного боргу із зовнішніх ринків.

Тому ключове завдання – забезпечити постійний доступ до зовнішніх ринків запозичень та поступово знизити вартість боргу. На сьогодні вартість залучення зовнішнього та внутрішнього боргів є однією з найвищих у світі, а дохідність суверенних єврооблігацій у доларах на початок червня становила 7–9% залежно від терміну погашення. У такій ситуації уряду вигідне скорочення бюджетного дефіциту. Це, з одного боку, знижуватиме поточні потреби у фінансуванні, а з іншого – сприятиме швидшому зниженню рівня інфляції і відповідно зниженню облікової ставки. У результаті буде знижено вартість залучень у гривні та у валюті.

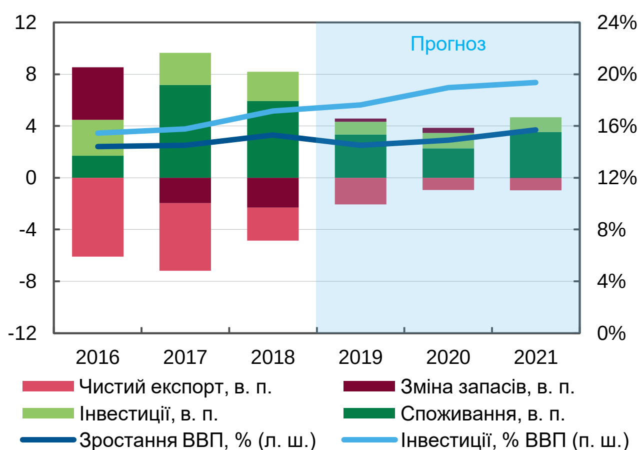
Стабілізація макроекономічної ситуації, зростання ВВП, уповільнення інфляції, помірний дефіцит поточного рахунку платіжного балансу та зниження державного боргу до 60% від ВВП створюють передумови для ринкових розміщень. Але в короткостроковій перспективі ключове завдання – провести необхідні реформи й

Графік 2.1.3. Валові й чисті міжнародні резерви НБУ, млрд дол.

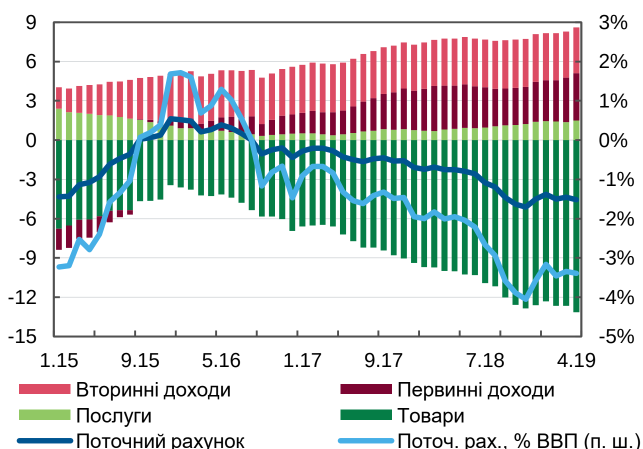
Джерело: НБУ.

Графік 2.1.4. Приріст ВВП за категоріями кінцевого споживання

Джерело: ДССУ, НБУ.

Графік 2.1.5. Баланс рахунку поточних операцій, млрд дол.*

* 12-місячна плинна.

Джерело: НБУ.

відновити співпрацю з МВФ та іншими МФО. Кількамісячна пауза у виконанні програми фонду некритична для фінансової стабільності. Водночас на початку осені, після парламентських виборів і формування нового уряду, продовження співпраці з МВФ стане ключовим.

Ураховуючи амбітну програму реформ, погоджену з МВФ, та все ще високу вразливість економіки до зовнішніх ризиків, доцільним видається започаткування нової довготривалої програми співпраці з МВФ, імовірно ще до завершення терміну поточної програми “Стенд-бай”.

Із 2015 року обсяги міжнародних резервів відчутно зросли й на початок червня 2019 року становили 19.4 млрд дол. За поточним прогнозом Національного банку, у 2019–2021 роках вони перебуватимуть переважно в діапазоні 21–22 млрд дол. у разі збереження підтримки України міжнародними фінансовими організаціями, доступу до міжнародних ринків капіталу та інтересу іноземних інвесторів до ОВДП у гривні.

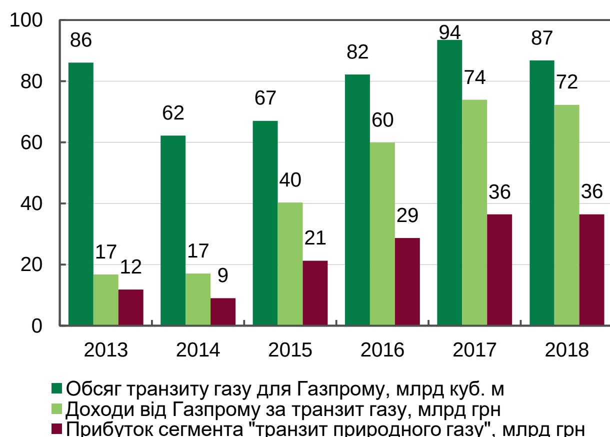
Зростання ВВП уповільнилося

У І кварталі темп зростання реального ВВП знизився до 2.2% р/р передусім через мляву динаміку промисловості. Натомість показники будівництва, тваринництва, роздрібної торгівлі і транспорту підтримали зростання. НБУ прогнозує, що зростання ВВП уповільниться з минулорічних 3.3% до 2.5% цього року. Причини – жорстка монетарна та фіскальна політика, скорочення темпів зростання економік основних торговельних партнерів України. Утім, внутрішній попит залишається високим. Це підтверджують показники роздрібної торгівлі: за 4 місяці зростання становило 7.9% р/р. Збільшення обсягів внутрішнього споживання зумовлене приростом реальної заробітної плати, індексацією пенсійних виплат і значними переказами з-за кордону. Але, ймовірно, сукупний вплив цих факторів слабшатиме, тож темпи зростання внутрішнього попиту сповільняться.

Дефіцит поточного рахунку в безпечній зоні

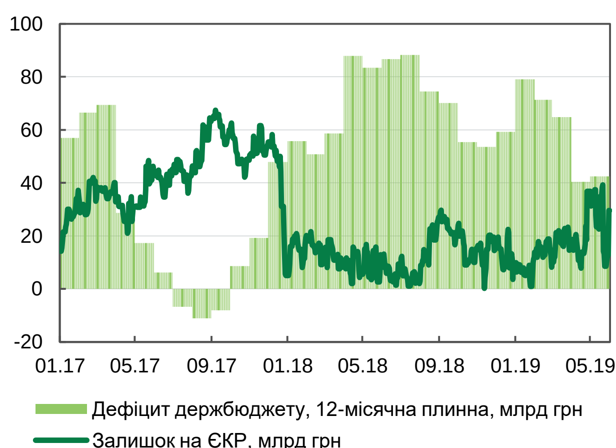
За попередніми даними, у січні–квітні 2019 року дефіцит поточного рахунку платіжного балансу становив прийнятні 388 млн дол. Це зумовлено істотним зростанням обсягів експорту зернових культур та помірним імпортом енергоносіїв. Утім, приплив коштів за фінансовим рахунком був вищим (682 млн дол.) завдяки інвестиціям нерезидентів в ОВДП й запозиченням державного сектору. У найближчі місяці світова економіка може помітно сповільнитися, стримуючи зростання українського експорту, а от збереження сталого внутрішнього попиту і нарощування обсягів закупівель енергоносіїв надалі стимулюватимуть приріст імпорту. Це створює ризик розширення дефіциту поточного рахунку, хоча наразі НБУ очікує, що у 2019 році він залишиться на торішньому рівні 3.3% ВВП. За оцінками Національного банку, якщо співпраця з МВФ триватиме, то у 2019–2021 роках надходження прямих іноземних інвестицій та залучення на зовнішніх ринках практично повністю компенсують дефіцит поточного рахунку. Інакше дефіцит скорочуватиметься внаслідок курсової корекції.

Графік 2.1.6. Операції Газпрому та НАК "Нафтогаз України"

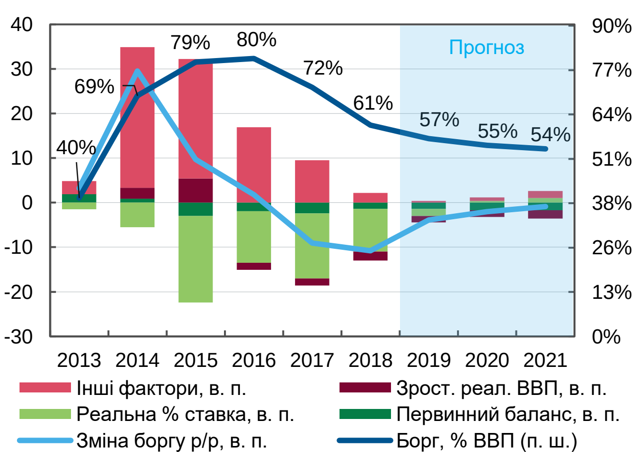
Джерело: НАК "Нафтогаз України" (Фінансова звітність окремої юридичної особи).

Графік 2.1.7. Дефіцит державного бюджету та динаміка Єдиного казначейського рахунку у 2017–2019 роках

Джерело: ДКСУ, НБУ.

Графік 2.1.8. Частка державного та гарантованого державою боргу до ВВП та чинники її зміни*

* Інші фактори – сукупний внесок зміни обсягу гарантій, активів та курсових коливань; додатні значення відповідають збільшенню частки боргу до ВВП, від'ємні – зменшенню.

Джерело: НБУ.

У середньостроковій перспективі існує ще один ризик для платіжного балансу – падіння обсягів транспортування російського природного газу територією України після запуску газогону "Північний потік – 2". Він може реалізуватися вже з 2020 року та спричинити відчутне скорочення експорту транспортних послуг.

Ризики невиконання держбюджету істотні

За 5 місяців, за оперативними даними Держказначейства, податкові та митні органи недовиконали план надходжень до бюджету на 28.2 млрд грн. Приріст надходжень від податкових органів становив лише 4.8% р/р, тоді як планом було передбачене зростання на 13.8%, а митні органи збільшили перерахування на 2.2% р/р (замість планових +12.8%). Низькі темпи спричинені зростанням відшкодування ПДВ на 28.0% р/р, зміцненням обмінного курсу гривні та зниженням світових цін на ключові товари імпорту. Недобір податків був тимчасово компенсований за рахунок боргових запозичень, а також завдяки Національному банку, який із випередженням графіка перерахував до бюджету 64.9 млрд грн (з яких понадпланові перерахування становили 17.3 млрд грн). Однак якщо нинішня динаміка доходів збережеться, це збільшує вірогідність секвестру бюджету. Адже значні короткострокові потреби в погашенні й обслуговуванні боргу обмежуватимуть можливості уряду у фінансуванні дефіциту бюджету.

Планування ліквідності державних фінансів – ще одна важлива проблема. Уряду варто поліпшити планування доходів відповідно до можливостей економіки, зокрема, підвищити точність прогнозів надходжень на ЄКР та розширити горизонт його прогнозування до 6 місяців. Це значно спростить управління державними фінансами та підвищить ефективність координації фіскальної і монетарної політики.

Відносний рівень державного боргу знижуватиметься

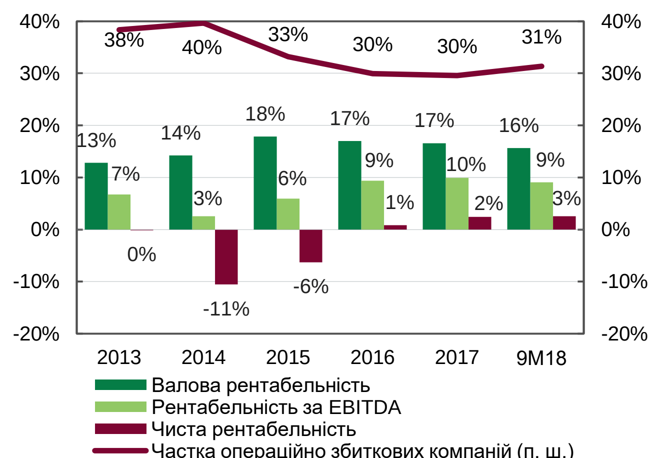
Державний борг України вразливий до валютного ризику: на кінець квітня його частка, номінована в іноземній валюті, становила 68% і з 1993 року не опускалася нижче 59%. У 2014–2015 роках зміна обмінного курсу гривні була визначальною у зростанні співвідношення боргу до ВВП, а нині вона – один із головних факторів збільшення боргу за стресовими сценаріями. Щоправда, торік завдяки зміцненню гривні курсовий чинник зумовив скорочення державного боргу вперше з 2010 року. Однак щоб зменшити валютний ризик на майбутнє, частка валютного боргу має суттєво знизитися.

Якщо триватимуть реформування економіки і співпраця з МВФ та вдасться уникнути значних макроекономічних шоків, то за базовим сценарієм державний і гарантований державою борг скорочуватиметься до 57% ВВП на кінець 2019 року та 54% – на кінець 2021-го. У такому разі основними факторами зниження боргового навантаження стануть зростання ВВП та додатне первинне сальдо бюджету.

2.2. Реальний сектор та пов'язані ризики

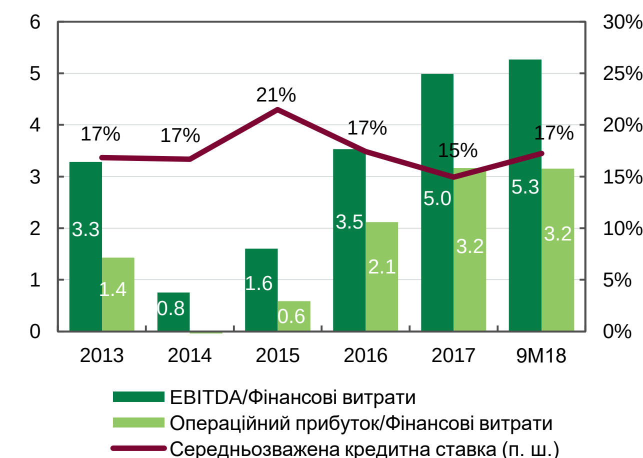
У реальному секторі триває зниження рентабельності. Боргове навантаження прийнятне для більшості галузей. Найбільші позичальники реального сектору нормалізували боргове навантаження. Головні ризики прибутковості реального сектору – зростання витрат на обслуговування кредитів. Найбільші державні компанії потребують інвестицій в основний та оборотний капітал, тому залучатимуть нові запозичення.

Графік 2.2.1. Частка операційно збиткових компаній та прибутковість реального сектору

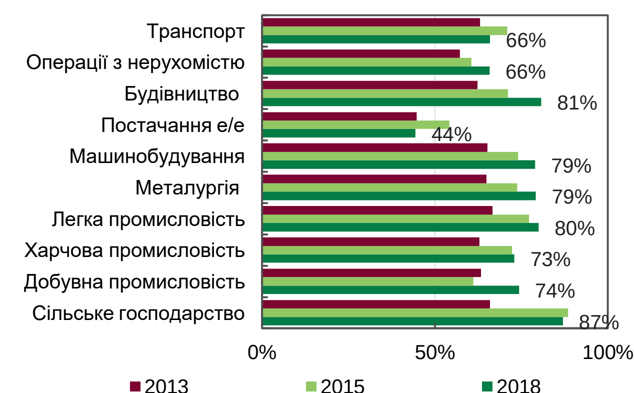
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.2. Покриття відсоткових витрат нефінансових компаній операційним прибутком та EBITDA, відсоткові ставки за новими кредитами

Джерело: ДССУ, НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.3. Частка прибуткових підприємств за фінансовим результатом до оподаткування

Джерело: ДССУ, розрахунку НБУ.

Прибутковість реального сектору дещо знизилася, але боргове навантаження майже не змінилося

Протягом трьох кварталів 2018 року чистий дохід реального сектору виріс на 18.3%. Однак рентабельність за EBITDA незначно зменшилася через швидше зростання собівартості, адміністративних та інших операційних витрат[5]. Ця тенденція зниження маржинальності, імовірно, триватиме, якщо не буде макроекономічних шоків.

Торік фінансовий результат сектору до оподаткування збільшився на 22% р/р до 278 млрд грн. Найбільше зростання зафіксовано у видобуванні (+41%) та машинобудуванні (+60%). Зростання прибутків у машинобудуванні завдячує переважно фінансовим результатам виробництва електричного устаткування. Прибутки видобувних компаній зросли завдяки підняттю цін на природний газ. Уперше після кризи операції з нерухомістю стали операційно прибутковими. Збитки на транспорті зумовлені переоцінкою Укртрансгазом основних засобів виробництва та резервуванням проблемної дебіторської заборгованості. У результаті за 9 місяців частка операційно збиткових підприємств зросла на 1 в. п. р/р до 31%.

Боргове навантаження реального сектору не змінилося: за 12 місяців до кінця вересня співвідношення боргу до EBITDA становило 2.2x. Однак у будівництві, олійно-жировому виробництві, електроенергетиці та транспорті показник зріс. Дещо знизилося боргове навантаження в машинобудуванні та секторі управління нерухомістю.

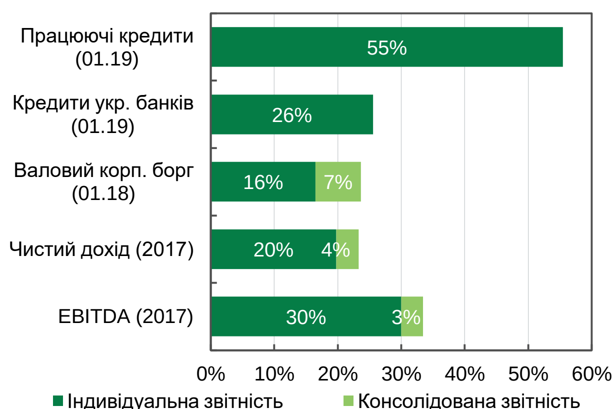
Зростання фінансових витрат – головний ризик для прибутковості реального сектору

Операційний прибуток знизився за три квартали 2018 року на 6%, хоча той же період 2017 року він зріс на 44%. Водночас збільшилися фінансові витрати, бо на кінець вересня 2018 року відсоткова ставка за кредитами банків зросла на 2.3 в. п. р/р. Ці два фактори спричинили зниження ICR із 3.5x за січень-вересень 2017 року до 3.2x за цей період 2018 року.

Підприємства більшості галузей мають достатній запас операційного прибутку, щоб покрити можливе зростання вартості кредитування. Виняток становлять енергетичний сектор, будівництво та окремі підприємства металургії. Однак окремі великі державні компанії потребують додаткового фінансування на оновлення основних засобів або на поповнення оборотних коштів. Зовнішні запозичення занадто дороговартісні[6], тож джерела

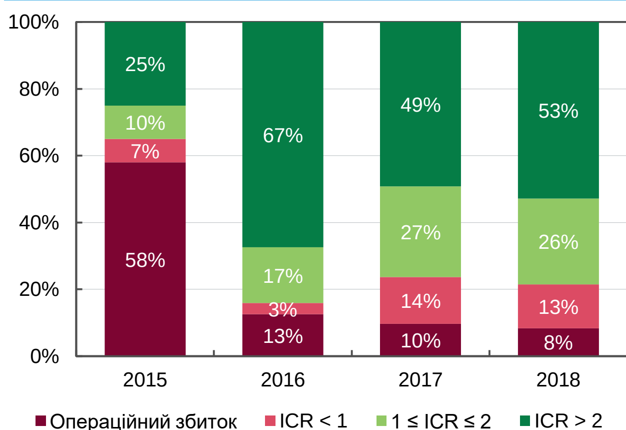
[5] Дані не охоплюють малі підприємства.
[6] Див. сторінку 17, Вставка 1. Українські публічні компанії: рентабельність не визначальна для доступу до фінансування.

Графік 2.2.4. Частка вибірки великих позичальників за окремими показниками

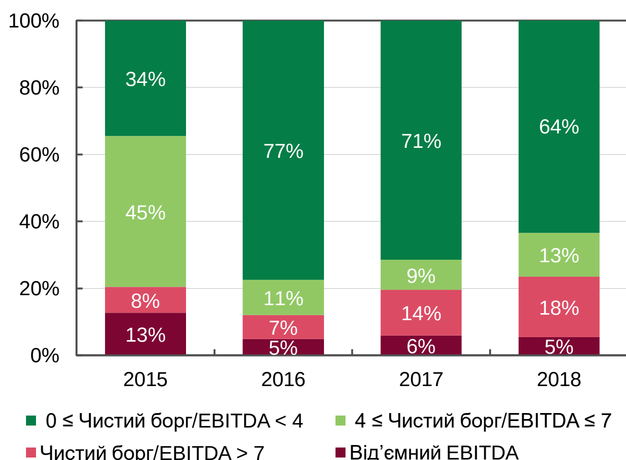
Джерело: ДССУ, НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.5. Розподіл кредитів найбільших позичальників за покриттям фінансових витрат операційним прибутком (ICR)

Джерело: дані банків, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.6. Розподіл кредитів найбільших позичальників за борговим навантаженням (Чистий борг/EBITDA)

Джерело: дані банків, розрахунки НБУ.

фінансування доведеться шукати на внутрішньому ринку, переважно в українських банках.

Боргове навантаження найбільших позичальників із реального сектору нормалізувалося

НБУ проаналізував вибірку великих позичальників тих українських банків, які цього року проходять стрес-тестування[7]. Боржники з непрацюючими кредитами та фінансові компанії не бралися до уваги. Таким чином до вибірки увійшло 383 підприємства, на які на кінець 2018 року припадало понад половину всіх працюючих кредитів. 59 підприємств із вибірки належать до 38 груп під спільним контролем. Для них було використано консолідовану звітність. Дочірні компанії іноземних корпорацій було оцінено за індивідуальною фінансовою звітністю.

Після кризи банки визнали реальну якість боргів. Переважна більшість безнадійних кредитів була повністю зарезервована. У портфелі працюючих кредитів залишилися якісні боржники або позичальники, за якими банки очікують покращення фінансового стану після проведення реструктуризацій.

Упродовж 2017–2018 років у вибірці дещо зросла частка боржників з високим співвідношенням чистого боргу до EBITDA. Це сталося під дією таких чинників. По-перше, знизилася прибутковість найбільших агротрейдерів, що є дочірніми компаніями міжнародних груп. Це не створює загроз для банків, бо зазвичай відповідні борги повністю покриті гарантіями материнських компаній. По-друге, банки інтенсивно кредитували компанії торгівлі й відновлюваної енергетики. Перші отримують позики на поповнення оборотних коштів, а повертають їх із доходу, після реалізації товарів; другі позичали на етапі будівництва, а після запуску ще не вийшли на повну потужність та прибутковість.

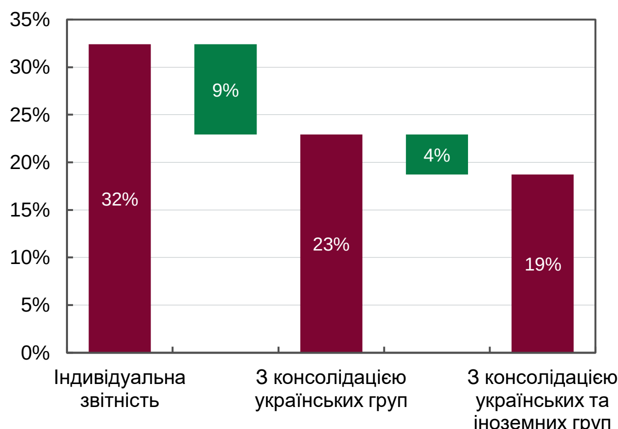
Торік операційний прибуток вибірки зріс до 152 млрд грн (+11% р/р). Проте рентабельність за EBITDA знизилася на 1 в. п. р/р до 12%. Результати великих боржників суперечать загальній тенденції реального сектору: разом із доходами зростає операційний прибуток.

Частина позичальників належить до великих українських та іноземних груп. Після приведення норм визначення кредитного ризику до міжнародних стандартів банки мають враховувати фінансовий стан груп під спільним контролем при визначенні якості боржників. Такий підхід дозволяє об'єктивно оцінити фінансовий стан позичальників вибірки, який на сьогодні кращий, ніж відображає індивідуальна звітність.

Боргове навантаження великих позичальників переважно у прийнятних межах. Винятки – машинобудування, виробництво олійно-жирових, харчова промисловість, відновлювана енергетика та торгівля. На харчпром,

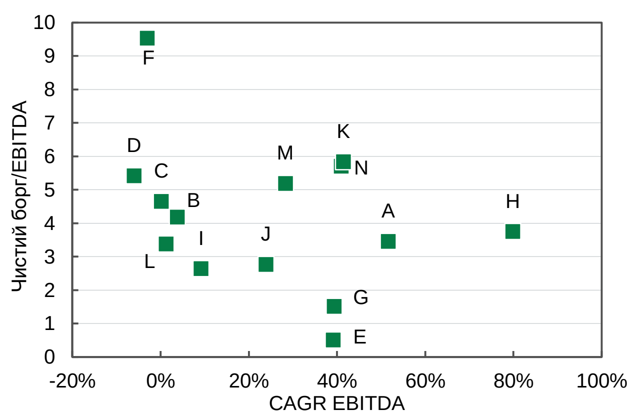
[7] Вибірку сформовано за 29 найбільшими банками. До неї увійшли від 20 до 40 найбільших боржників – юридичних осіб кожної з зазначених фінустанов.

Графік 2.2.7. Частка кредитів з показником Чистий борг/EBITDA >7 або EBITDA <0 в усіх позиках вибірки залежно від врахування консолідованої звітності

Джерело: дані банків, розрахунки НБУ.

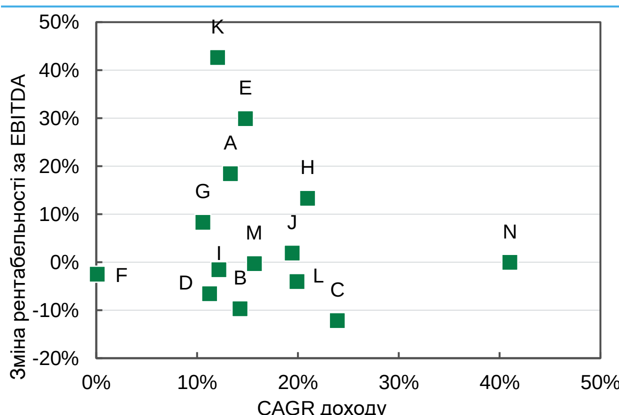
Графік 2.2.8. Боргове навантаження* у 2018 році та CAGR EBITDA у 2015-2018 роках у розрізі галузей економіки**[8]

*Співвідношення чистого боргу до EBITDA компаній галузі, зважене на їхню заборгованість за кредитами.
**CAGR (Compound Annual Growth Rate) – середньорічний темп приросту певного показника.

Джерело: НБУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.2.9. CAGR* доходу та зміна рентабельності за EBITDA у 2015-2018 роках у розрізі галузей економіки

* CAGR (Compound Annual Growth Rate) – середньорічний темп приросту певного показника.

Джерело: дані банків, розрахунки НБУ.

зокрема олійно-жирову промисловість, негативно впливає зниження світових цін. За останні 4 роки рентабельність EBITDA виробників олії скоротилася на 7 в. п., харчпрому загалом – на 12 в. п. Низькі прибутки вже вплинули на якість боргів у системі: торік за кредитами деяких позичальників банки визнали дефолт. Утім, у I кварталі 2019 року ситуація покращилася, наприклад показник EBITDA сегмента виробництва олії Кернела зріс на 83% р/р. Попри це, кредитні ризики для цього сегмента залишаються суттєвими.

У 2018 році кредитний портфель найбільших боржників відновлюваної енергетики вибірки виріс на 80% р/р до близько 7.3 млрд грн. Наразі галузь має найвищі темпи зростання маржинальності. Проте отримання кредитів здебільшого на стадії будівництва створює додаткові ризики.

Торік боргове навантаження в машинобудуванні становило високі 9.5x. Попри загальне відновлення галузі, частина підгалузей стагнує. Упродовж року знижувалися прибутки підприємств енергетичного машинобудування. Великі підприємства галузі змогли частково переорієнтуватися на нові ринки після втрати російського, але регулярних замовлень бракує.

Торгівля традиційно використовує значне кредитне плече в операційній діяльності. Банки кредитують компанії галузі, розраховуючи на ліквідність оборотних активів та беручи до увагу високі темпи її зростання. Проте фінустановам доцільно консервативніше оцінювати ризики торговельних підприємств, ураховуючи високий рівень дефолтів серед них під час минулих криз.

[8] Галузі: A – сільське господарство, B – вирощування зернових, C – харчова промисловість, D – олійно-жирове виробництво, E – добувна промисловість, F – машинобудування, G – електроенергетика, H – металургія, I – транспорт, J – виробництво будівельних матеріалів, K – відновлювана енергетика, L – оптова торгівля паливом, M – торгівля, N – хімічна промисловість.

Вставка 1. Українські публічні компанії[9]: рентабельність не визначальна для доступу до фінансування

Із 2015 року публічні компанії знижували боргове навантаження, маючи різну динаміку рентабельності. Більшість із них провела реструктуризацію та вчасно погашала борги. Тепер вони планують позичати на інвестиційні програми. Та до цього готові лише компанії з якісним корпоративним управлінням. Для інших доступ до фінансування обмежений.

Із 2015 року боргове навантаження публічних компаній знижувалося: тоді середньозважене значення показника чистий борг/EBITDA становило 5.2x, торік – 2.1x. Компанії зосередилися на погашенні старих боргів: багато з них реструктурували їх у розпал кризи, а деякі ведуть перемовини з власниками облігацій і досі. Нові борги залучали лише агрохолдинги.

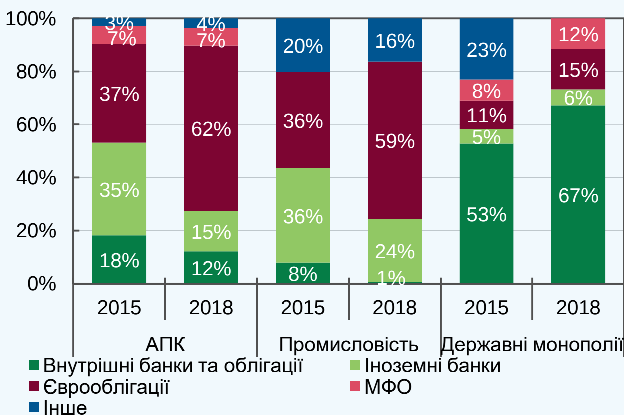
Графік В.1.1. Валовий борг та чистий борг/EBITDA за 2018 рік для окремих груп публічних компаній

Джерело: дані компаній, розрахунки НБУ.

Змінилася і структура боргу. Приватні компанії погашали банківські кредити. Тому частка єврооблігацій суттєво зросла та перевищує нині половину їхніх зобов’язань. А для державних компаній українські банки залишаються головним джерелом фінансування.

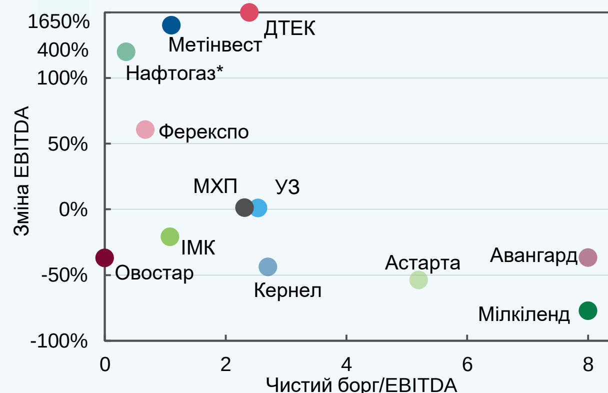
Графік В.1.2. Структура боргу груп публічних компаній

Джерело: дані компаній, розрахунки НБУ.

За три роки середня рентабельність публічних компаній знизилася. При цьому державні монополії, металургійні та видобувні підприємства суттєво збільшили EBITDA завдяки зростанню тарифів та сприятливим світовим цінам на сировину. А от ціни на зернові та олійні негативно вплинули на рентабельність АПК, зумовивши підвищення середньозваженого показника чистий борг/EBITDA для сектору до 4x у 2018 році.

Графік В.1.3. Боргове навантаження за 2018 рік і зміна EBITDA в доларовому еквіваленті 2018 до 2015 для окремих компаній

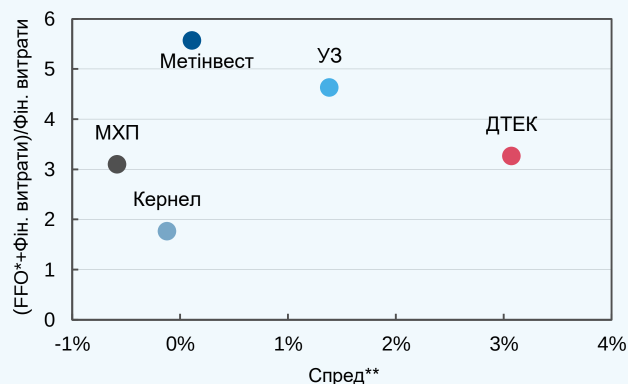

* Звітність за 9 місяців 2018 року.

Джерело: дані компаній, розрахунки НБУ.

За останні роки нові єврооблігації розмістили лише МХП та Кернел. Слабка динаміка EBITDA й підвищення боргового навантаження не стали на перешкоді: агрохолдинги мають якісне корпоративне управління, яке робить їх зрозумілими та привабливими для кредиторів. Єврооблігації подібних компаній мають низьку дохідність, попри збільшення боргового навантаження. Українські банки також пропонують їм кредити на кращих умовах, ніж іншим.

Графік В.1.4. Спред дохідності єврооблігацій та боргове навантаження окремих публічних компаній

* FFO (Funds from operations) – Рух грошових коштів від операційної діяльності до змін в оборотному капіталі.

** Середньозважений спред між дохідністю корпоративних та суверенних єврооблігацій.

Джерело: дані компаній, Bloomberg, розрахунки НБУ.

Нині публічні компанії потребують фінансування. У фінансових планах Нафтогазу та Укрзалізниці заявлено інвестиції в основний та оборотний капітал. Приватні промхолдинги планують оновлювати основні засоби. Проте наразі до значних запозичень готові лише агрохолдинги, на що вказує їхня активність на ринку.

[9] Публічна компанія – компанія, акції або єврооблігації якої розміщені на іноземних майданчиках. У вибірці компанії, що публікують фінансову звітність.

Вставка 2. Непрацюючі кредити – наслідок кризи та низьких стандартів кредитування

НБУ проаналізував фактори дефолтів за корпоративними кредитами. Результати показали, що зовнішні шоки, війна, втрата територій та ринків збуту вплинули на якість боргу вкрай негативно. Але визначальними в перетворенні кредитів на непрацюючі стали саме внутрішні проблеми банківської системи. Низькі кредитні стандарти, нехтування лімітами концентрації боргів, кредитування пов'язаних осіб та високий обсяг валютного кредитування стали основою масових дефолтів корпорацій за боргами перед українськими банками.

Українські банки лідирують за часткою непрацюючих кредитів (NPLs) у світі: на 01.04 вона становила 51.7% кредитного портфеля платоспроможних банків, або 599 млрд грн. 85% NPLs – це корпоративні борги.

Графік В.2.1. Частка непрацюючих кредитів

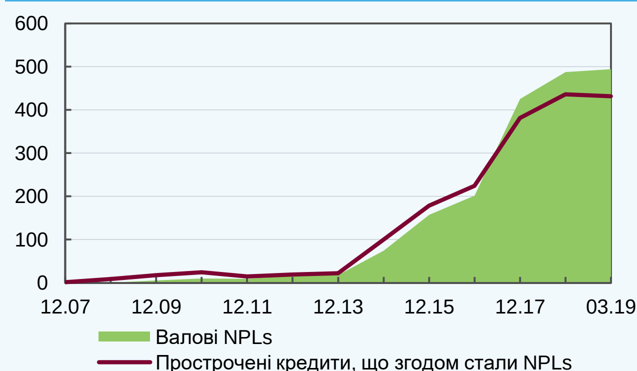

* Європа та Центральна Азія (за виключенням країн з високим рівнем доходів) на 01.01.2018 року, Україна – на 01.01.2019 року.

Джерело: Світовий банк, НБУ.

NPLs почали стрімко зростати з середини 2014 року. У 2017 році стався номінальний стрибок через перехід на міжнародні стандарти визначення непрацюючих активів. Банки визнавали реальну якість кредитів із запізненням. На це вказує зростання прострочень за кредитами, що згодом стали NPLs. Намагаючись віддалити збитки акціонерів, фінустанови проводили короткострокові реструктуризації та капіталізували проценти.

Графік В.2.2. Визнання дефолтів та виникнення прострочень за кредитами, непрацюючими на 01.04.2019 року, млрд грн

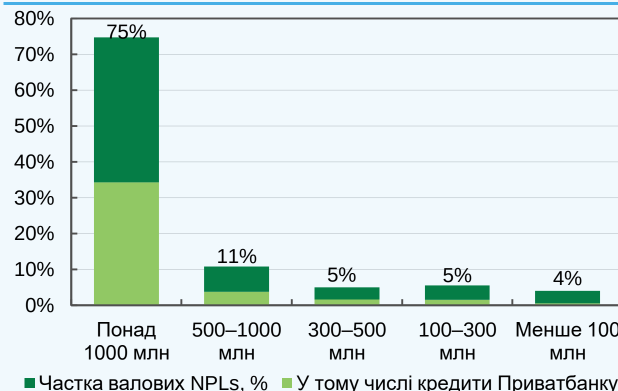
* Боржники юридичні особи з сумою боргу понад 2 млн грн.

Джерело: НБУ.

У таких умовах НБУ активно робив систему прозорішою: посилював контроль за розрахунком кредитного ризику, запроваджував міжнародні норми його оцінювання, проводив стрес-тестування найбільших боржників.

Більшість NPLs стосується великих кредитів: на 01.04.2019 року 96% обсягу припадає на кредити понад 100 млн грн, а ¾ непрацюючих кредитів сконцентровані на балансі 128 юридичних осіб.

Графік В.2.3. Розподіл непрацюючих кредитів за сумою боргу позичальника на 01.04.2019 року

* Боржники юридичні особи з сумою боргу понад 2 млн грн.

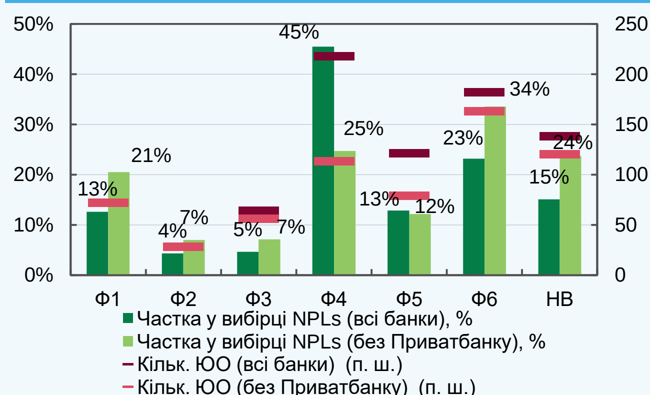
Джерело: НБУ.

НБУ оцінив чинники перетворення кредитів на NPLs для вибірки з 699 корпоративних позичальників. Хоча б на одну зі звітних дат із початку 2017 року усі вони мали NPLs на понад 100 млн грн. Досліджувані фактори пов'язані з зовнішніми шоками (Ф1-Ф3) або з якістю управління кредитними ризиками банків (Ф4-Ф6), що зображено на графіку В.2.4:

1. Знаходження позичальника на НКТ, або на територіях, що зазнали руйнувань під час АТО/ООС (фактор відповідно позначено Ф1).
2. Належність боржника до галузей, які постраждали від втрати ринку РФ (машинобудування, виробництво труб, молочних продуктів та інше).
3. Значні втрати від спаду внутрішнього попиту під час кризи (операції з нерухомістю, будівництво, виробництво будматеріалів, автомобілів тощо).
4. Відсутність операційної діяльності при отриманні кредиту. Критерії – у рік видачі кредиту боржник не мав доходу або чистий борг перевищував чистий дохід у понад 5 разів і показник суттєво не знижувався надалі.
5. Наявність операційної діяльності, але неприйнятне боргове навантаження при отриманні позики. Критерій – у рік отримання кредиту чистий борг корпорації перевищував чистий дохід у понад 2.5 рази, водночас чистий борг був у понад 7 разів вищий, ніж EBITDA.
6. Завищене боргове навантаження для боржників при отриманні позики (крім позичальників з ознаками факторів 4 або 5). Критерій – чистий борг у понад 5 разів вищий, ніж EBITDA.

Боржники, на яких прямо не впливав жодний з наведених чинників, позначені на графіку В.2.4 НВ (немає впливу).

Графік В.2.4. Оцінка впливу перелічених факторів на боржників з непрацюючими кредитами

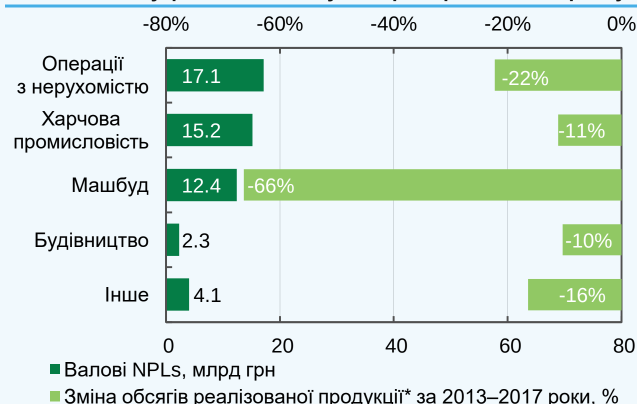

* На боржників міг впливати один або декілька факторів. У другому випадку сума боргу позичальника враховувалася за кількома факторами одночасно, тому частки факторів в сумі заборгованостей перевищують 100%.

Джерело: НБУ, ДССУ, данні компаній.

Спусковим гачком для кризи в банківській системі став зовнішній шок. Загалом 17% NPLs пов'язані з утратою територій, ринків збуту або падінням внутрішнього попиту. Зокрема в державних банках заборгованість за кредитами, виданими на НКТ, перевищує 30 млрд грн.

Графік В.2.5. NPLs галузей, що найбільше постраждали від зменшення внутрішнього попиту та втрати російського ринку

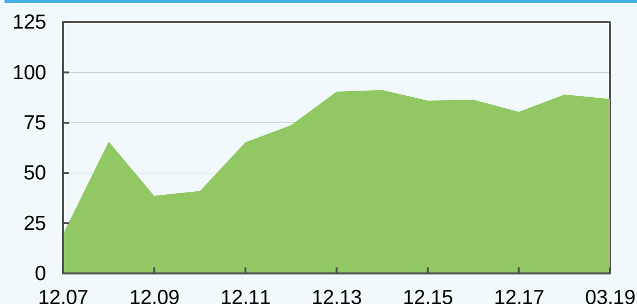

* Зміна обсягів реалізації у розрізі окремих видів економічної діяльності, які потрапили у вибірку NPLs, з урахуванням індексації цін виробників промислової продукції: операції з нерухомістю (68), будівництво (41, 43), харчова промисловість (10.1, 10.3, 10.5, 10.8), машбуд (30.2), інше (08.1, 22.2, 23.1, 23.3, 23.4, 24.2, 25.1, 45, 71.1). За операціями з нерухомістю враховувся середньозважений індекс зміни надходжень від оренди торговельної та офісної нерухомості.

Джерело: НБУ, ДССУ, Cushman&Wakefield.

Однак визначальними для зростання обсягу NPLs стали дисбаланси банківської системи, накопичувані роками. Фактор відсутності операційної діяльності в позичальника був найвагомішим. Здебільшого такі компанії входили до непрозорих груп, яким було вигідно структурувати кредит у такий спосіб. У роботі з подібними клієнтами банки оцінювали ризики на основі управлінської звітності та сподівалися на якість застави або певні домовленості між власниками банку та позичальника. Часто неопераційні компанії отримували кредити від пов'язаних банків. Зазвичай такі позики не мали прийнятного забезпечення. Більшість подібних кредитів з'явилася задовго до кризи. Після того, як НБУ посилив контроль за кредитуванням пов'язаних осіб та розрахунком резервів, частина неопераційних боржників була заміщена новими.

Графік В.2.6. Залишок кредитів*, наданих неопераційним компаніям з NPLs (без урахування Приватбанку), млрд грн

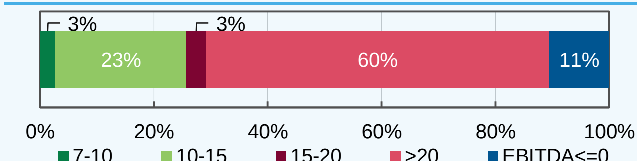

* Частина в ін. валюті розрахована в грн еквіваленті за курсом на 01.04.2019 року.

Джерело: НБУ.

Навіть у кредитуванні операційних компаній банки часто не покладалися на офіційну звітність. 121 боржник мав погані кредитні метрики в рік отримання позики. Такий підхід негативно позначився на якості кредитних рішень.

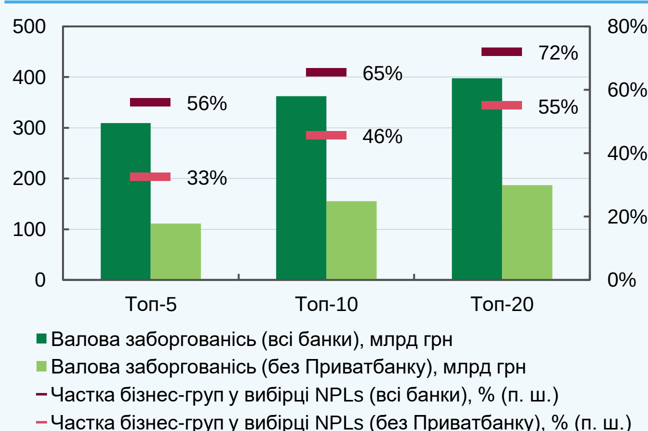
Графік В.2.7. Розподіл боржників, на яких упливав фактор 5, за показником чистий борг/EBITDA в рік надання кредиту

Джерело: НБУ, ДССУ, данні компаній.

Один із ключових дисбалансів банківської системи – рівень концентрації боргу. Дві третини NPLs із вибірки – це кредити найбільшим бізнес-групам.

Графік В.2.8. Заборгованість бізнес-груп за NPLs на суму понад 100 млн грн на 01.04.2019 року

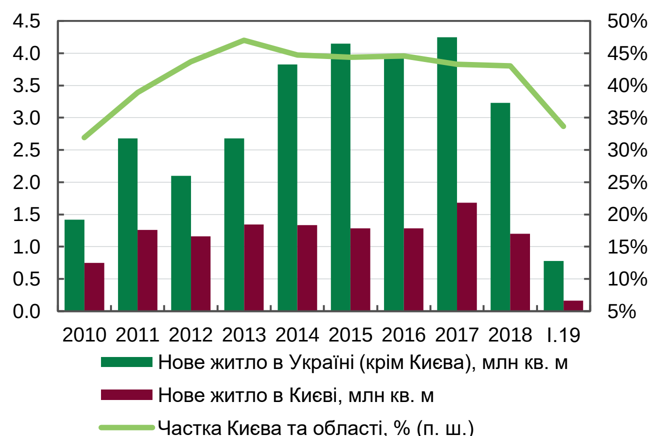
Джерело: НБУ.

Зараз банки сформували достатній рівень резервів під NPLs та поступово скорочують частку проблемної заборгованості на балансі. Проте для НБУ важливо не допустити утворення нових дисбалансів та забезпечити здорову роботу системи. Для цього регулятор вимагає обов'язково враховувати аудитовану фінансову звітність великих боржників та груп при визначенні кредитного ризику, а також проводить безперервний моніторинг розрахунків кредитного ризику боржників і щорічне стрес-тестування найбільших позичальників банків.

2.3. Ринок нерухомості та пов’язані ризики

Житло стає доступнішим, бо доходи населення підвищуються, а ціни – практично ні. Тому попит на житло почав поступово зростати. Водночас нова пропозиція тимчасово знизилася. Попри це ринок близький до рівноваги: немає ні ризиків стрімкого зростання цін, ні загроз фінансовій стабільності. Обсяги іпотечного кредитування зростають, проте ще замалі, щоб помітно впливати на ринок житлової нерухомості. На ринку комерційної нерухомості стрімко знижується вакантність, відновлюється активність девелоперів, а орендні ставки повернулися на докризовий рівень.

Графік 2.3.1. Пропозиція нового житла в багатоквартирних будинках

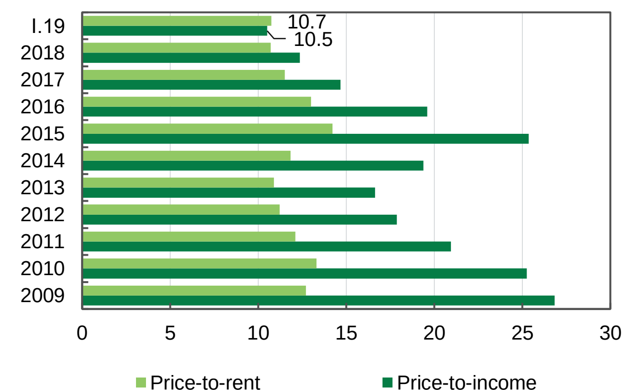
Джерело: ДССУ, Головне управління статистики в м. Києві.

Графік 2.3.2. Нове будівництво (отримані дозволи)

Джерело: ДССУ.

Графік 2.3.3. Показники Price-to-income та Price-to-rent у 2009 – 2019 роках у Києві

Джерело: ДССУ, агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Пропозиція житла прямує до нормалізації

Обсяг введеного в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках в Україні торік знизився на 25.3% р/р. Так закінчилася кількарічна тенденція наявності на ринку вагомих тимчасових чинників: надлишкового попиту з боку внутрішньо переміщених осіб у 2014–2015 роках та ажіотажної пропозиції у 2016–2017 роках, зумовленої зміною регуляторного середовища. У Києві спад був навіть більшим: 28.6% р/р. Корекція пропозиції нових помешкань була прогнозованою. Вона свідчить, що ринок повертається до норми, яку визначає макроекономічна ситуація в Україні.

Водночас у 2018 році в Україні обсяг житла, на будівництво якого було отримано дозволи, збільшився на 13.2% р/р. У столиці цей показник дещо знизився порівняно з рекордним рівнем 2017 року. Висновок: зниження темпів уведення в експлуатацію нового житла тимчасове й загрози його перетворення на тривалий спад поки немає. Зростає середня поверховість будинків у виданих дозволах. Ця тенденція помітно пришвидшилася у 2017–2018 роках. Тож, імовірно, тривалість циклу будівництва збільшуватиметься. Це почасти пояснює торішній спад показника введення в експлуатацію та може зумовлювати високу пропозицію нового житла в найближчі роки.

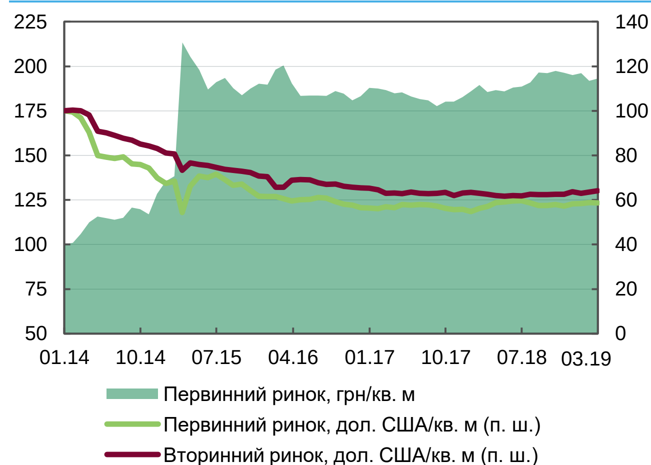
За даними сайту ЛУН, станом на кінець I кварталу в Києві на стадії проектування перебувало близько 60 житлових комплексів, у фазі будівництва – втричі більше. На цей рік у столиці заявлено введення в експлуатацію 142 житлових комплексів. Усе це підтверджує, що столичне будівництво житла зберігає високі темпи, тож нова пропозиція житлової нерухомості залишиться значною.

Попит на житло поступово зростає з низького рівня

За даними нотаріусів, торік кількість угод купівлі-продажу житла збільшилась на 8.3% р/р, а в I кварталі 2019 року – на 5.0% р/р. Зростання попиту зупинило кількарічну тенденцію зниження цін на житло в доларовому еквіваленті: на кінець березня на первинному ринку вони залишилися на минулорічному рівні (у гривні збільшилися на 3.5% р/р), а на вторинному – зросли на 3.5% р/р.

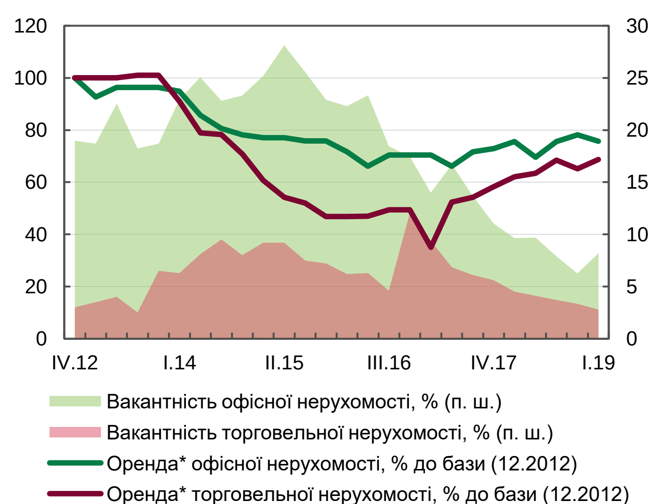
Жвавіший попит зумовлений переважно зростанням доходів населення. Адже, за оцінками учасників ринку, кредити банків фінансують лише менше 7–8% угод первинного продажу житла, на вторинному ринку ця частка ще нижча. Цей сегмент потроху розвивається: за I квартал 2019 року було видано 583 млн грн (+5.4% р/р) нових іпотечних кредитів фізичним особам. Але, імовірно,

Графік 2.3.4. Ціни на житло в Києві, грудень 2013 року = 100

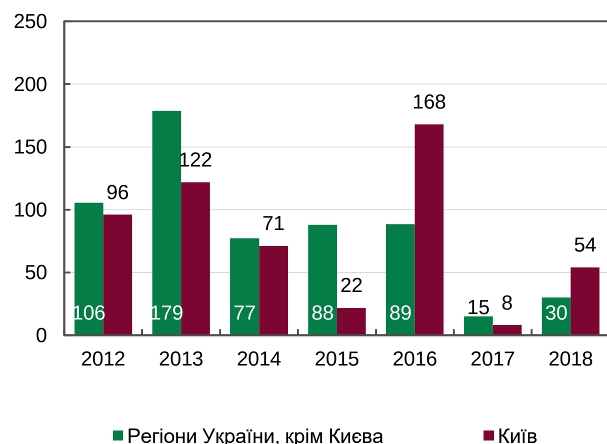
Джерело: агентства нерухомості, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.5. Середній рівень вакантності та ставки оренди комерційної нерухомості в м. Києві

* Ставка оренди на найякісніші об'єкти комерційної нерухомості.
Джерело: консалтингові компанії, розрахунки НБУ.

Графік 2.3.6. Введення нових торговельних площ, тис. кв. м

Джерело: консалтингові компанії, розрахунки НБУ.

в середньостроковій перспективі іпотечне кредитування не буде визначальним на ринку житлової нерухомості.

Тим часом довготривалі чинники попиту на житло перебувають на найнижчому за багато років рівні. Завдяки зростанню доходів населення на кінець березня показник Price-to-income[10] становив 10.5. Водночас Price-to-rent[11] за рік майже не змінився, бо вартість оренди, як і купівлі квадратного метра житла в доларовому еквіваленті залишалася практично сталою протягом року.

Мінімальна ціна квадратного метра в новобудовах Києва, визначена за інформацію з сайту ЛУН, лише на 15.5% перевищує усереднену собівартість спорудження житла, обчислену Мінрегіонбудом. Тож багато забудовників економ-сегмента працюють на межі рентабельності. Однак ціни на будівельно-монтажні роботи зростають (+13.4% р/р на кінець березня). З огляду на це, а також на пожвавлення попиту, найбільш імовірно, що вартість житла в гривні зростатиме. Якщо макроекономічна стабільність збережеться, то подорожчання житла можливе й у доларовому вимірі. Однак, беручи до уваги відносну збалансованість ринку на сьогодні, зростання цін не буде суттєвим та стрімким.

Ринок комерційної нерухомості жваво відновлюється

Торік в Україні було введено вдвічі більше торговельної нерухомості, ніж у депресивному 2017 році, а в столиці, за даними CBRE Ukraine, – у 6.9 раза більше, або 5.0% від наявного фонду. Та внаслідок збільшення роздрібного товарообігу рівень вакантності продовжив знижуватися. У результаті орендні ставки в Києві зросли на 19.0% р/р в доларовому вимірі. У I кварталі 2019 року ці тенденції зберігаються: вартість оренди в доларах зростає (18.8% р/р), а нова пропозиція в столиці вже становить майже половину показника за повний минулий рік.

За даними консалтингової компанії Cushman & Wakefield, у I кварталі цього року на столичному ринку офісної нерухомості було введено майже стільки площ, як за весь 2018 рік. Очікується, що до кінця року нова пропозиція перевищить торішній рівень удвічі. Тож за квартал вакантність зросла з 7.2% до 8.2%, але досі вона на 1.5 в. п. нижча, ніж рік тому. Стрімкий приріст пропозиції не зупинив зростання орендних ставок: +8.7% р/р у доларовому еквіваленті.

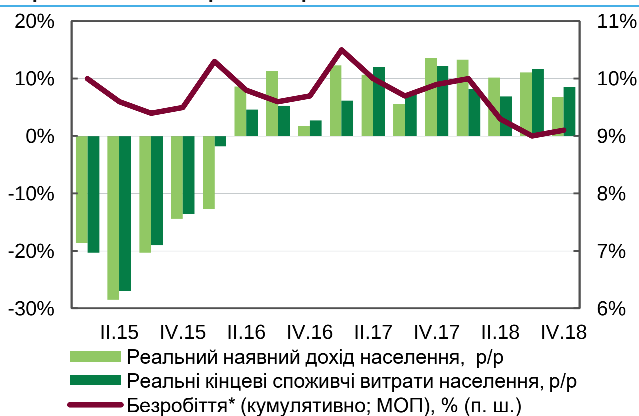
За інформацією Cushman & Wakefield, торік у вторинний ринок комерційної нерухомості було інвестовано рекордні 330 млн дол., що майже в 2.5 рази вище за рівень 2017 року. НБУ очікує, що в цьому році інвестиційна активність зростатиме, створюючи умови для появи нових проектів. Якщо макроекономічна стабільність збережеться, то у середньостроковій перспективі попит на об'єкти комерційної нерухомості пожвавлюватиметься й надалі зумовлюватиме скорочення рівня вакантності та підвищення орендних ставок.

[10] Price-to-income розраховується за формулою: ціна кв. м × стандартизована площа квартири / середня річна заробітна плата.
[11] Price-to-rent розраховується за формулою: ціна купівлі кв. м / ціна оренди кв. м (визначається в доларовому еквіваленті).

2.4. Домогосподарства та пов'язані ризики

Доходи домогосподарств зростають, хоча темпи й уповільнюються другий рік поспіль. Відновлення заощаджень стримується високими поточними витратами. Кошти населення в банках зростають переважно на поточних рахунках та короткострокових депозитах. Натомість стрімко росте споживче кредитування. Однак за рік сукупне боргове навантаження домогосподарств відносно доходів та ВВП майже не змінилося й залишається на історично низькому рівні. Домогосподарства ще довго залишатимуться чистим кредитором банківського сектору.

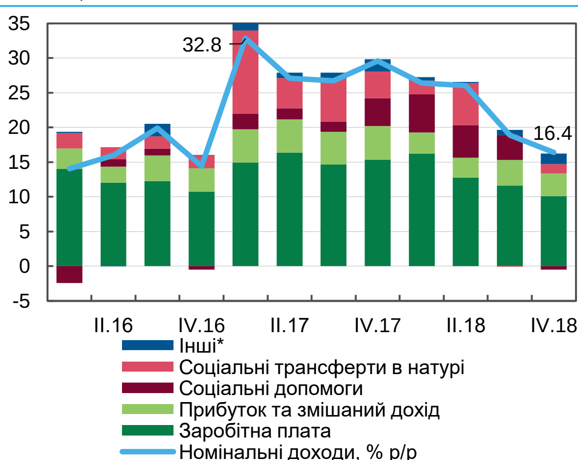
Графік 2.4.1. Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття

* У % до економічно активного населення працездатного віку.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.2. Фактори зростання номінальних доходів населення, в. п.

*Ураховано одержані доходи від власності та інші поточні трансферти.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.3. Заробітна плата, отримана в Україні та українцями за кордоном, млрд грн

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Приріст реального наявного доходу сповільнився

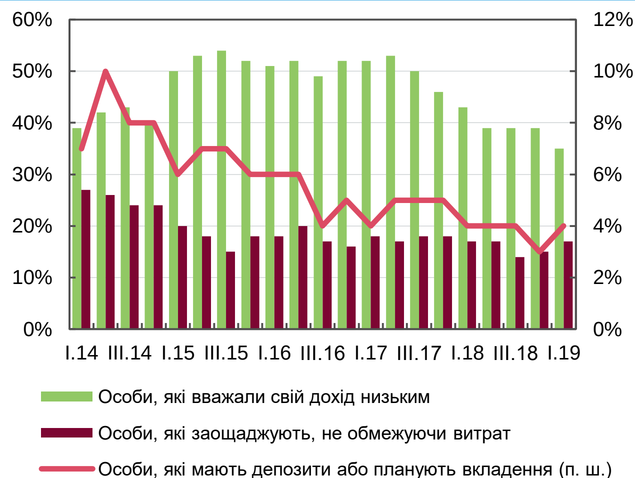
У 2018 році реальний наявний дохід домогосподарств зріс на 9.9%, що лише на 0.6 в. п. нижче, ніж роком раніше. Основний рушій – зростання заробітної плати майже на чверть, поєднане зі зниженням темпу інфляції. Найбільше зарплата зросла в реальному секторі та державному управлінні. Однак уповільнення зростання МЗП разом зі зменшенням попиту на працівників у промисловості, соціальній сфері та державному управлінні стримували зростання платні. Індексація соціальних допомог також позитивно вплинула на доходи: проведення пенсійної реформи забезпечило підвищення пенсій у середньому на 35.6% р/р, зокрема для військовослужбовців – більш як на 50%, водночас було переглянуто пенсії працюючим пенсіонерам.

Уповільнення приросту доходів у 2018 році стало наслідком в основному слабкої динаміки оплати праці, отриманої з-за кордону. Її приріст зменшився з 34–36% у 2017 році до 12.8% р/р – у другому півріччі 2018 року. Це зумовлено зниженням інтенсивності трудової міграції. Зокрема, торік було ускладнено для роботодавців процедуру влаштування іноземців на роботу в Польщі, на яку припадає 30% оплати праці, отриманої українцями з-за кордону. Тому там зменшилася кількість зареєстрованих декларацій про доручення робіт іноземцям. Водночас спрощуються умови працевлаштування іноземців в інших країнах Європи. Однак, імовірно, зростання кількості трудових мігрантів з України надалі сповільнюватиметься через уповільнення економік у ЄС та зменшення диференціала між українським та європейським рівнями зарплат.

Завдяки зростанню доходів поліпшується оцінка населенням свого добробуту. У І кварталі 2019 року тривала тенденція до зниження частки осіб, які вважали свій дохід низьким. Вона становила 35%. Це мінімальний рівень за всю історію проведення опитувань компанією GfK Україна (з 2014 року).

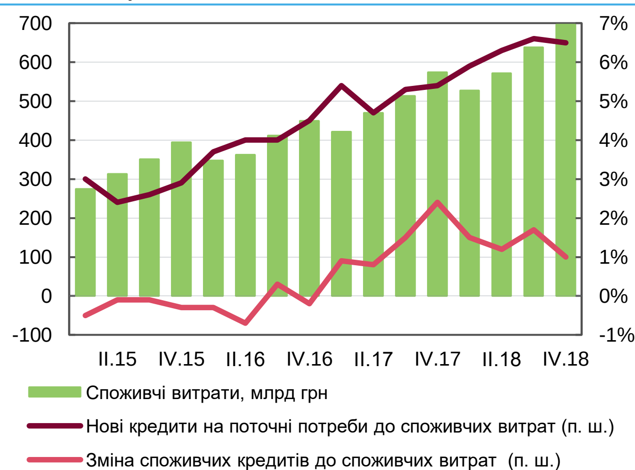
У 2019 році зростання доходів населення триває, хоча й уповільнюється. Причина – зниження темпу зростання економіки України та зменшення конкуренції українських працівників серед роботодавців на внутрішньому ринку та за кордоном. У поєднанні з незначним (на 12%) підвищенням МЗП з 1 січня цього року це призвело до того, що в І кварталі приріст номінальної та реальної зарплати становив відповідно 20.8% та 10.9%. За оцінками НБУ, до кінця року зростання реальної зарплати сповільниться. Проте платоспроможність населення зростатиме завдяки як збільшенню доходу працюючих громадян, так і перегляду пенсій.

Графік 2.4.4. Можливість населення заощаджувати

Джерело: GfK Ukraine, щомісячні опитування населення.

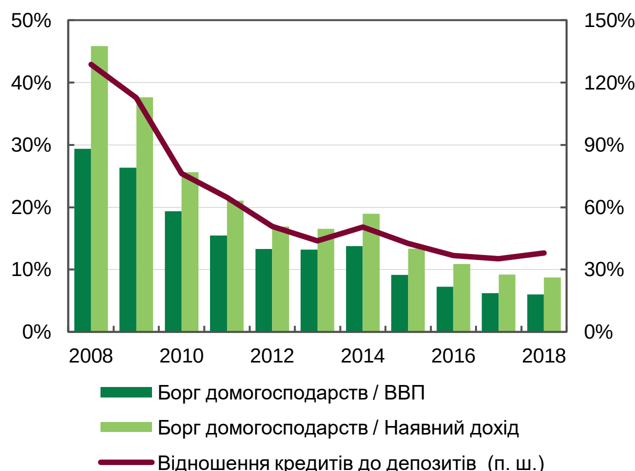
Графік 2.4.5. Вплив банківського споживчого кредитування* на споживчі витрати

* Валові споживчі кредити платоспроможних банків.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Графік 2.4.6. Боргове навантаження на домогосподарства

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ.

Через поліпшення споживчих настроїв схильність домогосподарств до заощаджень рекордно низька

Трирічне зростання номінальних доходів разом зі зниженням інфляції сприяло підвищенню споживчого попиту. Торік темп збільшення поточних витрат дещо перевищив приріст номінальних доходів. Наслідок – річна схильність населення до фінансових заощаджень становила лише 1.5% наявного доходу. Це найнижчий рівень за 15 років спостережень, що в 7–8 разів нижчий від показників країн ЄС і від звичайних значень для України в некризові роки (в середньому близько 12%).

Про низьку схильність населення до заощаджень свідчать і результати опитувань компанії GfK Україна. Відповідно до них у І кварталі 2019 року частка осіб, що мають змогу заощаджувати, не обмежуючи споживання, була на низькому рівні – 17%. Частка громадян, які мають строкові депозити або планують вкладення, становила лише 3%. Поліпшення споживчих настроїв сприяло зростанню поточного споживання й уповільненню приросту строкових депозитів удвічі – до 3% р/р. Очікується, що населення збереже високу схильність до споживання принаймні на весь 2019 рік, а тому приріст строкових вкладів буде помірним. Утім, депозитна база зростатиме завдяки збільшенню коштів на поточних рахунках та короткостроковим депозитам.

Попит населення на кредити зростає

Споживання населення зростало, підтримане готівковими заощадженнями та кредитами. Торік обсяги надання нових гривневих споживчих кредитів без урахування погашень зріс на 45.2%, що значно вище, ніж темп приросту споживання (22.9%). Тому за рік відношення нових споживчих кредитів до споживання зросло до 6.6%. Водночас приріст залишків споживчих кредитів (отриманих мінус погашених) становив лише 1.0% від споживчих витрат. Отже, вплив споживчих кредитів на споживання наразі несуттєвий, але, за оцінками НБУ, зростатиме завдяки високому рівню споживчих настроїв.

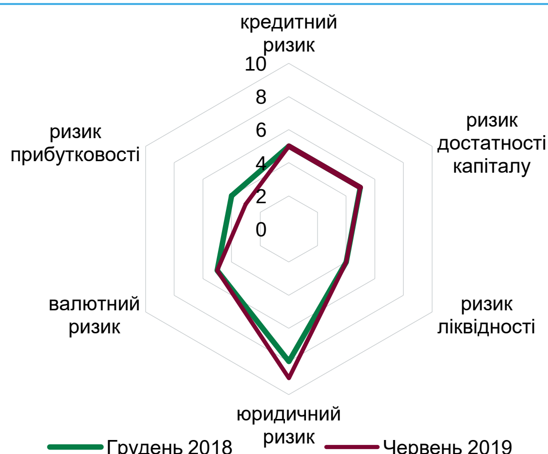
У 2017–2018 роках сукупне боргове навантаження домогосподарств стабілізувалося, зменшившись від початку кризи 2014–2015 років у 2.3 рази. У підсумку торік рівень боргового тягаря на населення досяг мінімуму за більш як десятиліття та становив лише 6.0% від ВВП й 8.7% від річного наявного доходу. Це зумовлено швидким зростанням номінальних доходів населення та водночас повільним відновленням кредитування донедавна. Ймовірно, уже в цьому році тенденція зміниться й боргове навантаження домогосподарств відносно ВВП та доходів знову почне зростати. Темпи споживчого кредитування зростатимуть, а зростання доходів – знижуватиметься.

Мабуть, зростатиме і відношення кредитів до депозитів населення (loan-to-deposit ratio, LtD). За останній рік воно збільшилося на 3 в. п. до 38% внаслідок того, що темп приросту кредитів удвічі перевищив зростання обсягів депозитів. Однак населення залишатиметься чистим кредитором банків.

Частина 3. Умови та ризики банківського сектору

3.1. Карта ризиків банківського сектору

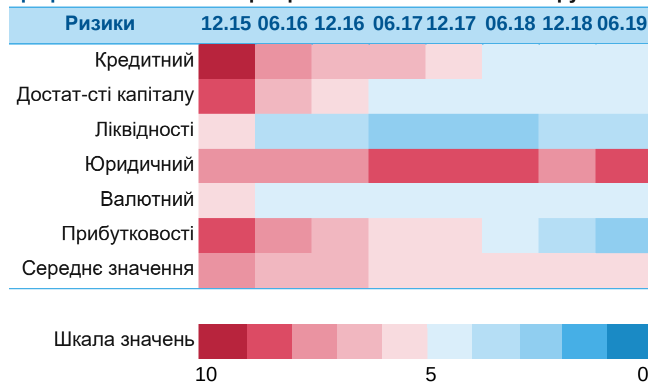
Графік 3.1.1. Карта ризиків банківського сектору*

* НБУ оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 0 – найнижчий рівень ризику, 10 – найвищий рівень ризику. Оцінка відображає очікуваний стан на наступні 6 місяців.

Джерело: оцінки НБУ.

Графік 3.1.2. Теплова карта ризиків банківського сектору

Джерело: оцінки НБУ.

Пояснення:

- кредитний ризик відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити;
- ризик достатності капіталу оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу;
- ризик ліквідності показує здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками та кредиторами;
- юридичний ризик оцінює спроможність банків захищати власні інтереси за допомогою юридичних інструментів;
- валютний ризик вказує на те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на фінансовий результат банків;
- ризик прибутковості стосується спроможності банків генерувати чистий прибуток.

Кредитний ризик не змінився

Відносне боргове навантаження на населення низьке. Більшість позик – незабезпечені споживчі кредити з украй високими ефективними ставками. Новому споживчому кредитуванню властива висока платіжна дисципліна. Кредитні ризики корпоративного сектору знижуються повільно, суттєво покращившись після кризи. На ринку досі бракує високоякісних позичальників.

Ризик достатності капіталу не змінився

У цілому сектор належно капіталізований: у більшості банків капіталу вистачить навіть у випадку кризи. Проте в деяких держбанках достатність капіталу є близькою до допустимого мінімуму. Відтак зобов'язання виплачувати дивіденди до держбюджету створює для них додаткові ризики. Цьогорічне стрес-тестування 29 банків дасть змогу оновити оцінку рівня достатності капіталу в секторі.

Ризик ліквідності не змінився

Кошти фізосіб припливають до банків високими темпами. Але коротка строковість пасивів досі є чинником ризику для сектору. Вагомих стимулів для зміни строкової структури фондування зараз немає. Утім, оскільки банки дотримуються нового нормативу ліквідності LCR (більшість – зі значним запасом), вони гарантовано матимуть змогу в повному обсязі виконати свої зобов'язання навіть у стресових умовах.

Юридичний ризик зріс

Низка резонансних судових рішень у справах про перехід Приватбанку в державну власність створює додаткові ризики. Якщо рішення будуть підтверджені, високі ризики збережуться надовго, що загрожуватиме зниженням довіри населення та бізнесу до банків.

Валютний ризик не змінився

Валютний ризик пов'язаний із високим рівнем доларизації активів та пасивів банківського сектору, а ці показники змінюються повільно. Відкриті валютні позиції банків наразі не створюють для них значних ризиків. Коливання обмінного курсу є помірними. НБУ не очікує турбулентності на валютному ринку, якщо співпраця з МВФ швидко відновиться.

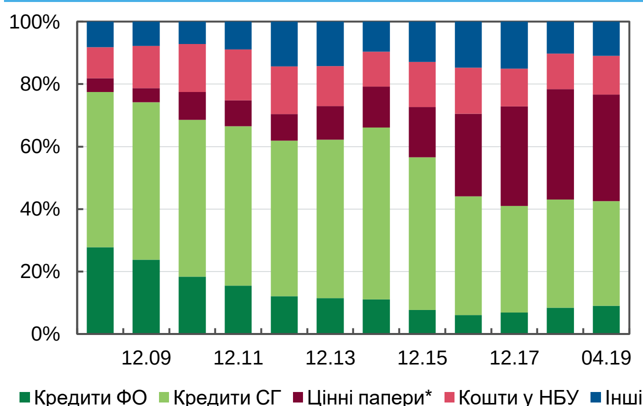
Ризик прибутковості знизився

На сьогодні прибутковість сектору перевершує попередні очікування НБУ, операційні прибутки стрімко зростають, а відрахування до резервів доволі низькі. Очікується, що висока прибутковість збережеться й у наступних кварталах. Дещо покращилася операційна ефективність державних банків.

3.2. Структура банківських активів

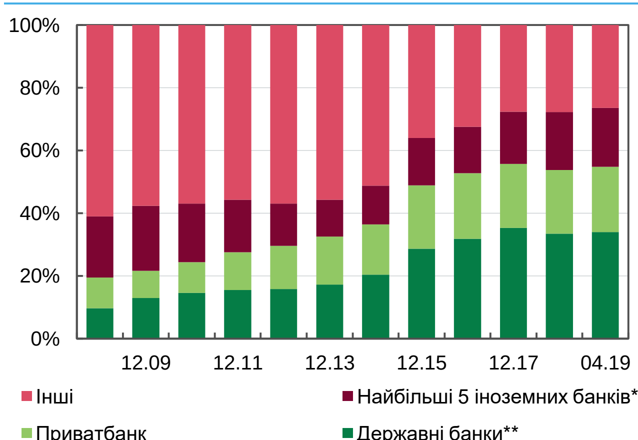
Криза 2014–2016 років призвела до зростання частки ОВДП у структурі активів банківського сектору та ваги державних банків у ньому. Від початку 2017 року пожвавлення споживчого кредитування зумовлює зростання частки чистих кредитів фізичним особам. Вона зростатиме і надалі. Триває доларизація активів: на кінець квітня частка валютної складової була найнижчою за останні 10 років і, мабуть, скорочуватиметься й надалі.

Графік 3.2.1. Структура чистих активів сектору за складовими

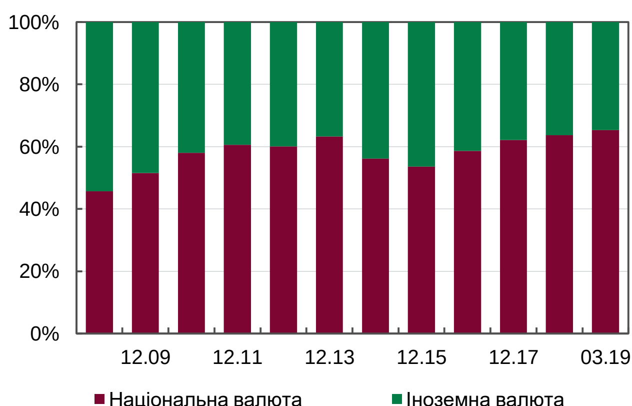
* З 2015 року включаючи вкладення в довгострокові інвестиції.
Джерело: НБУ.

Графік 3.2.2. Структура чистих активів сектору за групами банків

* Найбільші 5 іноземних банків, крім фінустанов РФ, за чистими активами на 01.05.2019 року.
** Ощадбанк, Укрексімбанк, Укргазбанк.
Джерело: НБУ.

Графік 3.2.3. Структура чистих активів сектору за видами валют

Джерело: НБУ.

Від початку кризи частка корпоративного кредитного портфеля в чистих активах банків скоротилася на 17.2 в. п. і на кінець квітня становила 33.5%. Головний рушій – резервування банками кредитів, які підприємства перестали обслуговувати. Найбільше їх було зарезервовано у Приватбанку після націоналізації, а також в інших державних банках.

Щоб залишитися платоспроможними після резервування непрацюючих кредитів, держбанки неодноразово залучали капітал від уряду у формі ОВДП. Тому на сьогодні вкладення банківського сектору в державні цінні папери вже перевищують обсяг корпоративних кредитів. Їхня частка зросла з 10.8% у 2013 році до 34.1% на кінець квітня 2019 року. Нині 86.2% цієї суми – це вкладення в ОВДП, а 11.0% – у депозитні сертифікати НБУ.

Докапіталізація держбанків у формі ОВДП зумовила зростання частки ОВДП у них учетверо із 2013 року. Нині вона становить 47.5% чистих активів. Більшість із цих ОВДП має довгі терміни до погашення, тож вони залишатимуться вагомою складовою активів держбанків до погашення у 2025–2032 роках. Продаж держоблігацій на ринку малоймовірний. Тим часом іноземні та приватні банки з українським капіталом мають значно нижчі частки ОВДП в активах – відповідно 6.0 та 9.3%.

Наприкінці 2016 року частка кредитів фізичним особам сягнула історичного мінімуму 6.1% і відтоді завдяки інтенсивному споживчому кредитуванню збільшилася на 3.0 в. п. (до 9.1%). У найближчі кілька років обсяги кредитів фізичним особам зростатимуть швидше, ніж інші активи банків. Тож їхня частка збільшуватиметься.

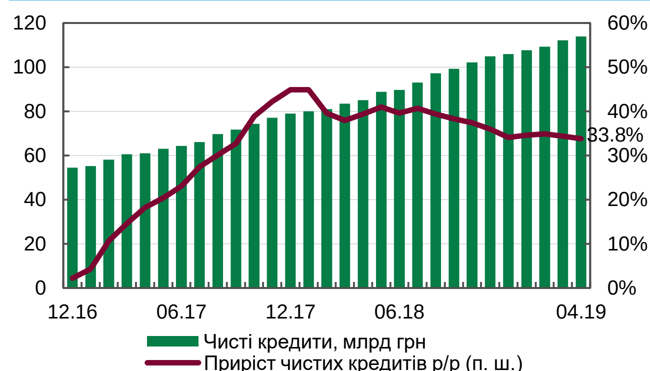
Найпомітніше в активах сектору змінилася частка держбанків. Під час кризи вони виявилися "тихою гаванню", у яку перетекли значні обсяги депозитів населення та бізнесу. Держава неодноразово докапіталізовувала ці банки, підтримуючи розмір їхніх активів. Водночас у 2012–2014 роках частка найбільших 5 іноземних банків падала: вони не намагалися активно кредитувати. Завдяки обачності вони найлегше пройшли кризу, тому їхня частка в чистих активах почала зростати до 18.8% на кінець квітня.

Після падіння у 2014–2015 роках частка гривневих активів сектору повернулася на докризовий рівень і становить 65.3%. Це найвищий показник за більш як 10 років. Головні чинники доларизації активів – сплеск гривневого споживчого кредитування та вливання в держбанки гривневих ОВДП, що часто заміщували зарезервовані кредити в іноземній валюті.

3.3. Ризик споживчого кредитування

Споживче кредитування продовжує зростати та зберігає надзвичайну привабливість для банків. Воно вже становить понад половину кредитного портфеля деяких із них. Щоб дізнатися про його особливості та ризики, НБУ опитав найактивніші у сегменті банки. Ці фінустанови планують і надалі стрімко нарощувати портфелі, збільшують клієнтську базу й вибудовують системи скорингу позичальників. Щоправда, вони подекуди недооцінюють кредитні ризики. Їхні моделі оцінювання необхідних резервів переважно нечутливі до макроекономічних параметрів. Тож банки можуть вчасно не сформувати достатні резерви, якщо макроекономічна ситуація погіршиться. Беручи це до уваги, НБУ може підвищити ваги ризику для незабезпечених споживчих кредитів у майбутньому.

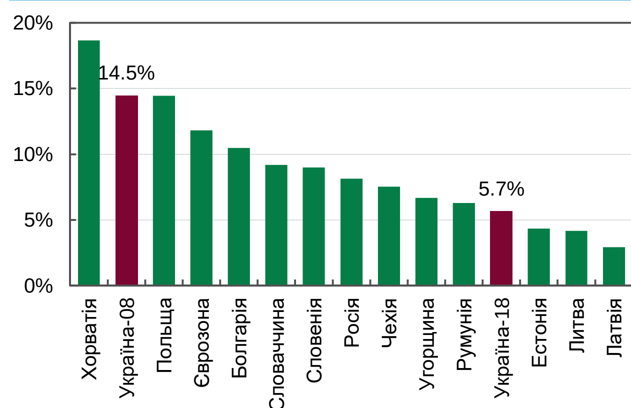
Графік 3.3.1. Чисті кредити фізичним особам у гривні*

* У банках, платоспроможних на 01.05.2018.

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.2. Споживчі* кредити, % ВВП

* Для України – споживчі та інші кредити (крім кредитів на придбання та реконструкцію нерухомості.

Джерело: ЄЦБ, БР, НБУ.

Графік 3.3.3. ТОП 10 банків із найвищою часткою споживчих кредитів у чистому кредитному портфелі

Джерело: НБУ.

Стала тенденція зростання споживчого кредитування зберігатиметься надалі

Споживче кредитування активно зростає вже більше двох років. Після ривка з низької бази темпи знизилися, але досі перевищують 30% р/р. Кредити на поточні потреби домінують у портфелях низки банків. Співвідношення валових споживчих кредитів до ВВП є найнижчим у регіоні – лише 5.7%. Боргове навантаження на домогосподарства помірне – усього 8.7% річного наявного доходу. Проте домогосподарства з найнижчими доходами значно більше закредитовані. (див. Вставку 3. Опитування банків про споживче кредитування: позичальники з низькими доходами закредитовані найбільше). Кредити на поточні потреби становлять 70% роздрібного портфеля (ще 20% – на придбання нерухомості, 7% – автокредити та 3% – на інші цілі).

Одразу після кризи зростання кредитування значною мірою пояснювалось відкладеним споживчим попитом. Наразі цей фактор не настільки вагомий. Визначальними є високі споживчі настрої та жваве зростання доходів населення. Перші спонукають населення витрачати майбутні доходи на задоволення поточних потреб. Другі створюють упевненість, що кредит не обтяжить сімейний бюджет. Високий попит на кредитні кошти дає змогу банкам зберігати високі кредитні ставки. Утім, стандарти кредитування теж пом'якшилися: згідно з опитуваннями про умови кредитування після кризи банки значно знизили вимоги до позичальників (Графік 3.3.4). Від середини 2018 року вони знову почали зростати, але досі значно м'якші, ніж наприкінці 2015 року.

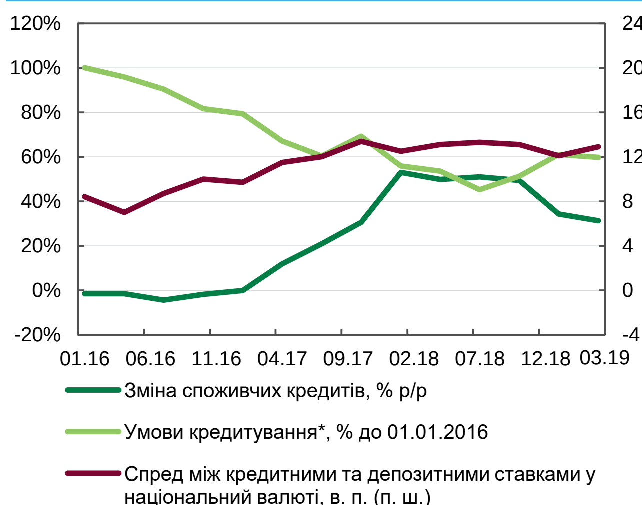
Щоб краще вивчити споживче кредитування та оцінити його ризики, НБУ провів анкетування семи банків та інтерв'ю з п'ятьма фінустановами, найбільш активними у сегменті. За даними банків, для кредитування на поточні потреби вони застосовують три основні канали / інструменти: кредитні картки (включно з овердрафтами), кеш-кредити[12] та кредити на придбання товарів. Мета отримання кредиту прямо фіксується лише для третього: зазвичай це купівля побутової техніки. В інших випадках, яких переважна більшість, її неможливо відстежити: залучені кошти є частиною загального обсягу ресурсів, із яких домогосподарства фінансують поточне споживання.

Банки планують зростати з ринком і швидше

Серед респондентів домінує переконання, що нинішній темп зростання споживчого кредитування збережеться

[12] Кеш-кредит – кредит, що передбачає одноразову видачу банком визначеної договором суми кредиту в готівковій або безготівковій формі.

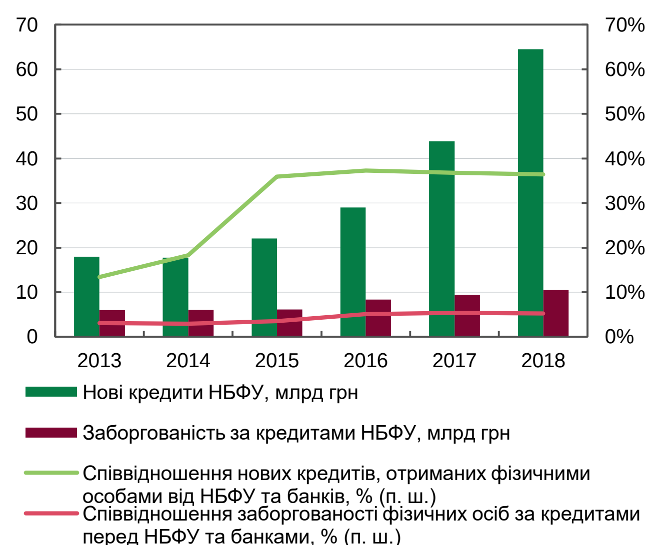
Графік 3.3.4. Умови кредитування та темпи зростання споживчих кредитів

* Лінія відображає кумулятивну зміну балансів відповідей на запитання анкети "Як змінилися стандарти схвалення заявок на кредити домогосподарствам протягом поточного кварталу?" щоквартального опитування про умови банківського кредитування.

Джерело: НБУ.

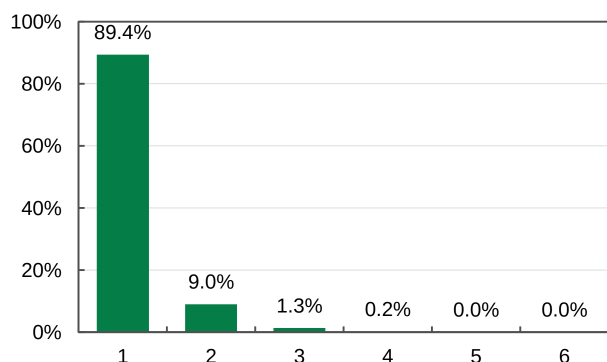
Графік 3.3.5. Нові кредити, надані роздрібним позичальникам небанківськими фінансовими установами*

* Містять (а) зміну кредитів, наданих членам кредитних спілок; (б) обсяг виданих кредитів кредитними установами (до 2016 року); (в) суму наданих фінансових кредитів під заставу ломбардами; (г) надання коштів у позику, в т. ч. на умовах фінансового кредиту, фінустановами.

Джерело: НБУ, Нацкомфінпослуг.

Графік 3.3.6. Розподіл недефолтних клієнтів із заборгованістю понад 50 тис грн за кількістю банків, в яких вони мають кредит

Джерело: НБУ.

найближчими роками. За очікуваннями фінустанов середній розміру кредиту зростатиме темпом 20% р/р. Чисельність боржників також збільшиться – на 10–15% р/р.

Фінустанови готові задовольняти попит на кредити доти, доки він існує в позичальників із прийнятною платоспроможністю. Рівень погодження кредитних заявок суттєво залежить від банку та продукту. Він найвищий у торговельній мережі – часто понад 80%, а для карткових кредитів може бути значно нижчим – близько 30%.

Лише найбільші банки визначили для себе цільові частки ринку. Але майже всі планують зростати щонайменше на рівні ринку. Це може свідчити, що фінустанови, ймовірно, керуються бізнесовими цілями, зокрема максимізацією прибутку в короткостроковій перспективі, а не контролем за кредитними ризиками.

Конкуренція за позичальників посилюється

За словами банків, вони та небанківські фінансові установи (НБФУ) орієнтуються на різні групи боржників, які майже не перетинаються між собою. НБФУ приваблюють клієнтів вищою доступністю послуг, низькими вимогами, швидким розглядом кредитних заявок. Зворотний бік – висока вартість позик. Саме клієнти НБФУ часто звертаються за більше ніж однією позикою, зокрема для погашення отриманих раніше кредитів. Однак значні витрати на обслуговування боргу від НБФУ можуть призводити до погіршення платіжної дисципліни і в банках, і в НБФУ. Банки часто вважають, що отримання позик від НБФУ – це фактор підвищеного ризику клієнта, тому намагаються обмежувати кредитування таких позичальників.

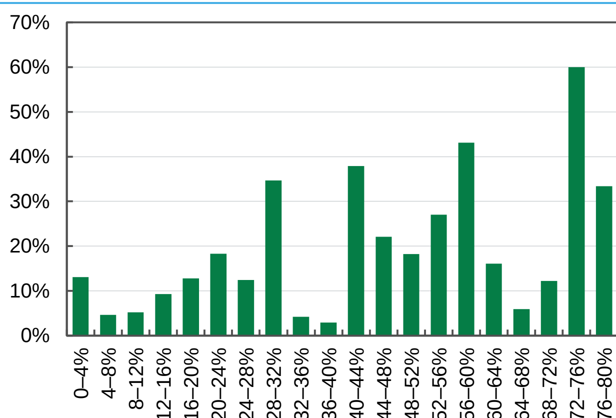
Тим часом банки конкурують між собою в сегменті надійніших позичальників, у якому кредитний ліміт та середня сума кредиту вищі. У ньому перекредитування трапляється рідше, бо клієнти переважно мають достатні кредитні лінії в одному банку. Основними факторами конкуренції тут є зручність надання послуг, простота продуктів, а подекуди й ціна.

Офіційні доходи не визначають кредитне рішення

Споживче кредитування потребує уваги до управління ризиками, бо його продукти складні, кредити незабезпечені, а скоринг треба проводити швидко та для значної кількості клієнтів.

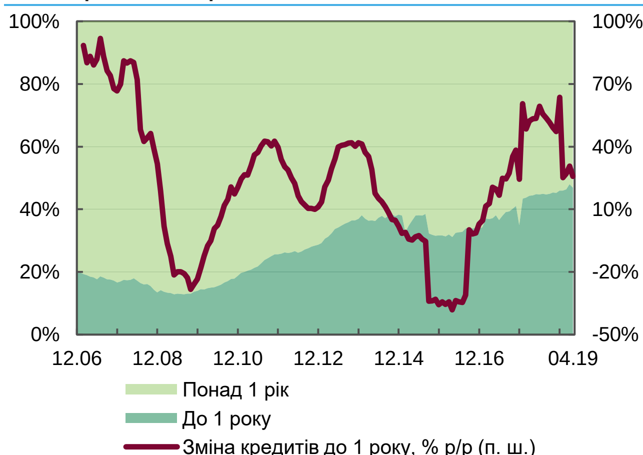
Перший етап оцінювання ризиків відбувається під час видачі кредиту. Основна ознака ризику – порушення дисципліни користування кредитними коштами в минулому. Банки отримують цю інформацію із власних джерел або з бюро кредитних історій. В оцінках також використовуються анкетні дані із заявок, зокрема персональна інформація про місце роботи, сімейний стан, кількість дітей тощо. Фінустанови враховують для оцінювання минулі витрати боржника, наявність закордонного паспорта, поїздки за кордон. Швидше опрацювання кредитної заявки надає банкові перевагу,

Графік 3.3.7. Частка прострочених кредитів залежно від ставки за кредитами, у % річних

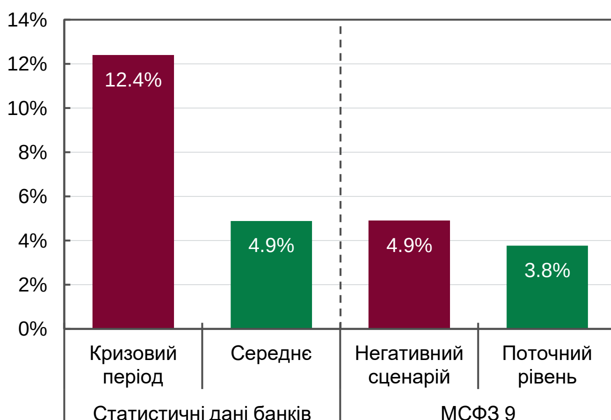
Джерело: НБУ.

Графік 3.3.8. Структура споживчих кредитів домашнім господарствам за строками погашення

Джерело: НБУ.

Графік 3.3.9. Усереднені оцінки PD за статистикою банків та згідно з моделями розробленими відповідно до МСФЗ 9

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

тому вони намагаються запитувати якомога менше інформації. За свідченнями фінустанов, вони регулярно оцінюють ризики дефолту боржників з урахуванням актуальних даних. Їхні скорингові системи часто дають змогу уникати шахраїв, підвищують ефективність роботи з клієнтами з ознаками погіршення платіжної дисципліни на ранніх стадіях.

Зазвичай банки не вимагають документів про доходи, але інколи перевіряють зазначену в анкеті суму непрямими методами. Фінустанови просять офіційно підтвердити доходи лише для великих кредитів, для таких випадків кожен банк визначає свій поріг. На жаль, нерозуміння джерел обслуговування боргу та реального боргового навантаження створює додаткові ризики для кредитора.

Інколи банки недооцінюють кредитний ризик та недоформовують резерви за роздрібними кредитами

Видавши кредит, банки зобов'язані консервативно оцінити очікувані втрати від реалізації кредитного ризику. Під них формуються резерви, сума яких оцінюється прямо як частка від портфеля (expected loss, EL) або ж як добуток двох параметрів: імовірності дефолту (PD) і втрат у разі дефолту (LGD)[13]. Оцінюючи EL та PD, банки враховують фазу циклу, в якій перебуває економіка. Тому оцінка втрат від реалізації кредитного ризику мінлива та залежить від макроекономічних очікувань банку.

Для розрахунку EL, PD, LGD за різних макроекономічних умов банки застосовують моделі чи простіші статистичні методи. За даними респондентів, середня ймовірність дефолту (PD) для споживчих кредитів[14] на горизонті 12 місяців сьогодні становить 3.8%, LGD – 74.3%. Відтак резерви під кредитний ризик формуються в середньому на рівні 2.5% портфеля[15]. У більшості банків оцінки очікуваних втрат відповідають їхнім стандартам відбору клієнтів та макроекономічним умовам сьогодення. У кількох фінустанов оцінки не досить консервативні, тож НБУ планує провести з ними консультації, щоб з'ясувати особливості розрахунків.

Проте банківські очікування можливих утрат при несприятливих макроекономічних умовах цікавлять НБУ значно більше. МСФЗ 9 вимагає формувати резерви під очікувані збитки. Тож банки повинні мати надійні оцінки якості кредитів в умовах кризи. Важливо, щоб вони були еластичні до макроекономічних показників. Щоб це протестувати, НБУ запропонував банкам оцінити параметри очікуваних збитків за двох несприятливих сценаріїв. Виявлено, що при погіршенні припущень розрахунковий PD майже не змінюється, а в деяких банків навіть покращується.

Проте реальність є іншою: агрегована статистика банків показує, що в умовах кризи частка дефолтів може сягати 13% за рік та майже 21% за два роки. Суттєве зростання

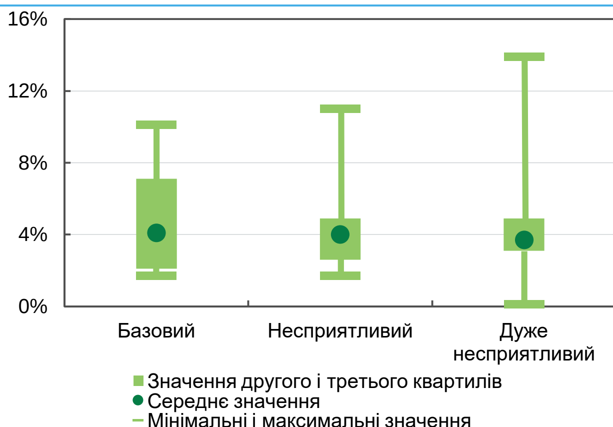
[13] Очікувані збитки визначаються або прямо параметром EL, або розраховуються за формулою EL = PD×LGD.
[14] Ідеться про кредити на першій стадії оцінки, тобто не зазнали суттєвого зростання кредитного ризику.
[15] Середні очікувані збитки (EL) у цьому прикладі не дорівнюють добутку середніх PD та LGD, а розраховані як медіанне значення заявлених банками параметрів EL.

Таблиця 3.3.1. Параметри сценаріїв НБУ*

Показник	Сценарії: базовий	Сценарії: несприятливий	Сценарії: дуже несприятливий
Реальний ВВП, % р/р	3.3	-4.1	-7.6
Номінальний ВВП, млрд грн	3 559	4 177	4 733
Валютний курс**, % р/р	7.5	23.2	31.7
ІСЦ, % р/р	9.8	15.8	32.8

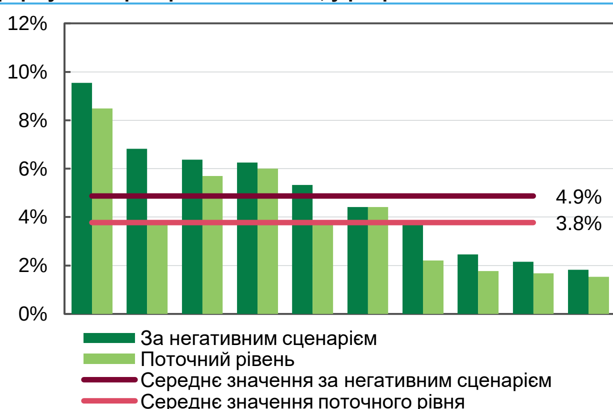
* Сценарії розроблені на основі стрес-тесту 2019 року.
** Валютний курс гривні до долара США (UAH/USD); за базовим сценарієм – оцінки Focus Economics.
Джерело: НБУ.

Графік 3.3.10. Розрахункові значення PD банків за сценаріями НБУ

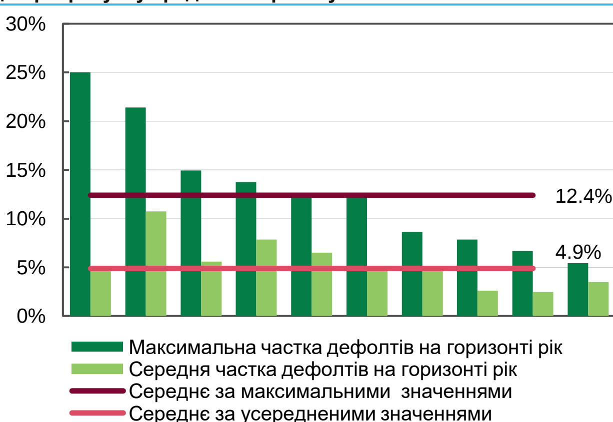
Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Графік 3.3.11. Значення PD банків, що використовуються для формування резервів за МСФЗ 9, у розрізі банків

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Графік 3.3.12. Статистика дефолтів за 2014–2018 роки у розрізі банків, що погоджували з НБУ внутрішні положення з оцінки PD для розрахунку кредитного ризику

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

частки дефолтів під час кризи спостерігається в усіх банках. Оскільки умови запропонованих банкам сценаріїв були близькими до умов останньої кризи, то такі результати тестових розрахунків є нелогічними. Можливо, їх зумовило використання даних за короткий період без урахування спостережень кризових часів. Інше можливе пояснення – некоректна специфікація моделей.

Банки не очікують, що негативні макроекономічні сценарії реалізуються в середньостроковій перспективі. Утім, зазначають, що мають план дій на випадок кризи. Більшість респондентів стверджує, що зуміє пройти через можливу кризу зі значно меншими втратами, ніж сектор у цілому, або ж взагалі без них. Можлива їхня відповідь на кризу – перегляд кредитних лімітів, зменшення частки задоволених заявок. Більшість банків не розглядає сценарій різкого скорочення кредитування. Але такий оптимізм не відповідає історичному досвіду. Зазвичай під час кризи якість кредитів погіршувалася, а обсяги кредитування зменшувалися.

Висновок НБУ є таким – банківські оцінки втрат від реалізації кредитного ризику в сегменті незабезпеченого споживчого кредитування у кризовий період переважно не є достатньо консервативними. Відповідно при макроекономічних шоках вони, найімовірніше, не робитимуть достатніх завчасних відрахувань у резерви. Однією з реакцій НБУ у відповідь може стати встановлення додаткових ваг ризику за такими кредитами. Це спонукатиме банки тримати більше капіталу на покриття неочікуваних збитків у разі настання кризи.

Стрімкий розвиток споживчого кредитування є природним у період відновлення економіки після кризи. Для банків це створює можливість високих заробітків, проте водночас супроводжується низкою ризиків:

- населення з низькими доходами більш активно позичає – його боргове навантаження стрімко зростає;
- в умовах високої конкуренції банки знижують вимоги до позичальників, щоб зберегти динаміку їх припливу, тож профіль усередненого клієнта погіршується;
- банки інколи недооцінюють кредитні ризики (PD і EL) як за базовим, так і за негативним сценарієм;
- споживче кредитування стимулює попит на імпорт, що створює додаткові ризики для платіжного балансу.

Ураховуючи зазначені ризики, НБУ планує такі дії:

- відстежувати моделі оцінювання параметрів (PD, LGD) резервування за МСФЗ 9. Банки повинні підвищити їх чутливість до макроекономічних умов;
- спонукати банки постійно актуалізувати скорингові моделі та підходи до оцінювання кредитних ризиків. Фінустанови мають накопичувати якісну статистику за кредитним портфелем;
- переглядати регуляторні вимоги до розрахунку пруденційних резервів за незабезпеченими споживчими кредитами;
- розглянути можливість підвищення ваг ризику для незабезпечених споживчих кредитів.

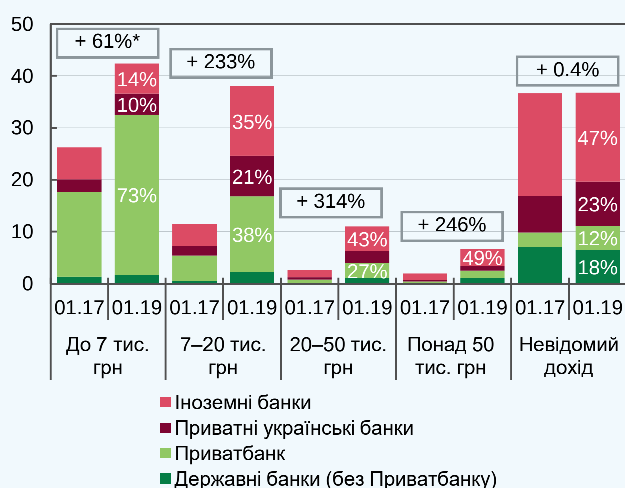
Вставка 3. Опитування банків про споживче кредитування: позичальники з низькими доходами закредитовані найбільше

Третій рік поспіль триває стрімкий розвиток кредитування фізичних осіб. У його основі лежить видача незабезпечених споживчих кредитів. Щоб ретельно оцінити ризики цього сегмента, в I кварталі 2019 року НБУ опитав банки про характеристики їхніх клієнтів у розрізі груп за доходами. В опитуванні взяли участь 23 респонденти, на які припадає 86% виданих роздрібних кредитів, переважно споживчих, включаючи автокредити. Його результати показали, що банківські портфелі споживчих кредитів неоднорідні, однак у них домінують позичальники з низькими доходами та боржники, по яких відсутня інформація про доходи. Обидві групи створюють певний ризик для банків. Тим часом кредити домогосподарствам із середніми та високими доходами становлять невелику частку портфеля й мають значний потенціал для зростання.

Протягом 2017–2018 років кредити на поточні потреби зросли майже вдвічі. Це зумовлено насамперед збільшенням в 1.5 раза кількості боржників, але і середня сума одного кредиту помірно зростала. Обидва чинники – наслідок підвищення доходів населення, зокрема зарплати найманих працівників, що становлять 2/3 усіх позичальників.

Розподіл кредитної заборгованості за рівнем доходів боржника неоднорідний. Банки мають інформацію про дохід 81% позичальників. Серед них найвагоміша група – боржники з доходом до 7 тис. грн. На неї припадає половина клієнтів та майже третина заборгованості. Утім, темп приросту кредитного портфеля в неї порівняно невисокий. Це група вищого за середній ризику для банків. Дані респондентів указують на те, що третину в ній становлять пенсіонери, інші отримувачі допомог, платоспроможність яких низька й нестабільна.

Графік В.3.1. Заборгованість за кредитами на поточні потреби в розрізі груп населення за доходами на початок 2017 та 2019 років, млрд грн[16]

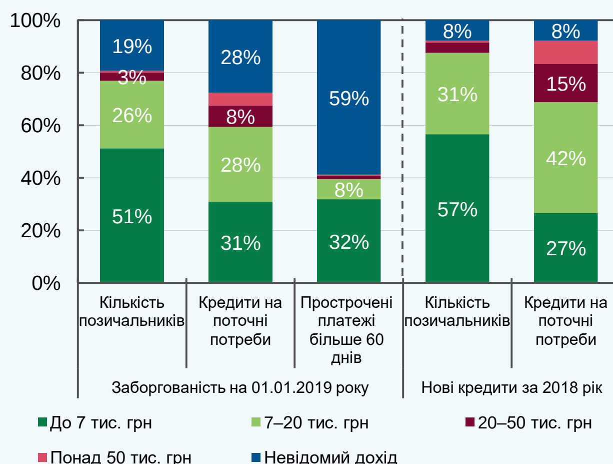

* Зміна боргу відповідної групи населення за доходами на 01.01.2019 до 01.01.2017 у %.

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Серед населення з доходами до 20 тис. грн найпопулярніші банківські продукти з коротким терміном та малою сумою: кредитні карти, дрібні кеш-кредити[17] (до 10 тис. грн). Значна частка кредитів цієї групи мають прострочені більш як на два місяці платежі. Знижують ризики кредитування цієї групи зарплатні і соціальні проекти.

Графік В.3.2. Портфель кредитів на поточні потреби в розрізі груп за доходами

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Профіль клієнтів з доходами понад 20 тис. грн суттєво відрізняється. Вони беруть кредити переважно на купівлю товарів тривалого вжитку, зокрема транспортних засобів, на які припадає майже третина від залишку боргу. За два роки кількість позичальників у цій групі росла найшвидше, більш як утричі. Однак середній розмір кредиту в ній зростає повільно, тож її частка в загальному портфелі залишається незначною (4% за кількістю та 13% за сумою).

Графік В.3.3. Середній розмір боргу одного позичальника за кредитами на поточні потреби за групами доходів населення

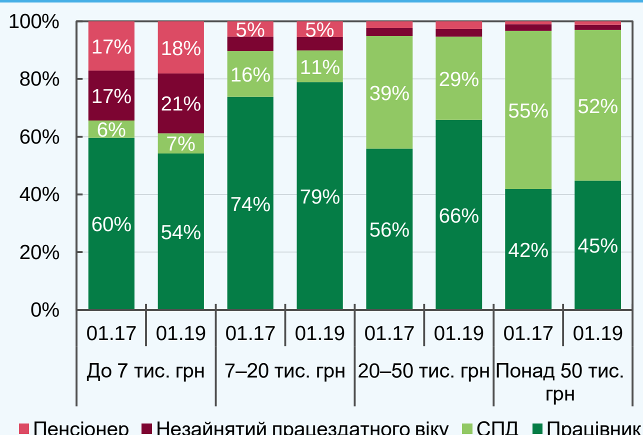
Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

У групі позичальників із доходом від 20 до 50 тис. грн дві третини – наймані працівники, а з доходом понад 50 тис.

[16] Тут і надалі інформацію наведено по 23 банках.
[17] Кеш-кредит – кредит, що передбачає одноразову видачу банком визначеної договором суми кредиту в готівковій або безготівковій формі.

грн більше половини – фізичні особи-підприємці (ФОП). Кредити цих груп обслуговуються найкраще: частка прострочених значно нижча від середнього значення по банках.

Графік В.3.4. Розподіл кількості позичальників за категоріями зайнятості

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Група позичальників, про дохід яких банки не мають інформації значна, проте її частка в загальному обсязі боргу скорочується. У нових видачах таких кредитів не більше 8%. Залишки боргу цієї групи сформовані здебільшого кредитами, виданими давно. Більшість із них належить до портфелів іноземних та державних банків, окрім Приватбанку. Якість цих кредитів найнижча: понад 70% боргу групи прострочені більш як на 60 днів.

Графік В.3.5. Боргове навантаження на групи позичальників за доходами

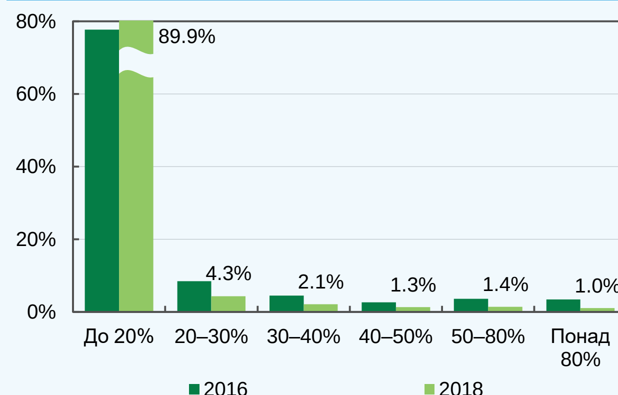
* Debt service-to-income ratio (DSTI) – співвідношення щомісячних витрат на обслуговування кредиту і середньомісячного доходу.

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

Щоб звести до мінімуму кредитний ризик, під час оформлення договору банки оцінюють фінансовий стан клієнтів, зокрема розраховуючи коефіцієнт платоспроможності DSTI. За оцінками НБУ, у сегменті споживчого кредитування між рівнями доходів боржників і DSTI існує обернено пропорційна залежність: у групі з доходами до 7 тис. грн середнє значення показника становить 19%, а для позичальників з доходом понад 50 тис. грн – 8%. Це не перевищує показників для інших країн регіону. Однак для боржників із низькими доходами витрачання п'ятої частини доходу на обслуговування боргу створює суттєве навантаження. Тому клієнти з найнижчими доходами часто мають досить високий рівень закредитованості.

Опитування засвідчило, що майже 90% кредитних договорів мають DSTI нижче 20%. Але якщо врахувати інші заборгованості клієнта (в інших банках або за іншими продуктами), то показник може значно підвищитися. Зокрема у 2.4% всіх договорів він перевищує навіть 50%. Це свідчить про те, що деякі фінустанови готові кредитувати позичальників, незважаючи на високе боргове навантаження. Банки намагаються компенсувати пов'язані з цим ризики, вимагаючи заставу або поруки та встановлюючи значно вищі відсоткові ставки (60–140% річних). Але це тільки підвищує боргове навантаження на боржників і створює додаткові ризики.

Графік В.3.6. Розподіл кредитних договорів за розміром DSTI

Джерело: інформація банків, розрахунки НБУ.

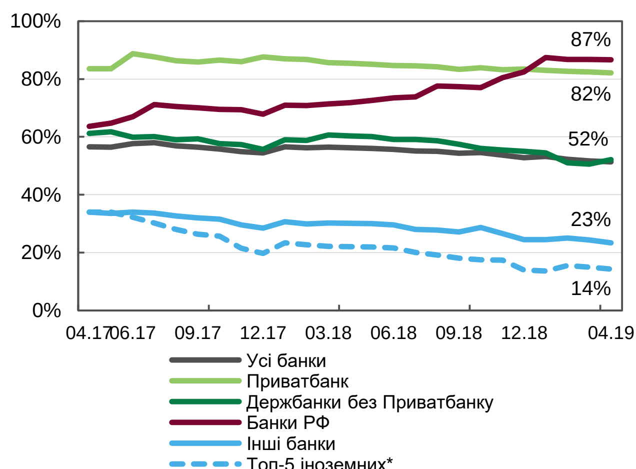
Розвиток споживчого кредитування створює низку потенційних ризиків. Їх необхідно контролювати, щоб уникнути загроз для фінансової стабільності в майбутньому. Найбільше джерело ризику – заборгованість населення з низькими доходами. Кредитні кошти – один із основних рушіїв зростання споживчого попиту цієї групи. Водночас витрати на обслуговування кредитів уже становлять значну частку доходу її представників. Інший фактор ризику – боржники, що не заявляють та не підтверджують рівень своїх доходів. Тим часом надійніші позичальники, з доходами понад 20 тис. грн, залишаються недокредитованими.

Зі зростанням конкуренції за клієнта можливе подальше послаблення стандартів видачі кредитів, що підвищуватиме ризики споживчого кредитування. Тож банки повинні звертати особливу увагу на їхнє оцінювання, використовуючи всі наявні джерела даних, у тому числі власну статистику. Додаткова інформація про боржників доступна у кредитному реєстрі НБУ. Кредитний ризик залишатиметься прийнятним тільки в тому випадку, якщо банки дотримуватимуться консервативного підходу до споживчого кредитування та якісно оцінюватимуть платоспроможність позичальників.

3.4. Якість кредитного портфеля

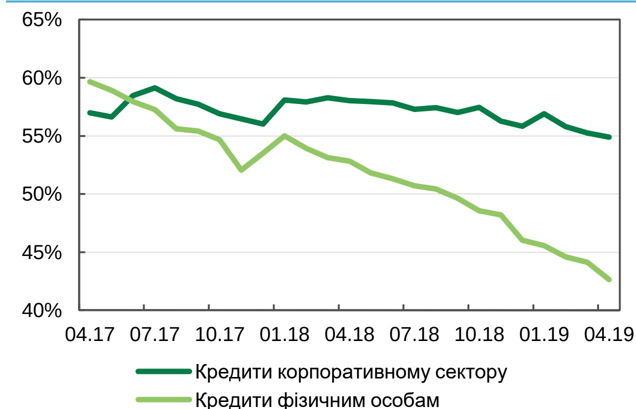
Рівень непрацюючих кредитів (NPLs) продовжує скорочуватися, хоч і вкрай повільно. Основний фактор – стрімке зростання роздрібного кредитування, що статистично "розмиває" частку старих недіючих кредитів. Більшість банків визнала збитки від NPLs майже повністю, рівень їх покриття резервами перевищує 90%. Темпи розчищення банківських балансів від недіючих активів украй низькі. Щоб прискорити цей процес, найближчим часом НБУ ухвалить положення про управління проблемними активами в банках. Воно спонукатиме фінустанови активніше вирішувати проблему NPLs. Тим часом уряд може сформувати загальні рамкові правила роботи із NPL для держбанків.

Графік 3.4.1. Частка непрацюючих кредитів у групах банків

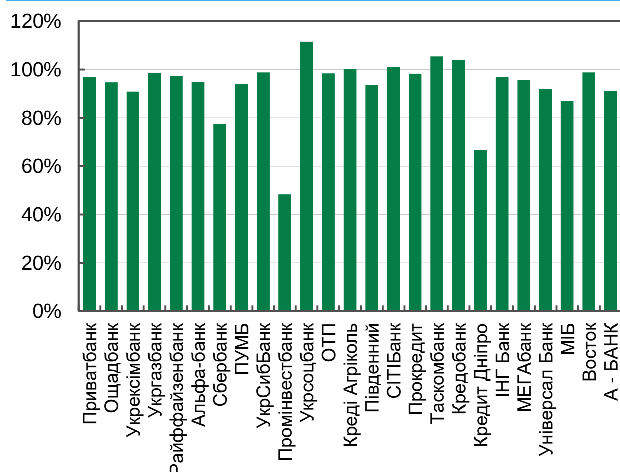
* Найбільші за чистими активами на 01.05.19 року, крім банків РФ.
Джерело: НБУ.

Графік 3.4.2. Частка NPL за видами позичальників

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.3. Співвідношення отриманих до нарахованих у 2018 році процентних доходів у топ-25 банків за активами

Джерело: НБУ.

Частка непрацюючих кредитів повільно знижується, їхні обсяги практично не змінюються

Від початку року частка недіючих кредитів продовжила повільно зменшуватися. Основна причина – статистичний ефект від зростання кредитного портфеля. Це особливо помітно в сегменті фізичних осіб: у ньому за останні два роки частка NPLs скоротилася на 17 в. п. до 42.6%. Тим часом у корпоративному сегменті за цей період частка непрацюючих кредитів зменшилася лише на 2 в. п. до 54.9%. У ньому обсяг кредитів зростав повільніше, зате було проведено значні реструктуризації держбанками. Вони визнали реструктуровані позики працюючими після того, як протягом півроку позичальники знову почали їх регулярно обслуговувати.

Частка й обсяг NPLs значно зменшилися в іноземних банках: за два роки в топ-5 із них частка знизилася з 34.0% до 14.3%. Це доводить, що активна робота з недіючими кредитами дає хороший результат за відносно короткий період.

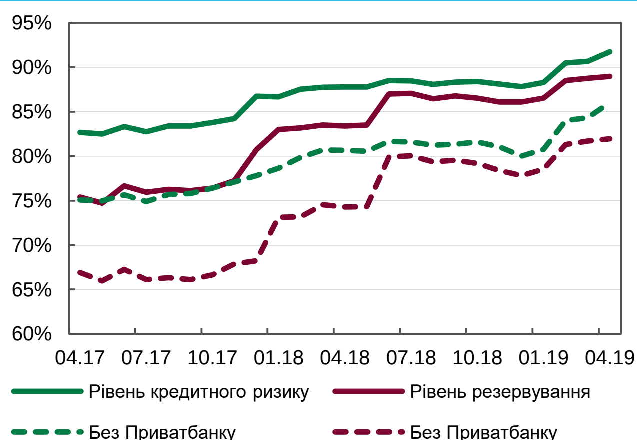
Банки отримують майже всі нараховані процентні доходи

Співвідношення між отриманими та нарахованими процентними доходами – один із надійних показників якості кредитного портфеля та достатності сформованих резервів. Фінансова звітність за 2018 рік показує, що в більшості банків цей показник близький до 100%. Тобто фінустанови здебільшого отримують усі нараховані відсотки. Проте для трьох із них індикатор нижчий за 80%. Ці банки повинні адекватніше оцінити справедливу вартість відповідних активів.

Запровадження нових регуляторних вимог, імовірно, змусить банки визнати додаткові збитки за NPLs

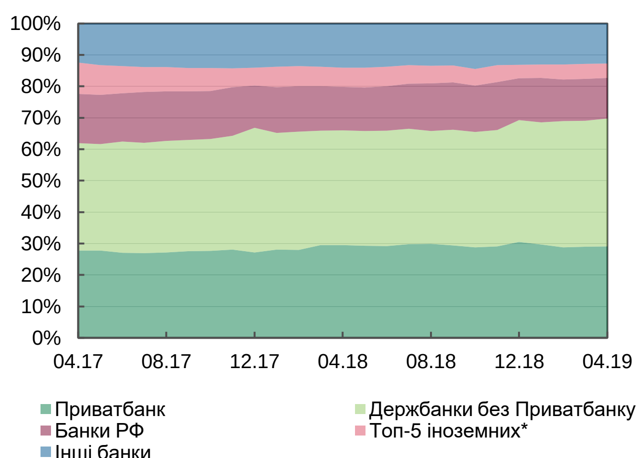
У цілому по сектору частка NPLs залишається вкрай високою. Але в основному банківська система вже визнала збитки від погіршення якості активів. Більше 90% (85% без урахування Приватбанку) непрацюючих корпоративних кредитів покриті пруденційними (відповідно до Постанови № 351) або фінансовими резервами (відповідно до МСФЗ 9). Із часом рівень покриття NPLs резервами має зрости. З 1 лютого почало діяти правило про амортизацію застави, що призвело до зростання пруденційних резервів. Наразі для будь-якого непрацюючого кредиту, старшого за 4 роки, банки не можуть ураховувати заставу при розрахунку пруденційних резервів. А після другого року існування NPL застава враховується лише частково. Протягом наступних двох років це правило може суттєво вплинути на капітал окремих банків, якщо не відновиться

Графік 3.4.4. Рівень резервування та кредитного ризику непрацюючих корпоративних кредитів

Джерело: НБУ.

Графік 3.4.5. Розподіл непрацюючих кредитів за групами банків

* Найбільші за чистими активами на 01.05.19 року, крім банків РФ.

Джерело: НБУ.

обслуговування кредитів, виданих ними під заставу. За оцінками НБУ, повна амортизація застави може збільшити пруденційні резерви на понад 30 млрд грн.

НБУ посилить вимоги до роботи банків із проблемними активами

Велика частка недіючих кредитів – джерело системних ризиків в Україні. За останні три роки прогрес у скороченні NPLs був ледь помітним. НБУ має намір пришвидшити процес, ухваливши Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України. Воно міститиме такі ключові вимоги до фінустанов:

- розглянути доцільність заснування комітету правління банку з роботи з непрацюючими активами (НПА) та створити постійно діючий підрозділ із роботи з НПА, якщо банк має значну кількість проблемних активів;
- організаційно відокремити підрозділ із роботи з НПА від інших, що займаються активними операціями, та зосередити його роботу на врегулюванні проблемної заборгованості;
- створити систему раннього реагування спрямовану на завчасне виявлення потенційно проблемних активів. Для цього буде визначено потенційно проблемні активи, яким банки повинні приділяти особливу увагу;
- розробити та запровадити стратегію управління проблемними активами та операційний план її виконання. Стратегія повинна встановити чіткі цілі для досягнення протягом трьох років, а план має містити ключові показники ефективності та перелік заходів, спрямованих на зниження рівня проблемних активів.

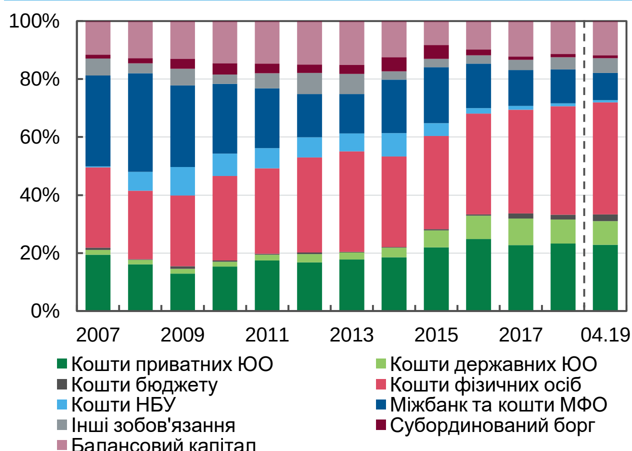
Положення відповідатиме найкращим європейським практикам і ґрунтуватиметься на Керівних принципах для банків стосовно непрацюючих кредитів ЄЦБ (Guidance to banks on non-performing loans, March 2017), настановах Європейського банківського органу з управління непрацюючими та реструктурованими експозиціями (EBA/GL/2018/06). Утім, у багатьох банках практика роботи з NPLs уже відповідає вказаним нормам.

У державних банках проблема непрацюючих кредитів найгостріша. Частка NPLs у їх кредитних портфелях становить близько 66.2%. Частка державних банків у загальному обсязі недіючих кредитів сектору становить 69.8%, із них 40.7 в. п. у Приватбанку. Через це Міністерство фінансів як представник акціонера (держави) планує зобов’язати держбанки скласти плани врегулювання NPLs та реалізувати їх у визначені терміни.

3.5. Фондування та ризики ліквідності

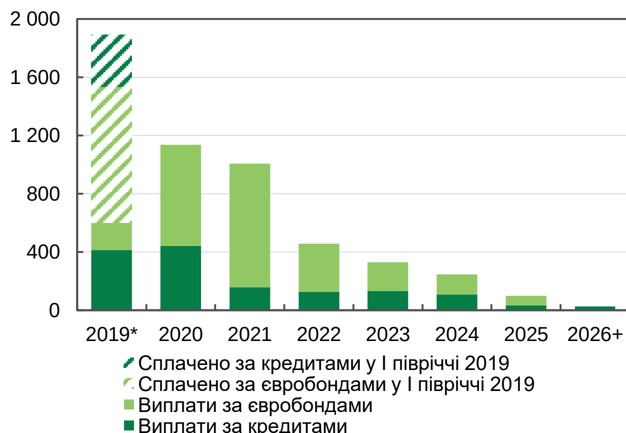
Наприкінці квітня обсяги клієнтських коштів перевищували 80% від усього фондування банківського сектору та продовжували зростати. Навіть валютне фондування банки залучають переважно на внутрішньому ринку, де воно нині значно дешевше, ніж за кордоном. Зберігаються високі темпи зростання обсягів коштів населення на поточних гривневих рахунках. За останні півроку строкова структура фондування практично не змінилася: у пасивах надалі переважають інструменти зі строковістю до 1 місяця. Ліквідність банківського сектору висока: більшість банків виконує новий норматив LCR зі значним перевищенням мінімально допустимого рівня.

Графік 3.5.1. Структура пасивів банків за інструментами

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.2. Планові виплати за зовнішнім боргом українських банків, млн дол.

* Протягом ІІ півріччя 2019 року.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.3. Співвідношення кредитів і депозитів (LtD)

Джерело: НБУ.

Фондування із внутрішнього ринку домінує

Наприкінці квітня частка фондування, залученого на внутрішньому ринку від населення, бізнесу та бюджетів усіх рівнів, становила 81.7% усіх зобов'язань банківського сектору. Вона зростає протягом більш як десяти років і вкотре оновила історичний рекорд. Половину зобов'язань перед клієнтами формують вклади фізичних осіб. Третій рік поспіль кошти державних підприємств та бюджету перебувають на високому рівні близько 11% загальних зобов'язань. Це зумовлено поліпшенням фінансового стану державних монополій і зростанням ліквідності місцевих бюджетів завдяки децентралізації. Кредити НБУ скоротилися до 0.9% – найнижчого рівня з 2008 року.

Слабкий попит на валютні пасиви зумовлює низькі ставки на них та зменшення зовнішнього фондування

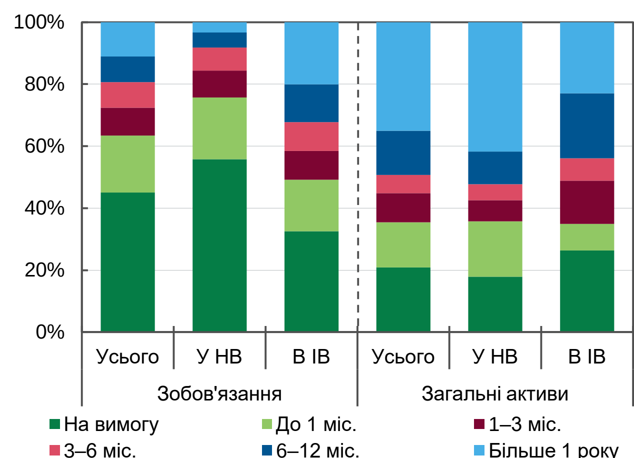
Попит на валютне фондування низький через повільне відновлення валютного кредитування. Це тисне на відсотки за валютними депозитами, що вже три роки перебувають на історично низьких рівнях. На сьогодні ставка за 12-місячними вкладами фізичних осіб у доларах становить 3.2%. Однак це не перешкоджає припливу валютних коштів із внутрішнього ринку. На кінець квітня коштів у валюті від резидентів залучено утричі більше, ніж від нерезидентів. Нині клієнтські валютні депозити фінансують 88% валютних активів фінустанов.

Вартість коштів в іноземній валюті на внутрішньому ринку у 2–3 рази нижча, ніж за кордоном. Тому зобов'язання банківського сектору перед нерезидентами скорочуються четвертий рік поспіль. Після часткового погашення єврооблігацій Укрексімбанком та Ощадбанком на суму 0.9 млрд дол. валовий зовнішній борг сектору зменшився орієнтовно до 5 млрд дол. – мінімуму за більш як 13 років.

На кінець квітня валютні зобов'язання перевищували валютні активи сектору в 1.2 раза. Проте державні банки закривали коротку валютну позицію індексованими до курсу долара ОВДП. З урахуванням цих цінних паперів валютна позиція сектору була практично збалансованою.

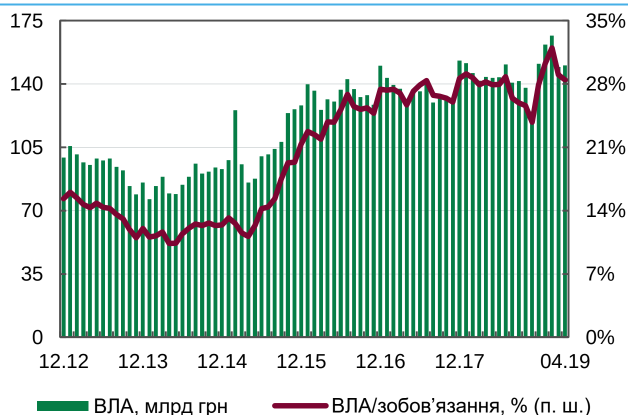
Третій рік поспіль співвідношення чистих кредитів і депозитів (LtD) близьке до 60%, раніше знизившись унаслідок реструктуризацій, списань, погашень кредитів у поєднанні зі зростанням обсягів депозитів. Це доволі низький показник у міжнародному контексті. Він пояснюється тимчасовим заміщенням зарезервованих активів у державних банках, зокрема Приватбанку, на ОВДП, отримані для їх докапіталізації.

Графік 3.5.4. Структура загальних активів та зобов’язань банків за терміном до погашення на 01.05.2019 року

Джерело: НБУ.

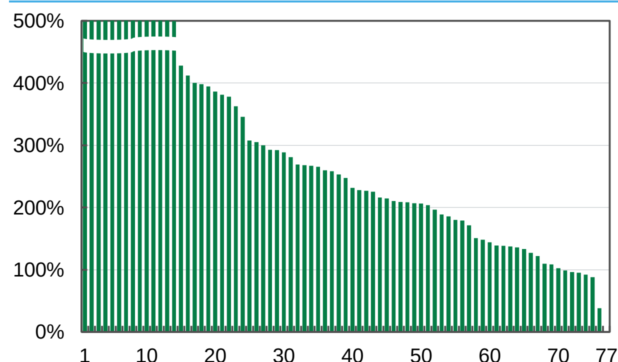
Графік 3.5.5. Високоліквідні активи* (ВЛА) в недержавних банках

* Уключають ОВДП, депозитні сертифікати, готівкові кошти, коррахунки в НБУ, за винятком обов’язкових резервів, та коррахунки в іноземних банках з інвестиційним рейтингом.

Джерело: НБУ.

Графік 3.5.6. Виконання нормативу ліквідності LCR* у всіх валютах на 01.05.2019 року

* 100% – це мінімально допустиме значення LCR, якого банки повинні дотримуватися з грудня 2019 року.

Джерело: НБУ.

Зростають переважно кошти на поточних рахунках

Жваве кредитування у гривні, особливо споживче, підтримує високий попит на гривневі ресурси. Тож на кінець квітня обсяги депозитів населення у гривні зросли на 13.8% р/р, а з початку року – на 6.3%. А от гривневі кошти бізнесу більш волатильні. Їхні обсяги зросли на 4.2% р/р, але з початку року сезонно скоротилися на 4.3%. У відповідь на це банки зберігають високі депозитні ставки для великих корпорацій та бюджету, від яких можна швидко залучити значні обсяги фондування.

На кінець квітня обсяги гривневих коштів фізичних осіб на вимогу зросли на 20.5% р/р, а от строкових вкладів – лише на 8.5% р/р. Причина різниці в темпах – значні регулярні безготівкові надходження на рахунки оплати праці, пенсій та інших доходів, що становлять 45% від загального обсягу припливу коштів домогосподарств. Тому частка поточних рахунків у вкладах населення зберігається високою – 37.4%. Ще третина надходжень на рахунки фізичних осіб має готівкову форму. Це досить нестабільне джерело фондування, яке складно прогнозувати. Розвиток безготівкових платежів та поступова детінізація економіки сприятимуть зростанню обсягів коштів на рахунках населення, проте це завжди короткий ресурс, що створює ризики.

На сьогодні різниця у відсоткових ставках між гривневими та інвалютними річними депозитами становить близько 12 в. п. Це стимулює населення заощаджувати у гривні, а не в іноземних валютах. Тим часом різниця у ставках між короткими й довгими депозитами менша за 1 в. п. Цього замало, щоб домогосподарства обирали довші вклади. Як наслідок уже кілька років не спостерігається принципових змін у структурі фондування за строками. 6-місячні депозити надалі найпоширеніші серед строкових. На кінець квітня частка зобов’язань із залишковим терміном погашення до 1 місяця становила 63%, а окремо у гривні – 76%. Це дуже багато, бо, як і раніше, 65% активів мають залишковий термін понад 1 місяць.

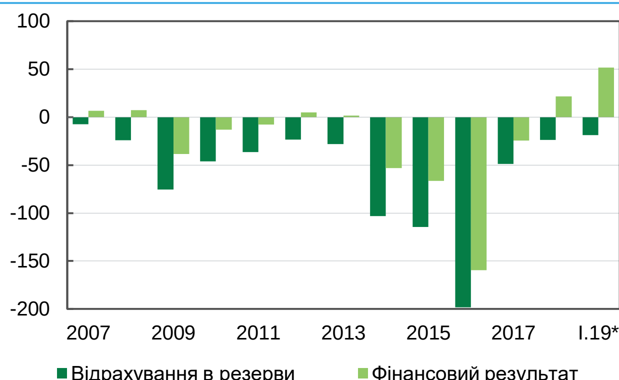
Нині дедалі вищу конкуренцію депозитам створюють вкладення в ОВДП, особливо серед великих вкладників – фізичних осіб. Їхня дохідність вища за депозитні ставки, а купонні доходи не оподатковуються. Поки що обсяги вкладень незначні – 9.5 млрд грн, проте вкрай динамічні: на кінець травня вони зросли у 3.2 рази р/р.

Нинішня структура зобов’язань робить сектор уразливим до потенційних шоків ліквідності. Тож банки повинні тримати достатньо високоліквідних активів для покриття можливого відпливу коштів. На кінець квітня у приватних банках співвідношення ВЛА до зобов’язань становило 28.4%. Із 1 червня норматив ліквідності LCR зріс до 90% загалом та в інвалюті. На 10.06.2019 лише один малий банк не виконує загальний LCR, а от інвалютний виконують усі. Нині в 57% фінустанов за чистими активами норматив перевищує 200%. Отже, сектор високоліквідний і має достатній запас міцності, щоб повністю виконати зобов’язання на випадок шоків.

3.6. Ризики прибутковості

Банківський сектор суттєво підвищив операційну ефективність та отримує високі прибутки другий рік поспіль. Банки, на які припадає близько половини чистих активів сектору, мають ROA понад 3% та ROE понад 30%. Це рекордні показники для України. Основні причини – висока чиста процентна маржа та зростання комісійних доходів, зумовлене підвищенням попиту на банківські послуги. Чисті процентні доходи дуже високі внаслідок стрімкого розвитку роздрібного кредитування. Вартість кредитного ризику є низькою. Адміністративні витрати зростають, однак не загрожують прибутковості сектору. У наступні кілька кварталів сприятливі умови для зростання банківського бізнесу, ймовірно, збережуться. Проте з часом прибутковість нормалізується, тобто зменшиться. Банки повинні закладати такий сценарій у свої прогнози та плани.

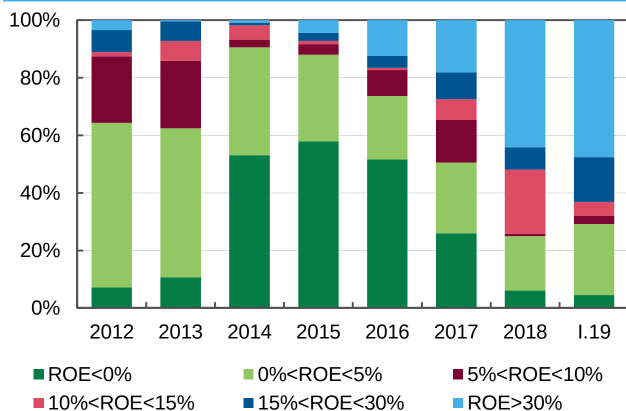
Графік 3.6.1. Фінансовий результат банківського сектору, млрд грн

* Приведено до річних значень.

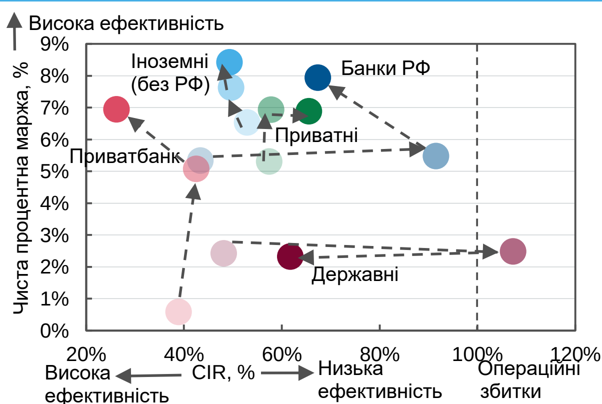
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.2. Розподіл активів банківського сектору за рентабельністю капіталу (ROE) банків

Джерело: НБУ.

Графік 3.6.3. Співвідношення операційних витрат до доходів (CIR) та чиста процентна маржа за групами банків*

* Початок стрілки – показники в I кварталі 2017 року, середина – у I кварталі 2018 року, кінець – у I кварталі 2019 року.

Джерело: НБУ.

Банки прибуткові та ефективні другий рік поспіль

У I кварталі чистий прибуток банківського сектору зріс на 48.8% р/р до 12.9 млрд грн. 69 банків із 77 діючих були прибутковими. 12 фінустанов спрацювали з ROE понад 30%. На них сукупно припадає близько половини активів сектору. Серед них Приватбанк і здебільшого міжнародні фінансові групи. Банкам з ROE понад 10% належить майже 70% активів банківського сектору. Це рекордні показники прибутковості для українських фінустанов. Вони зумовлені зростанням операційної ефективності та суттєвим зниженням відрахувань до резервів.

Утім, за підсумком I кварталу на ринку залишається 10 банків, що отримали операційний збиток до формування резервів. На них припадає менше 2.7% чистих активів сектору, тож вони не створюють суттєвих ризиків. До того ж, половина з цих фінустанов у підсумку отримала чистий прибуток, розформувавши резерви.

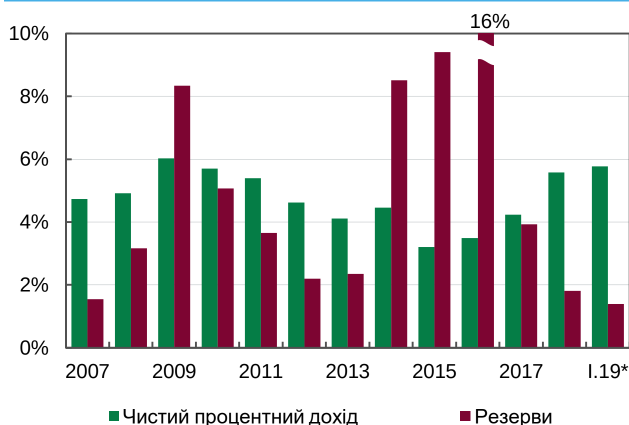
Чистий процентний та чистий комісійний доходи банків сформували 84.3% операційних доходів. У порівнянні з минулим роком операційна ефективність сектору суттєво зросла: у I кварталі співвідношення операційних витрат до доходів (CIR) становило 47.6%. Покращення сталося в усіх групах, окрім банків з українським капіталом. У Приватбанку воно було суттєвим. Два інші державні банки отримали операційний прибуток, хоча торік були операційно збитковими.

Зараз сектор працює у сприятливих умовах: стрімко ростуть рівень проникнення банківських послуг і частка безготівкових платежів, триває детінізація економіки. Окрім цього, після очищення банківської системи протягом 2015 – 2017 років на ринку майже не залишилося слабких фінустанов. Усе це – передумови зростання прибутковості банківського сектору. За оцінками НБУ в середньостроковій перспективі збережуться висока операційна ефективність та прибутковість. Проте банки повинні враховувати та закладати у свої прогнози й плани, що з часом прибутковість нормалізується, тобто зменшиться.

Чистий процентний дохід – один із найвищих в історії, а відрахування в резерви – одні з найнижчих

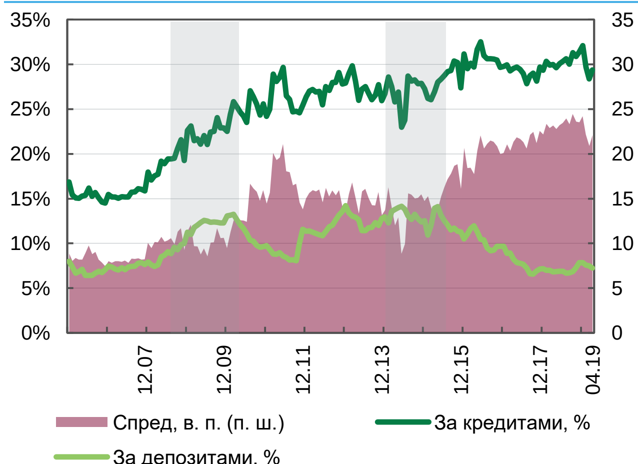
Чиста процентна маржа українських банків значно зросла з 3.2% у 2015 році до 5.8% у I кварталі 2019 року. Другий рік поспіль вона перевищує 5%. Таку динаміку зумовили три чинники: високий спред між відсотковими ставками за активами й пасивами в роздрібному сегменті, значний

Графік 3.6.4. Співвідношення чистого процентного доходу та відрахувань у резерви до чистих активів

* Приведено до річних значень.
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.5. Динаміка відсоткових ставок за новими кредитами та депозитами домогосподарств у гривнях

Сірим кольором позначені періоди кризи – коли спостерігалося зменшення реального ВВП р/р одночасно за квартал та за рік.
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.6. Уплив кредитування фізичних осіб та інвестування в цінні папери на структуру та дохідність портфелів банків

Джерело: НБУ.

попит на роздрібні кредити та великі обсяги ОВДП в активах банків.

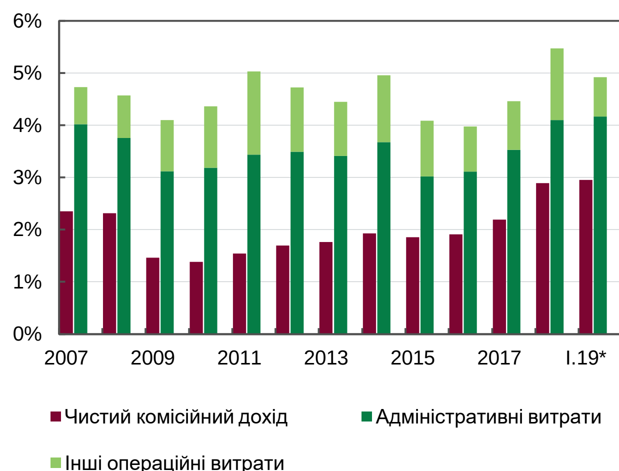
Після кризи 2014–2015 років банки отримують стійкий приріст фондування – його вистачає для розширення кредитного портфеля. Це дало змогу значно знизити відсотки за депозитами фізичних осіб та загальну вартість фондування. Тим часом фінустанови не знижують ставки за роздрібними кредитами через високий попит на такі позики. У підсумку в роздрібному сегменті спостерігається рекордно високий процентний спред, який збережеться ще принаймні кілька кварталів. У середньостроковій перспективі він, імовірно, знизиться, адже посилюватиметься цінова конкуренція між банками за якісних клієнтів. Однак нинішня ситуація є закономірною: підвищення спредів після криз та їх подальше зниження підтверджує статистика.

Практично в усіх банках ефективні ставки за незабезпеченими споживчими кредитами перевищують 30%. На кінець I кварталу роздрібні кредити становили 18.4% кредитного портфеля банківського сектору, генеруючи 39.2% процентних доходів від кредитування. Темп приросту роздрібного кредитування є вищим, ніж корпоративного, і така тенденція, ймовірно, зберігатиметься принаймні найближчі два роки. Це зумовлює збільшення частки кредитів фізичним особам у портфелях. Як наслідок – процентна маржа залишиться високою, навіть якщо рівень відсоткових ставок в економіці знизиться. Однак споживче кредитування пов’язане з ризиками: в умовах кризи короткі кредити можуть бути швидко погашені, їх буде неможливо вмить замінити кредитами в інших сегментах. Це знизить процентні доходи.

Українські банки мають великі обсяги ОВДП у своїх портфелях. Левова їх частка припадає на Приватбанк, Ощадбанк та Укрексімбанк, що отримали державні цінні папери від уряду під час докапіталізації. Тому на сьогодні ОВДП становлять біля половини чистих активів державних банків і лише близько 10% – приватних фінустанов. Купонні платежі з ОВДП формують близько 40% процентних доходів держбанків та 17% – приватних фінустанов. Від початку 2019 року Приватбанк став прибутковим навіть без урахування доходів від ОВДП, а от в Ощадбанку та Укрексімбанку ці доходи формують чистий прибуток. У перспективі частка купонних платежів із ОВДП у процентних доходах держбанків зменшуватиметься внаслідок поступового погашення державних цінних паперів із їхнього портфеля.

На сьогодні вартість кредитного ризику для українських банків близька до історичного мінімуму. У I кварталі відрахування в резерви становили близько 1.5% від чистих активів у річному вимірі. Банки практично повністю сформували резерви під старі непрацюючі кредити, а якість нових позик наразі є вищою. Поки зберігатиметься макроекономічна стабільність, вартість кредитного

Графік 3.6.7. Співвідношення чистого комісійного доходу та операційних витрат до чистих активів

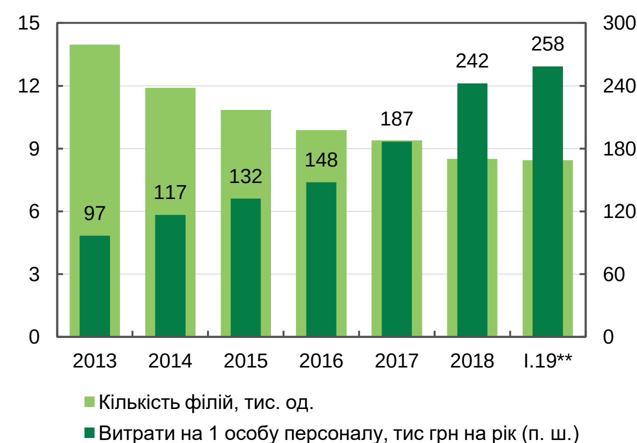
* Приведено до річних значень.
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.8. Уплив зростання обсягу безготівкових операцій на динаміку чистого комісійного доходу банків

Сірим кольором позначені періоди кризи, коли спостерігалося зменшення реального ВВП р/р одночасно за квартал та за рік.
Джерело: НБУ.

Графік 3.6.9. Кількість філій банків та витрати на персонал*

* У банках, що були платоспроможними на 01.04.2019 року.
** Приведено до річних значень.
Джерело: НБУ.

ризику залишатиметься близькою до теперішньої. Утім, банки мають бути готовими збільшити відрахування в резерви у випадку, якщо макроекономічна ситуація погіршиться. Також фінустановам варто консервативно оцінювати якість споживчих кредитів, не зважаючи на високу дисципліну їх поточного обслуговування.

Чистий комісійний дохід покриває понад 70% адміністративних витрат

Торік чистий комісійний дохід банківського сектору був майже вдвічі вищим, ніж у 2013 році. У І кварталі цього року приріст становив 17.7% р/р. Високий темп зростання зумовлений підвищенням попиту на банківські послуги, збільшенням обсягів безготівкових платежів, а також стрімким розвитком споживчого кредитування, що генерує значні комісії. У підсумку за останні 5 років співвідношення чистого комісійного доходу до чистих активів зросло на 1.1 в. п. до 3.0%. Ця тенденція однозначно є позитивною для банків, адже зазвичай комісійний дохід залишається стабільним навіть у кризові періоди. Наприклад, криза 2014–2015 років лише сповільнила зростання комісійних доходів: темп зростання у 2016 році все одно наблизився до 15%. У І кварталі комісійні доходи покривали 70.8% адміністративних витрат – це найвищий показник за понад десятиліття.

Адміністративні витрати зростають, незважаючи на оптимізацію банківської мережі

Від початку кризи 2014–2015 років банки оптимізували філіальну мережу: кількість відділень діючих на сьогодні банків скоротилася на понад третину. Найбільш інтенсивну оптимізацію провели державні банки, крім Приватбанку, скоротивши 51% відділень. Попри це адміністративні витрати фінустанов значно зросли й на сьогодні становлять близько 4.2% чистих активів сектору. Востаннє вони були такими відносно високими до початку кризи 2008–2009 років. Зростання адміністративних витрат здебільшого зумовлене двома чинниками:

- збільшенням заробітної плати через украй високу конкуренцію на ринку праці за висококваліфікованих працівників. У І кварталі середня зарплата у банківському секторі майже вдвічі перевищувала показник 2016 року;
- значними інвестиціями в інформаційні технології для підвищення якості банківських послуг та впровадження нових алгоритмів у систему управління ризиками.

Високі темпи зростання адміністративних витрат зберігатимуться й надалі, проте їх співвідношення до активів банківського сектору наближається до середньострокової рівноваги.

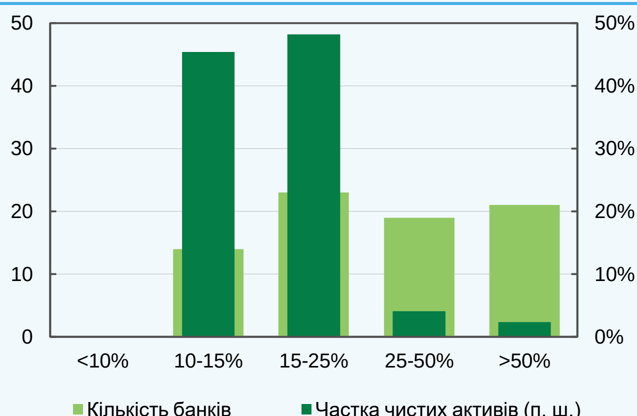
Вставка 4. Банки мають спрямувати високі прибутки на збільшення капіталу

У майбутньому вимоги до капіталу банків суттєво зростуть. Спершу почне діяти буфер консервації капіталу, згодом – інші буфери. Зміниться структура регулятивного капіталу. Розшириться перелік ризиків, які слід буде убезпечувати капіталом. Щоб не мати труднощів із дотриманням нових вимог у подальшому, банкам доцільно нарощувати капітал уже зараз. Оскільки другий рік поспіль банківський сектор отримує рекордні прибутки, цей та наступні кілька років – зручний період для підвищення вимог до капіталу. Банки матимуть змогу безперешкодно акумулювати капітал за рахунок поточних прибутків.

Достатній рівень капіталу в банку – основний доказ його платоспроможності. Роль капіталу для банку є суттєво вагомішою, ніж для нефінансових компаній. Адже банки зберігають кошти населення та бізнесу, які зазвичай не є професійними інвесторами, тож не завжди здатні належно оцінити ризики вкладень. Тому, щоб зберегти кошти вкладників, регулятор установлює мінімальні вимоги до капіталу банків.

Відповідно до чинних вимог банки повинні дотримуватися нормативу достатності основного капіталу в розмірі 7% до активів, зважених на ризик, і нормативу достатності регулятивного капіталу в розмірі 10%. На сьогодні ці вимоги виконуються із запасом: наприкінці квітня середня достатність основного капіталу у секторі становила 13%, а регулятивного – 18%. У понад половини банків останній перевищував 20%.

Графік В.4.1. Розподіл достатності капіталу банків на 01.05.2019

Джерело: НБУ.

Проте високі показники достатності не означають, що банки мають надлишок капіталу. У майбутньому вимоги буде суттєво підвищено. Наприклад, на додачу до мінімальних вимог до достатності капіталу буде встановлено низку буферів, що мають бути сформовані з елементів основного капіталу (а після зміни структури – з капіталу 1-го рівня). Першим буфером до запровадження стане буфер консервації капіталу в розмірі 0.625%. Він запрацює з початку 2020 року й буде обов'язковим для всіх банків. Його розмір поступово збільшуватиметься до 2.5% до початку 2023 року.

Згодом буде активовано буфер системної важливості. Перелік системно важливих банків розшириться цього року. Для них буде встановлено буфер розміром до 2% залежно від ступеня їх системної важливості.

За необхідності НБУ може запровадити контрциклічний буфер капіталу. Його розмір варіюватиметься залежно від стадії фінансового циклу: зростатиме в періоди інтенсивного кредитування та накопичення боргів і зменшуватиметься під час рецесій. У такий спосіб банки використовуватимуть накопичений раніше капітал для поглинання збитків без порушення нормативів. НБУ не планує активувати цей буфер у найближчі роки, бо боргове навантаження на економіку України низьке та темпи відновлення кредитування поки помірні. Однак у перспективі він може сягати до 2.5%.

У регулюванні діяльності банків з'явиться ще одна важлива новація – розширення переліку ризиків, які слід покривати капіталом. Відповідно до чинних вимог банки тримають капітал на покриття неочікуваних збитків від кредитного ризику та можливих збитків від відкритої валютної позиції. Однак ці вимоги змінюватимуться. Спершу під час розрахунку потреби в капіталі потрібно буде враховувати необхідність покриття операційного ризику. Згодом НБУ почне вимагати, щоб банки покривали капіталом і ринкові ризики відповідно до рекомендацій Базеля. Зважені на операційний ризик активи можуть становити до 20% від загальних зважених на ризик активів. Відтак для окремих банків адекватність основного капіталу може суттєво знизитися через включення цього ризику до розрахунку.

Структуру регулятивного капіталу також буде приведено до міжнародних вимог. Залежно від якості капітал поділятиметься на основний і додатковий капітал 1-го рівня та капітал 2-го рівня. Під час переходу до нової структури капіталу буде запроваджено додаткові "пруденційні фільтри": капітал коригуватиметься на складові, які по суті не можуть поглинати збитки та не роблять банк фінансово стійкішим. Нові "пруденційні фільтри" можуть суттєво впливати на достатність капіталу окремих банків.

Усі перелічені зміни означають, що банки повинні будуть тримати дедалі більше капіталу за інших рівних умов (за незмінних активів). Це потрібно, щоб забезпечити їхню високу стійкість до криз та здатність поглинати значні збитки. НБУ заохочує банки використати високі поточні прибутки для накопичення капіталу. Зокрема менеджменту та акціонерам потрібно прискіпливо аналізувати доцільність розподілу зароблених коштів через виплату дивідендів. Зважена дивідендна політика та довгострокове планування капіталу (capital planning) допоможуть більшості банків без проблем виконати нові вимоги.

Вставка 5. Дивідендна політика держбанків потребує перегляду

НБУ планує поступово підвищувати вимоги до капіталу. Державним банкам буде складно їх виконати, адже у них на сьогодні достатність капіталу близька до мінімально необхідних рівнів. Отже, в них виникатиме потреба наростити капітал. Але банки не можуть це зробити за рахунок прибутку, бо відповідно до законодавства держбанки зобов’язані розподілити його на користь бюджету. До того ж, два з них мають низьку прибутковість. Тому підхід до розподілу дивідендів держбанками слід переглянути.

Останніми роками державні банки потребували значних вливань капіталу від держави. У 2014 – 2017 роках витрати уряду на їх підтримку становили 8.7% ВВП, з яких дві третини виділено під час націоналізації Приватбанку. Решту спрямовано переважно на докапіталізацію Ощадбанку та Укрексімбанку. За результатом стрес-тестування 2018 року у цих двох банків було виявлено потребу в капіталі за несприятливим сценарієм. Це підтверджує, що їм необхідно сформувати додатковий запас капіталу.

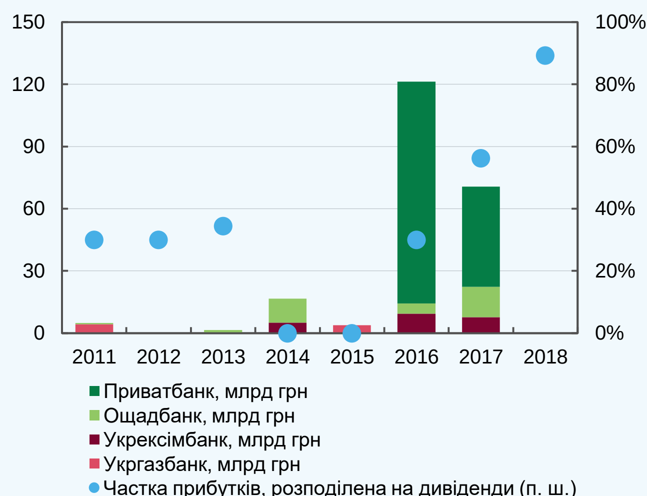
Зараз три найбільші державні баки мають показники достатності основного капіталу в межах 8–10%. Цього вистачає для дотримання поточного нормативу 7%. Але в наступні кілька років вимоги до капіталу банків суттєво зміняться (див. Вставку 5. Банки мають спрямувати високі прибутки на збільшення капіталу). Зокрема, через чотири роки держбанки повинні будуть дотримуватися рівня достатності основного капіталу не менше ніж 11.5% через запровадження буферів. Зміна структури регулятивного капіталу та розширення переліку ризиків, які покриваються капіталом, також зумовлять певну потребу в його збільшенні.

Тому державні фінустанови повинні наростити запас капіталу. Найпростіше це зробити з прибутку. Торік держбанки заробили 14.6 млрд грн, з яких майже 90% припадає на Приватбанк. Проте Кабінет Міністрів ухвалив рішення, відповідно до якого майже весь минулорічний прибуток перераховується до бюджету в формі дивідендів. Відтак державні банки не зможуть наростити власний капітал із зароблених коштів.

Закон України “Про управління об’єктами державної власності” визначає, що вони зобов’язані спрямовувати на виплату дивідендів принаймні 30% від прибутку. В усі попередні роки державні банки справно перераховували дивіденди до бюджету, коли отримували прибутки. До 2016 року дивіденди становили близько 30% прибутку. Однак за підсумком 2017 року ця частка зросла вдвічі, а з торішнього прибутку держбанки мають розподілити 90% на виплату дивідендів.

Навіть у роки вимушеної докапіталізації державні банки продовжували перераховувати дивіденди до бюджету. Тобто кошти формально перерозподілялися між банками та бюджетом: перші отримували капітал у формі ОВДП водночас виплачували дивіденди до казни готівкою.

Графік В.5.1. Витрати на докапіталізацію державних банків та частка їх прибутків, розподілена на дивіденди

Джерело: НБУ.

Закон України “Про банки і банківську діяльність” передбачає, що виплату банками дивідендів може бути обмежено, якщо вона загрожує фінансовій стійкості фінустанов. Однак дивідендну політику державних підприємств також визначає закон. Тож логіка розподілу прибутку державних банків є іншою.

Вилучення прибутку з фінустанови в формі дивідендів не лише негативно впливає на її фінансову стійкість, а й обмежує можливості для зростання. Розширення бізнесу та інвестування в нові проекти потребують достатнього запасу капіталу. Тож робота на межі мінімальних вимог до капіталу суттєво скорочує потенціал розвитку банків.

Як і власник будь-якого банку, держава зацікавлена у прибутковості своїх фінустанов та отриманні доходів від володіння ними. Але не менш важливо підтримувати їхню платоспроможність, щоб уникнути додаткових витрат на їх підтримку в майбутньому. Для цього потрібно нарощувати капітал державних банків. Це вкрай важливо з огляду на те, що вони входять до п’ятірки найбільших, а три з них зараз системно важливі. Їх достатня капіталізація – неомінна передумова збереження фінансової стабільності. Саме тому потрібно перейти до практики розподілу прибутків держбанків лише у випадку, якщо вони матимуть надлишковий капітал.

3.7. Зміни регуляторного середовища

У першому півріччі 2019 року запрацювала принципово нова система валютного регулювання, мета якої – поступова лібералізація валютного ринку. Запроваджено ризик-орієнтований підхід у валютному нагляді. Набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства, який створює законодавче підґрунтя для вирішення накопичених проблем неплатоспроможності юридичних та фізичних осіб.

Докорінно змінено систему валютного регулювання
7 лютого почав діяти Закон України "Про валюту і валютні операції". Ним запроваджено принципово нову ліберальну систему валютного регулювання. Її формують 8 основних постанов НБУ, що замінили попередні 56 нормативно-правових актів у цій сфері. Система дерегулює інвестиції, спрощує транскордонні операції з валютними цінностями й розширює перелік можливих валютних операцій. На валютному ринку з'явилася низка послаблень. Проте НБУ зберіг право вдаватися до захисних заходів, якщо виникатимуть загрози для стабільності фінансової системи. Від початку цього року запроваджено близько 30 валютних послаблень, зокрема такі:

- удвічі збільшено граничний строк розрахунків за експортно-імпортними контрактами (до 365 днів) і скасовано санкції за порушення цього строку у формі припинення зовнішньоекономічної діяльності;
- скасовано вимогу до бізнесу завчасно резервувати гривню для купівлі валюти;
- підвищено ліміт на репатріацію дивідендів із 7 млн дол. до 12 млн євро;
- знижено норматив обов'язкового продажу валютних надходжень із 50% до 30%;
- дозволено вільно використовувати рахунки юридичних осіб-резидентів за кордоном;
- дозволено фізичним особам купувати іноземну валюту он-лайн у межах ліміту купівлі готівкової валюти 150 тис. грн на день в еквіваленті;
- збільшено ліміт на перекази іноземної валюти за кордон без відкриття рахунку для фізичних осіб із 15 до 150 тис. грн на день;
- скасовано реєстрацію зовнішніх запозичень;
- замінено індивідуальні валютні ліцензії на зручну систему е-лімітів, що не потребують дозволів від НБУ;
- скасовано валютні ліцензії для учасників фондового ринку, пом'якшено вимоги до їх отримання для компаній, які займаються страхуванням життя.

НБУ перейшов від тотального валютного контролю за кожною операцією до валютного нагляду, побудованого за принципом "більше ризиків – більше уваги, менше ризиків – менше уваги". Це передбачає гнучкішу та прозорішу процедуру визначення заходів впливу за порушення, виявлені Національним банком під час перевірок. Валютна лібералізація триватиме, поступово всі валютні обмеження буде знято відповідно до темпів поліпшення макроекономічних умов в Україні, ухвалення законів про "спліт" і про протидію BEPS.

Запроваджено нові механізми роботи із неплатоспроможними позичальниками
21 квітня набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства, що почне діяти з 21 жовтня. Ним запроваджено процедуру відновлення платоспроможності фізичної особи. Відтепер позичальник, який потрапив у скрутне матеріальне становище, може ініціювати своє банкрутство. У такому разі запускається процедура відновлення платоспроможності боржника – фізичної особи, у процесі якої арбітражний керуючий допомагатиме боржнику розв'язати його фінансові проблеми. Важливо, що ініціатором подібного позову може стати тільки сам позичальник, а не кредитор.

Також урегульовано реструктуризацію заборгованості за валютними кредитами в банках. З грудня 2014 року діє мораторій на стягнення нерухомості з позичальників, що не виконали зобов'язання за іпотечними кредитами у валюті. Його буде скасовано через рік після початку дії кодексу.

Процедура банкрутства юридичних осіб стане ефективнішою та прозорішою: її тривалість зменшиться, майно підприємств-банкрутів продаватимуть виключно через електронні аукціони. Запроваджені кодексом механізми дадуть змогу знизити витрати кредиторів на повернення боргів. Це стимулюватиме розвиток банківського кредитування.

Удосконалено процедури реєстрації та ліцензування банків
У грудні 2018 року НБУ завершив комплексний перегляд процесів ліцензування та прийняв нове Положення про ліцензування банків (№ 149). Воно розширює можливості застосування професійного судження НБУ в процесі ліцензування банків. Ключові нововведення такі:

- визначено детальні критерії оцінювання фінансового стану юридичних осіб і майнового стану фізичних осіб;
- НБУ має право ухвалювати рішення про небездоганність ділової репутації особи, якщо немає ознак, прямо визначених Положенням № 149, але наявні інші фактори, що свідчать про небездоганність ділової репутації цієї особи;
- визначено особливості погодження збільшення чи набуття істотної участі в банку для різних його видів;
- банкам заборонено управляти власними акціями та акціями/частками участі юридичних осіб у своєму ланцюзі володіння (таке управління слід припинити протягом одного року);
- установлено додаткові вимоги до професійної придатності керівників банків, а також додаткові критерії

незалежності для незалежних членів їхніх наглядових рад.

Удосконалено підходи до оцінювання структур власності банків

У квітні НБУ ухвалив зміни до Положення про порядок подання відомостей про структуру власності банку. Ними розширено перелік випадків, у яких структуру власності банку може бути визнано непрозорою. Зокрема до них належить ситуація, у якій у структурі власності банку є особи, які визнані НБУ власниками істотної участі, але не погодили її набуття з Національним банком у визначеному порядку. Також до Положення внесено критерії оцінювання фінансового/майнового стану особи, що входить до складу десяти найбільших остаточних ключових учасників у структурі власності банку.

Розширено перелік інформації, обов’язкової для оприлюднення банками

З початку 2019 року банки публікують на власних веб-сайтах значення нормативу LCR, розподіл розміру кредитного ризику за класами боржника, розподіл корпоративних кредитів, зокрема непрацюючих, за видами економічної діяльності, розподіл вкладів фізичних осіб за розміром та сумою можливого відшкодування з Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Також наприкінці минулого року на сторінках свого офіційного Інтернет-представництва НБУ вперше оприлюднив інформацію про результати щорічного оцінювання стійкості для кожного банку.

Запроваджено порядок урахування банками інформації з Кредитного реєстру НБУ

Під час розрахунку розміру кредитного ризику банк повинен буде класифікувати за найгіршим класом боржника – фізичну особу, яка відповідно до інформації з Кредитного реєстру допустила дефолт в інших банках. Також банк має понижувати клас боржника-юридичної особи аж до найгіршого, якщо в Кредитному реєстрі є інформація про його дефолт в інших банках або високу ймовірність такого дефолту. Таким чином нові вимоги підвищать якість оцінювання банками кредитного ризику. З 1 липня банки використовуватимуть їх у тестовому режимі, а з 1 грудня почнуть виконувати їх в обов’язковому порядку.

Полегшено доступ іноземних інвесторів до гривневих державних цінних паперів

У березні Clearstream та НБУ підписали угоду про відкриття рахунку міжнародного депозитарію в депозитарії НБУ. Відтак із 27 травня український ринок цінних паперів приєднався до міжнародного. Спрощення доступу іноземних інвесторів до державних цінних паперів України сприятиме зростанню довгострокових інвестицій у гривневі інструменти, підвищенню надходжень іноземної валюти в країну та зниженню її валютних ризиків. Проведення розрахунків через систему Clearstream гарантуватиме їх відповідність міжнародним стандартам і зменшить операційні витрати інвесторів.

Рекомендації

Щоб забезпечити фінансову стабільність, потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: НБУ, банків, небанківських фінансових установ та регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк надає державним органам і банкам свої рекомендації та оприлюднює власні плани й наміри до кінця 2019 року. Більшість рекомендацій із попередніх випусків Звіту не втратила актуальності.

Рекомендації органам державної влади

Прискорити ухвалення законів, пріоритетних для фінансового сектору

У першому півріччі парламент не ухвалив жодного такого закону. На розгляді ВРУ залишаються законопроекти, згадані в попередньому випуску Звіту: “Про консолідацію регулювання ринку фінансових послуг” (№ 2413а), який підвищить якість регулювання фінансового ринку загалом, і “Про захист прав споживачів фінансових послуг” (№ 2456-д), спрямований на посилення довіри споживачів фінансових послуг до банківської системи.

НБУ також виступає за вдосконалення нормативної бази про протидію легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, про проведення розрахунків та переказу коштів, а також за постійне поліпшення законодавства про банки й банківську діяльність. Національний банк готовий співпрацювати з парламентом для прийняття необхідних законопроектів.

Забезпечити повноцінне відновлення співпраці з МВФ

Моніторингова місія МВФ, яка перебувала в Україні у травні, позитивно оцінила монетарну і фіскальну політику та підтвердила налаштованість на продовження співпраці з Україною після парламентських виборів та призначення нового уряду. Враховуючи великий перелік реформ, який Україні необхідно провести, та досі високу вразливість економіки до зовнішніх ризиків, НБУ вважає за доцільне започаткувати нову довготривалу програму співпраці з МВФ, ймовірно, ще до завершення поточної програми “Стенд-бай”.

Законодавчо врегулювати питання розподілу прибутку державних банків

Цього року держбанки перерахують до державного бюджету майже 90% торішнього прибутку, попри те, що показники достатності капіталу в окремих із них близькі до мінімально допустимих значень. У 2020–2021 роках ці банки будуть зобов’язані сформувати буфери запасу (консервації) капіталу та системної важливості. Виплативши дивіденди, держбанки не зможуть сформувати ці буфери, що загрожує невиконанням вимог до достатності капіталу в майбутньому.

Уряду прийняти постанову про роботу держбанків із непрацюючими кредитами

У грудні 2018 року Рада з фінансової стабільності затвердила Рекомендації (принципи) для роботи банків державного сектору з непрацюючими кредитами. На початку січня їх було оприлюднено на інтернет-сторінках Національного банку та Міністерства фінансів. Очікується, що НБУ прийме необхідний нормативно-правовий акт про організацію управління проблемними активами, після чого Кабінет Міністрів повинен додатково ухвалити рішення, що впорядкує процес урегулювання проблемних активів у державних банках та запустить механізм розчищення їхніх балансів від непрацюючих кредитів.

Знижувати частку іноземної валюти в державному боргу

Валютна складова державного боргу все ще значна – понад 68%, хоча дещо знизилася від початку року. За критеріями МВФ такий рівень є високоризиковим. В умовах девальвації зростає вартість обслуговування боргу в гривневому еквіваленті, що потребує пошуку додаткових фінансових ресурсів. Отже, доларизація державного боргу – це суттєвий ризик і для державних фінансів, і для фінансової стабільності загалом. Уряду варто встановлювати цільові рівні запозичень в іноземній валюті, поступово зменшуючи їх до рівнів країн Центральної та Східної Європи; розвивати вторинний ринок гривневих боргових інструментів.

Рекомендації банкам

Найважливіші рекомендації банкам, надані в попередніх випусках Звіту, не втратили актуальності. Отже, банкам необхідно:

- Активізувати роботу з непрацюючими кредитами (NPL).
- Адекватно оцінювати кредитні ризики позичальників, використовувати можливості Кредитного реєстру НБУ.
- Зменшувати рівень доларизації кредитних портфелів.
- Активно залучати й утримувати більш стійке та довгострокове фондування.

Запровадити систему управління ризиками згідно з графіком у постанові № 64

Торік постановою № 64 НБУ затвердив Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. Воно встановлює обов'язкові мінімальні вимоги до організації комплексної, адекватної та ефективної системи управління ризиками відповідно до принципів Базельського комітету з банківського нагляду та найкращих міжнародних практик.

У I кварталі банки узгодили організаційну структуру системи управління ризиками з вимогами постанови № 64. Вони запровадили низку внутрішньобанківських актів, що зміцнюють культуру управління ризиками. Це стосується питань поведінки (етики), запобігання конфліктам інтересів, операцій із пов'язаними особами, конфіденційного повідомлення про неприйнятну поведінку, навчання персоналу та підвищення його кваліфікації в ризик-менеджменті. НБУ очікує, що до кінця 2019 року банки запровадять стратегію управління ризиками, політику, методики та процеси управління в розрізі кожного суттєвого виду ризиків банківської діяльності, а також завершать підготовку інформаційних систем до запровадження нової системи управління ризиками.

Спрямовувати поточні високі прибутки на збільшення капіталу

Вимоги до капіталу банків поступово зростатимуть. Із початку 2020 року почне діяти буфер консервації капіталу в розмірі 0.625%. Він буде обов'язковим для всіх фінустанов і до 2023 року поступово підвищуватиметься до 2.5%. Згодом буде задіяно й інші буфери капіталу. Крім цього, відповідно до CRD IV зміниться структура капіталу й розшириться перелік ризиків, які банкам слід покривати капіталом. До нього увійде операційний ризик, а згодом і ринковий. Вимоги тримати дедалі більше капіталу забезпечать банкам вищу стійкість до криз та здатність поглинати значні збитки.

Адекватніше оцінювати кредитний ризик за споживчими кредитами

Аналіз тенденцій споживчого кредитування довів, що банки оцінюють потенційні втрати за такими кредитами недостатньо консервативно. Фінустанови повинні підвищити чутливість моделей оцінювання резервів за МСФЗ 9 до зміни макроекономічних параметрів. Також вони мають регулярно актуалізувати скорингові моделі та підходи до оцінювання кредитних ризиків. Для цього банкам слід накопичувати детальну статистику якості кредитного портфеля. Водночас оцінюючи кредитні ризики, фінустанови мають брати до уваги платоспроможність боржників та їхнє боргове навантаження, яке вже є суттєвим для позичальників із низькими доходами.

Плани та наміри Національного банку

Унормувати процес урегулювання NPL

Найближчим часом НБУ затвердить Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України. Його норми відповідають найкращим європейським практикам та ґрунтуються на Керівних принципах для банків стосовно непрацюючих кредитів ЄЦБ (Guidance to banks on non-performing loans, March 2017), настановах Європейського банківського органу з управління непрацюючими та реструктурованими експозиціями (EBA/GL/2018/06). Запровадження передбачених Положенням вимог необхідне для побудови ефективної системи управління проблемними активами. Банки повинні будуть розробити й запровадити стратегію та оперативний план управління непрацюючими активами. Їх виконання дасть змогу скоротити частку та обсяг проблемних кредитів.

Завершити розробку вимог до запровадження нової структури капіталу

Завершується підготовка нормативно-правового акта про нову структуру капіталу згідно з нормами CRR/CRD IV, що ґрунтуються на рекомендаціях Базеля III. НБУ планує затвердити документ до кінця 2019 року. А поки що робоча група НБУ та банківської спільноти працює над розробкою методології розрахунку регулятивного капіталу та проведенням експериментальних розрахунків відповідно до нових вимог. Проте щоб зазначений акт запрацював повністю, необхідно внести зміни до Закону України "Про банки і банківську діяльність".

Завершити розробку вимог до запровадження нового нормативу ліквідності NSFR

Інша робоча група НБУ та банківської спільноти працює над методикою розрахунку нового нормативу ліквідності – коефіцієнта чистого стабільного фінансування (net stable funding ratio, NSFR). Ця робота – продовження розпочатого раніше проекту запровадження показників ліквідності відповідно до Базеля III. НБУ планує затвердити методику розрахунку NSFR наприкінці 2019 року та запровадити нові вимоги у 2020 році, взявши до уваги результати кількісного аналізу впливу (quantative impact study). Початкове значення нормативу NSFR та перехідний термін для його запровадження буде визначено за результатами тестових розрахунків.

Урегулювати розрахунок потреби в капіталі на покриття операційного ризику

Відповідно до Базеля III капітал банку формується для покриття не лише кредитного, а й операційного та ринкового ризиків. Щоб урахувати всі ці типи ризику під час розрахунку нормативів достатності капіталу, цього року НБУ розпочав розробляти зміни до його методики. До кінця року банки отримають вимоги до розрахунку потреби в капіталі на покриття операційного ризику. Вони ґрунтуватимуться на стандартизованому підході, прийнятому Базельським комітетом у грудні 2017 року. Від початку 2022 року цей підхід буде впроваджено на міжнародному рівні – тоді він замінить усі інші, що існують нині. В Україні розрахунок нормативу капіталу з урахуванням операційного ризику розпочнеться в тестовому режимі на початку 2020 року. Вимоги покривати операційний ризик капіталом повноцінно запрацюють із 2021 року. НБУ планує встановити тривалий перехідний період, щоб банки мали вдосталь часу для забезпечення необхідного рівня капіталу без порушення регуляторних вимог.

Провести друге щорічне оцінювання стійкості банків та запровадити його на постійній основі

У 2019 році НБУ проводить стрес-тестування 29 банків, на які припадає понад 93% активів банківської системи. Стрес-тест сфокусований на аналізі портфеля споживчих кредитів, що стрімко зростає протягом останніх двох років. На сьогодні ризики споживчого кредитування незначні, проте їх недооцінка та зниження стандартів кредитування можуть мати істотні негативні наслідки. За результатами стрес-тестування для банків буде визначено необхідні рівні нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) та нормативу достатності основного капіталу (Н3).

Оновити методологію визначення системно важливих банків

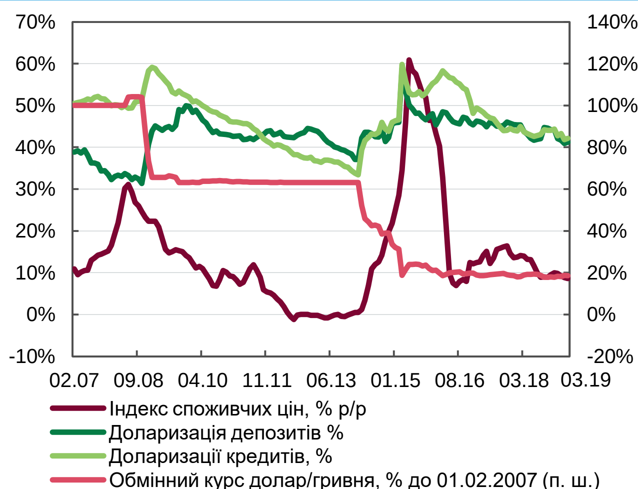
Найближчим часом НБУ оприлюднить нові підходи і критерії, за якими щороку визначатиме системно важливі банки. Зміни врахують міжнародну практику визначення системної важливості. Відповідно до оновлених критеріїв буде розширено перелік системно важливих банків. Також буде відкладено запровадження для них буфера системної важливості до 01.01.2021.

Додаткові тематичні матеріали

Дедоларизація – передумова зниження системних ризиків

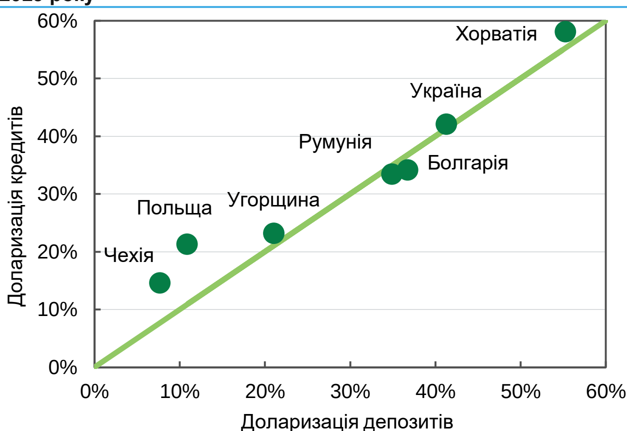
Економічні кризи минулого, що супроводжувалися девальвацією гривні, робили іноземну валюту привабливішою для населення та бізнесу, чим зумовили високий рівень доларизації української економіки. Доларизація створює низку ризиків, передусім знижує ефективність монетарної політики. За оцінками НБУ, подібні до української економіки мають природний рівень доларизації близько 20%. Україна прямуватиме до цього рівня, якщо зберігатиметься фінансова стабільність, знижуватимуться інфляція та відсоткові ставки. Щоб не допустити накопичення системних ризиків, пов'язаних із високою доларизацією, НБУ може використовувати макропруденційні інструменти. Велика частка державного боргу в іноземній валюті – суттєвий ризик для державних фінансів. В останні місяці зростають обсяги продажу гривневих ОВДП нерезидентам. Це дасть змогу поліпшити валютну структуру державного боргу.

Графік 4.1.1. Динаміка доларизації банківського сектору

Джерело: НБУ.

Графік 4.1.2. Доларизація кредитів та депозитів у березні 2019 року

Джерело: ЄЦБ, НБУ.

Висока доларизація – значний системний ризик

Економіці України притаманний високий рівень доларизації. Частка інвалюти значна в балансах банків, боргах держави та бізнесу, готівкових заощадженнях населення, розрахунках на ринку нерухомості тощо. Поширена й непряма доларизація, зокрема чимало компаній вимірюють зарплати в інвалюті, хоча і виплачують у гривні.

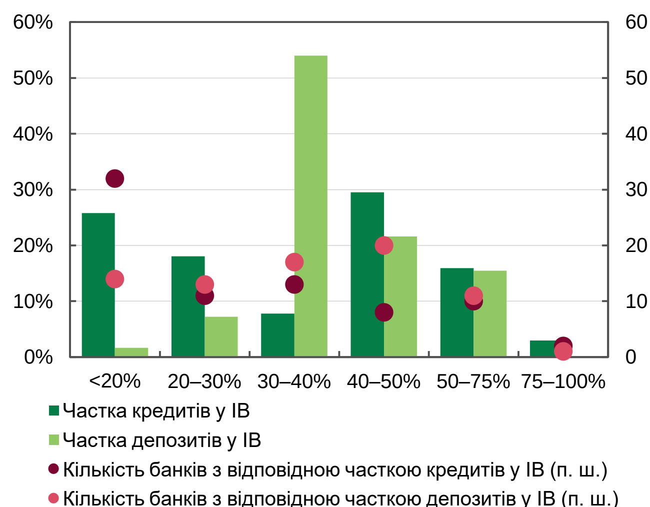
Значна доларизація була зумовлена частими періодами макроекономічної нестабільності, волатильною інфляцією та стрибками обмінного курсу. Тож покладання на стабільніші інвалюти – природна реакція населення й бізнесу на кризові явища.

Висока доларизація має низку негативних наслідків:

- слабшає трансмісійний механізм монетарної політики, бо облікова ставка прямо і швидко впливає лише на гривневий сегмент фінансового ринку. Тому знижується ефективність впливу центробанку на економіку, зокрема інфляційного таргетування;
- посилюється вплив девальвації на інфляцію. Якщо ціни та заробітні плати встановлюються з прив'язкою до обмінного курсу, то девальвація посилює ефект спіралі "зарплати – ціни", який складно зупинити;
- зростає вразливість боржників і кредиторів до зміни обмінного курсу. Після девальвації в позичальників може різко зрости боргове навантаження: у банків, що кредитують у інвалюті, реалізується кредитний ризик, а в уряду збільшується ризик суверенного дефолту;
- підвищується ринковий ризик від відкритої валютної позиції. Банки й компанії із суттєвими диспропорціями у валютних складових активів і пасивів зазнають збитків за різких коливань обмінного курсу;
- зростає вразливість банків до ризику ліквідності. Як свідчить історія, під час кризи валютні кошти стрімко йдуть із системи: у 2014–2015 роках близько половини валютних депозитів населення було знято з рахунків.

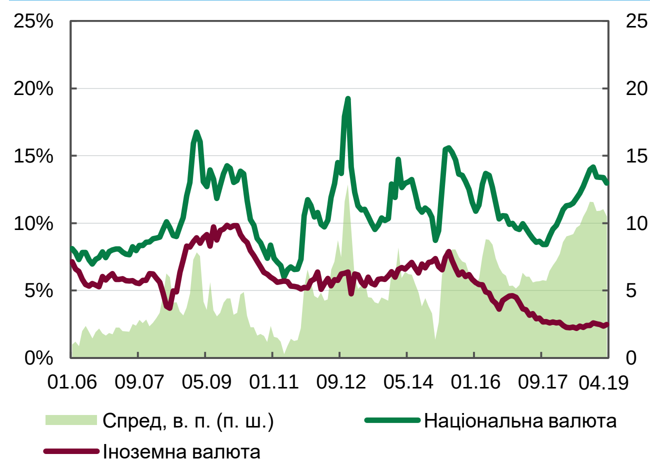
Тож якщо рівень доларизації надмірний – центробанки й уряди прагнуть знизити його. Утім, активи в іноземній валюті використовуються для зовнішньоекономічної діяльності, хеджування ризиків, диверсифікації заощаджень. Тому йдеться про зниження доларизації до певного природного довгострокового рівня. За оцінками НБУ, для української економіки та фінансового сектору

Графік 4.1.3. Розподіл банків за часткою чистих кредитів та депозитів у іноземній валюті

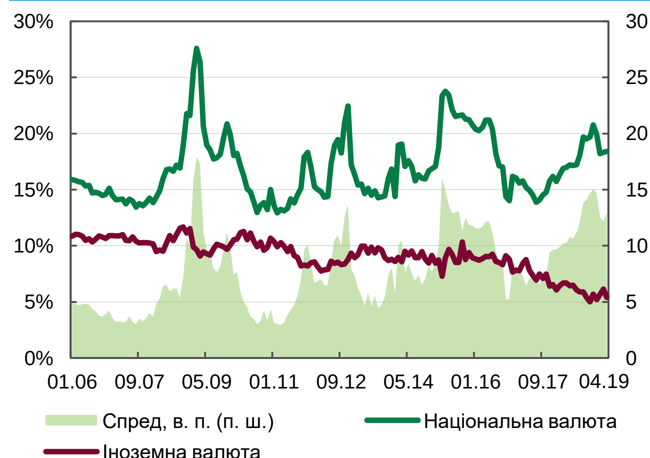
Джерело: НБУ.

Графік 4.1.4. Ставки за депозитами в національній та іноземній валютах

Джерело: НБУ.

Графік 4.1.5. Ставки за кредитами в національній та іноземній валютах

Джерело: НБУ.

він близький до 20% (див. Вставку 6. Оцінка природного рівня фінансової доларизації).

Після кризи рівень доларизації банківського сектору зменшився, однак досі далекий від оптимального

Під час останньої хвилі девальвації рівень доларизації кредитів та депозитів сягнув пікових 60%. Після цього він знизився й уже понад рік тримається в діапазоні 41–45%. Клієнти зберігають кошти в інвалюті, щоб уникнути втрат від девальвації. Валютні кредити вони беруть, оскільки ставки за ними значно нижчі, ніж за гривневими.

Щоразу після валютних криз рівень доларизації різко зростав, а в періоди макроекономічної стабільності – поступово знижувався. На сьогодні в більшості банків частка валютних кредитів та депозитів становить 30–40% від загального обсягу портфеля. Дрібні фінустанови майже не мають валютних вкладів населення та бізнесу. Понад 30 банків практично не видають кредитів у іноземних валютах.

У різних банків рівень доларизації суттєво різниться (графік 4.1.6). Найвища доларизація в банках із російським державним капіталом, присутність яких на ринку поступово скорочується. Дуже висока частка валютних кредитів у держбанків. Найнижча – в банків іноземних банківських груп: після скорочення на 15–20 в. п. із 2014 року вона близька до 30%. Поступово нижче 40% опускається частка валютних кредитів у приватних банків з українським капіталом. Проте серед клієнтів банків досі чимало компаній із кредитами в іноземній валюті, але доходами майже виключно у гривні.

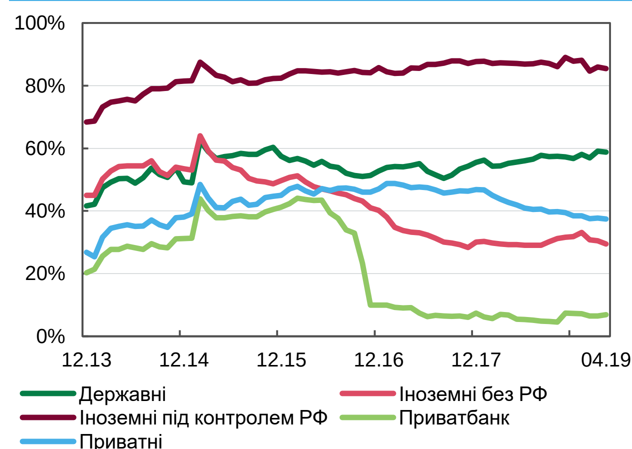
Нині рівень доларизації зобов’язань банків знижується. Цьому сприяє рекордно високий диференціал між депозитними ставками у гривні та інвалюті. Через заборону валютного кредитування фізичних осіб та пожвавлення попиту на споживчі кредити банки більше зацікавлені у гривневих коштах. Тож ставки за ними високі. Депозити у гривні й надалі залишатимуться привабливішими, адже нині різниця ставок компенсує ризик помірного знецінення гривні. Утім, із часом диференціал знижуватиметься.

За умови збереження макроекономічної стабільності та вповільнення інфляції триватиме природна дедоларизація кредитів. Низька та стабільна інфляція значно здешевить гривневі позики, їхня привабливість для позичальників зросте. А от суттєвого зниження ставок за валютними кредитами для бізнесу очікувати не варто, бо вони і так на історичному мінімумі.

Доларизація державного боргу – значний ризик для державних фінансів

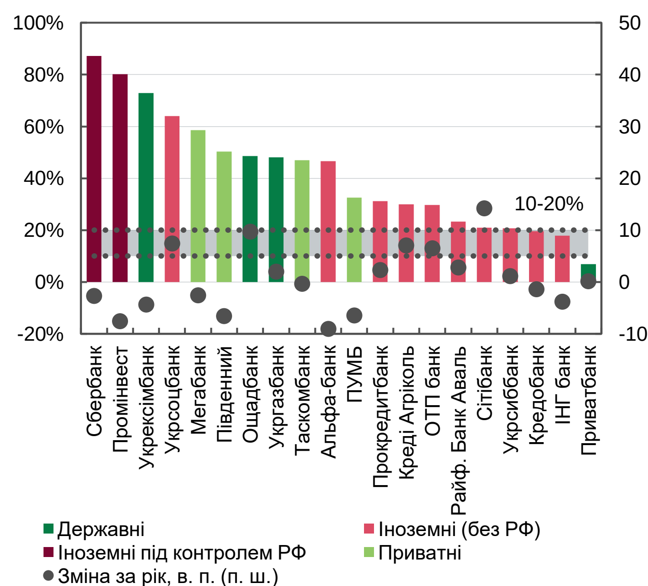
На кінець квітня 68.2% державного та гарантованого державою боргу було номіновано в інвалюті. Наприкінці минулого року його валютна складова становила 43.2% ВВП. Це значний ризик для державних фінансів, бо в разі девальвації різко зростають відношення боргу до ВВП та вартість обслуговування боргів у гривневому вимірі.

Графік 4.1.6. Рівень доларизації чистого кредитного портфеля за групами банків

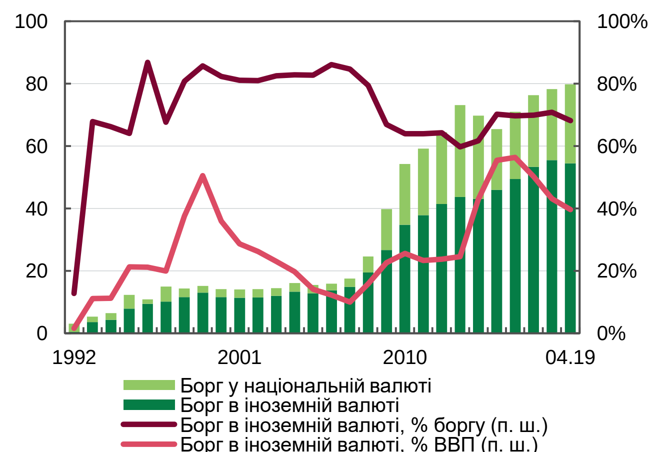
Джерело: НБУ.

Графік 4.1.7. Рівень доларизації чистого кредитного портфеля у розрізі банків на 01.05.2019 року

Джерело: НБУ.

Графік 4.1.8. Динаміка державного та гарантованого державою боргу в розрізі валют погашення, млрд дол. в еквіваленті

Джерело: ДССУ, МФУ, НБУ.

Унаслідок цього скорочуються обсяги державних інвестицій, знижується суверенний рейтинг, а утворені дисбаланси потрібно усувати шляхом фіскальної консолідації.

Часто країни мають цільові орієнтири частки держборгу в інвалюті, наприклад, 15–25% – в Угорщині, не більше 15% – у Чехії, не більше 30% – у Польщі, а в Румунії, яка планує приєднатися до єврозони, – 40–55%. МВФ використовує власний підхід[18], яким визначив для країн, що розвиваються, такі орієнтири для частки держборгу в іноземній валюті: низький ризик – менше 20% ВВП, середній – 20–60%, високий – понад 60%.

У минулому уряд був змушений покладатися на зовнішні валютні запозичення. На внутрішньому ринку не можна було залучити достатньо коштів, а доступ іноземців до нього ускладнювало валютне регулювання. Валютні борги вважалися вигіднішою альтернативою через номінально нижчу ставку, ніж за гривневими. Але внаслідок реалізації валютного ризику справжня їхня вартість може значно перевищувати ставку за гривневим боргом. Це спостерігалося під час усіх попередніх криз (1998–1999, 2008–2009 та 2014–2015 років), коли частка валютного боргу до ВВП різко зростала.

За січень – квітень частка валютного боргу знизилася на 2.7 в. п., зокрема через участь нерезидентів, що купують гривневі ОВДП. Приєднання України до Clearstream ще більше спрощує доступ іноземних інвесторів до ринку номінованих у гривні паперів. На 13 червня їхній портфель зріс до 48 млрд грн – найвищого показника в історії. На аукціоні двома днями раніше урядові вдалося розмістити шестирічні ОВДП у гривні на суму 3.3 млрд грн під 15.84%. Більше половини випуску викупили нерезиденти.

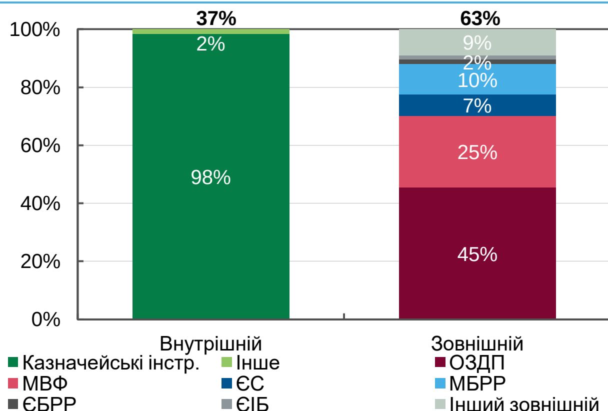
Прихід нерезидентів на внутрішній ринок гривневого боргу сприяє зменшенню його вартості, активізує вторинний ринок державних облігацій, приводить до зростання обсягів торгів на валютному ринку. Ключовий ризик – можливий масовий вихід нерезидентів із цінних паперів у випадку погіршення очікувань чи виникнення турбулентності на світових ринках капіталу. Наслідки – поява додаткового тиску на валютний ринок та зростання дохідності ОВДП.

Украй важливо використати високий попит на гривневі державні зобов’язання для заміщення валютного боргу, зберігаючи помірний дефіцит бюджету. Уряду не слід використовувати високий інтерес нерезидентів до внутрішнього держборгу для збільшення видатків.

Частка нерезидентів у внутрішніх ринках держборгу країн ЦСЄ різна: у Румунії вона становить 19% (у 2018 році), Угорщині – 19% (2019), Польщі – 29% (2018). Частка

[18] Використовується сигнальний підхід, розвинутий Грасіелою Камінські, Кармен Рейнхарт, а також іншими авторами після Мексиканської та Азійської криз 1994–1995 й 1997–1998 років. Полягає в обчисленні порогових значень індикатора, який найкраще передбачає виникнення боргової кризи.

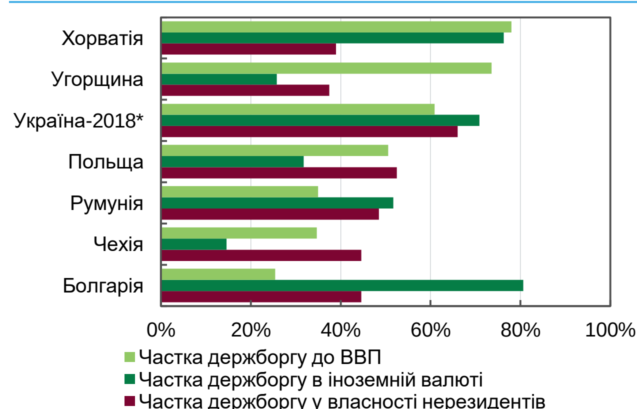
Графік 4.1.9. **Структура державного та гарантованого державою боргу України***

* На 30.04.2019 загальна сума боргу становила 2 125 млрд грн (79.8 млрд дол. в еквіваленті), частка внутрішнього боргу – 37%, зовнішнього – 63%. Частка боргу в іноземній валюті – 68%.

Джерело: МФУ, розрахунки НБУ.

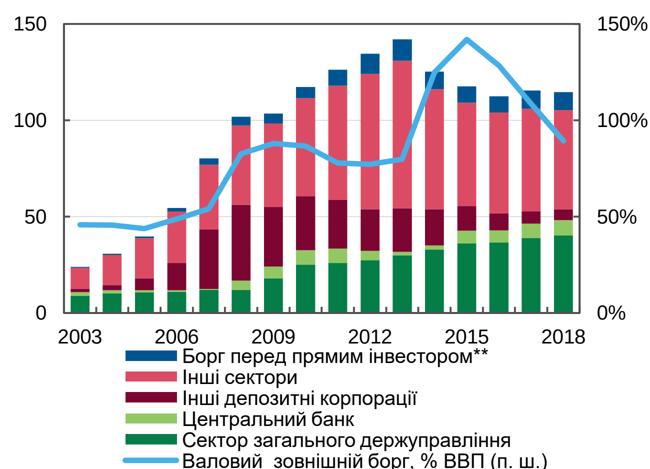
Графік 4.1.10. **Частка державного боргу в іноземній валюті та участь у ньому нерезидентів у країнах ЦСЄ, 2017 р., % від суми**

* Державний та гарантований державою борг.

Джерело: Євростат, МФУ.

Графік 4.1.11. **Структура валового зовнішнього боргу, млрд дол.***

* За методологією МВФ, КПБ 6, коригування даних з 2014 р. пов'язано із переоцінкою боргових цінних паперів підприємств. З початку 2014 року дані без урахування статистики за Автономною Республікою Крим, ** Міжфірмовий борг.

Джерело: НБУ.

нерезидентів в обсязі ринкових ОВДП[19] України нині близька до 22% (6.3% від усіх ОВДП в обігу).

Валовий зовнішній борг приватного сектору знизився

Протягом останніх років валовий зовнішній борг України, на відміну від державного, скоротився як в абсолютних цифрах, так і відносно ВВП. Тенденція розпочалася після 2013 року, її сформувало зменшення заборгованості корпоративного сектору та банків. Якщо в майбутньому вартість зовнішніх запозичень знизиться, зовнішній борг корпоративного сектору може відновити зростання. Тому важливо створювати інструменти хеджування валютних ризиків.

НБУ очікує, що дедоларизація триватиме, але може стимулювати її макропруденційними інструментами

Збереження макроекономічної та фінансової стабільності в основному усуне першопричини доларизації. Зниження цього показника до природного рівня 20% потребує часу, а також успішної реалізації інфляційного таргетування, виваженої макропруденційної політики та розвитку фінансового ринку, зокрема запровадження на ринку капіталу нових інструментів у національній валюті.

Щоб уникнути накопичення системних ризиків, спричинених доларизацією, у майбутньому НБУ може застосувати макропруденційні інструменти. До можливих заходів належать:

- підвищення ваг ризику за активами в інвалюті;
- жорсткішання вимог до оцінювання кредитного ризику за активами в іноземній валюті;
- проведення регулярного стрес-тестування банків із припущенням суттєвої девальвації гривні;
- підвищення нормативів обов'язкового резервування для депозитів в іноземній валюті;
- збільшення нормативу LCR в інвалюті.

НБУ вважає, що заборону на кредитування фізичних осіб в іноземній валюті, запроваджену законом у 2009 році, слід зберегти.

Щоб знизити ризики в секторі державних фінансів, уряд повинен і надалі зменшувати частку державного боргу в інвалюті (перш за все через продовження стриманої фіскальної політики та розвиток ринку гривневих боргових інструментів). Спрощення доступу нерезидентів на ринок гривневих ОВДП сприяє досягненню цієї мети. Важливо формувати графік розміщення таким чином, щоб уникнути концентрованих у часі погашень, які можуть створювати ризики для валютного ринку за несприятливого розвитку подій.

[19] У Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2019–2022 роки обсяг ринкових ОВДП оцінено у 223.8 млрд грн на кінець I кварталу 2019 року. Ринкові – це всі ОВДП в обігу, за винятком облігацій у власності НБУ та отриманих державними банками у процесі докапіталізації.

Вставка 6. Оцінка природного рівня фінансової доларизації[20]

Для відкритої економіки природно мати певний рівень доларизації. Він забезпечує зовнішньоекономічну діяльність та допомагає знизити валютні ризики. Природний рівень фінансової доларизації – питома вага валютних фінансових активів та зобов'язань, що відповідає структурі економіки в умовах макроекономічної стабільності. За оцінками НБУ на сьогодні природний рівень доларизації для України становить близько 20%.

Сьогодні фактичний рівень доларизації в Україні перевищує 40%. Це результат дії низки чинників у минулому – низької якості урядування та недовіри населення до державної політики, тривалих періодів де-факто фіксованого обмінного курсу, геополітичної напруженості і макрофінансової нестабільності.

Якщо ці фактори усунути, то доларизацію визначатимуть здебільшого макроекономічні чинники – інфляція та обмінний курс. Їхній вплив оцінює модель портфеля з найменшою варіацією/ризиком (minimum variance portfolio, MVP). Модель припускає наявність непокритого паритету відсоткових ставок, за якого різниця між дохідностями гривневих та валютних фінансових інструментів відповідає девальваційним очікуванням. Відтак очікувана дохідність гривневих та валютних інструментів однакова. Під час формування портфеля залишається ризик, що в майбутньому фактична інфляція та реальний обмінний курс відхилятимуться від очікуваних показників. Відповідно до Ize and Yeyati (2003) цей ризик мінімізується утриманням валютної складової депозитного (та кредитного) портфеля на такому рівні:

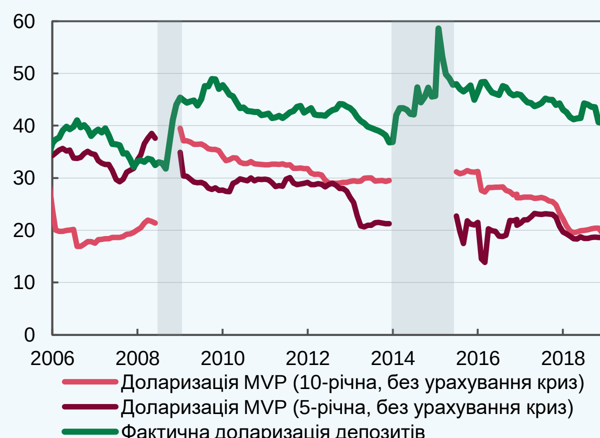
$$\lambda = \frac{(S_{\pi\pi}+S_{\pi s})}{(S_{\pi\pi}+S_{ss}+2S_{\pi s})},$$

де λ – це доларизація MVP, π – інфляція, s – реальний обмінний курс, S_{xy} – оператор варіації-коваріації. Згідно з моделлю MVP зі зменшенням волатильності інфляції відносно волатильності реального обмінного курсу доларизація портфеля падає та навпаки.

Фактори доларизації MVP – очікування волатильностей реального обмінного курсу та інфляції, а також кореляції між ними. У кожного економічного агента ці очікування інші, але історичні дані дають хороші орієнтири реалізації ризиків інфляції та обмінного курсу в майбутньому. Щоб розрахувати рівень доларизації MVP для України, було використано п'яти- та десятирічні проміжки даних за винятком трьох кризових періодів. За результатами розрахунків, поточний природний рівень доларизації для депозитів і кредитів становить 18–22%.

Лише у 2006–2008 роках фактичний рівень доларизації наближався до розрахункового показника MVP. Однак у 2009 році фактичний рівень зріс унаслідок курсової переоцінки валютних депозитів і кредитів. Надалі зниження доларизації кредитів стримувалося значним обсягом непрацюючих активів у іноземній валюті. До 2015 року був ще один чинник відхилення фактичного показника від розрахункового: режим фіксованого обмінного курсу, що зумовлював девальваційні курсові очікування.

Графік В.6.1. Доларизація MVP* та фактична доларизація, %

* MPV – модель портфеля з найменшою варіацією (minimum variance portfolio).
Сірим кольором позначені періоди кризи.
Джерело: розрахунки НБУ, IFS.

Останні дослідження оцінюють природний рівень доларизації в Україні в межах 10–20%. Навіть якщо будуть проведені необхідні економічні реформи та збережеться макроекономічна стабільність, високі геополітичні ризики, відкритість економіки та інші фактори підвищуватимуть оцінку природного рівня до верхньої межі – 20%.

Таблиця В.6.1. Оцінки природного рівня доларизації в Україні

Джерело	Результат
Фактична доларизація у зіставних країнах	Огляд країн з інфляційним таргетуванням, обраних для зіставлення, вказує на досяжність рівня доларизації – 10– 20% (Польща, Чехія, Угорщина).
Огляд літератури	Оптимальний рівень доларизації депозитів в Україні становить 15%. Відображає гіпотетичну доларизацію за сприятливих макроекономічних умов, однак незмінних структурних факторів. Della Valle et al. (2018) Автономна євроізація депозитів у групі країн Європи та Центральної Азії (разом із Україною) становить 15–20%. Відображає фактори, не пов'язані з MVP, високою інфляцією в минулому та якістю інституцій. Geng et al. (2018)
Модель MVP	Питома вага валютних депозитів та кредитів – 18–22%

Джерело: НБУ.

Україна може досягнути такого фактичного рівня, якщо збережеться макроекономічна та фінансова стабільність в країні, розвиватиметься фінансовий ринок, зокрема інструменти хеджування та фондовий ринок, а якість урядування зростатиме завдяки поступу в економічних реформах.

[20] Короткий виклад результатів дослідження К. Хведчука, В. Сініченко, Б. Топфа, що очікується до публікації в наступному випуску "Вісника Національного банку України".

Абревіатури та скорочення

АПК	Агропромисловий комплекс
АТО/ООС	Антитерористична операція / Операція об'єднаних сил
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВЛА	Високоліквідні активи
ВРУ	Верховна Рада України
ДКСУ	Державна казначейська служба України
ДССУ, Держстат	Державна служба статистики України
ЄКР	Єдиний казначейський рахунок
ЄС	Європейський Союз
ЄЦБ	Європейський центральний банк
ІСЦ	Індекс споживчих цін
ІФС	Індекс фінансового стресу
МВФ	Міжнародний валютний фонд
МЗП	Мінімальна заробітна плата
МОП	Міжнародна організація праці
МСФЗ	Міжнародні стандарти фінансової звітності
МФО	Міжнародна фінансова організація
НАТО	Організація Північноатлантичного договору
НБФУ	Небанківські фінансові установи
НБУ, Національний банк	Національний банк України
НВ	Національна валюта
НКТ	Неконтрольовані території
ОВДП	Облігації внутрішньої державної позики
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	Організація об'єднаних націй
ОПЕК+	Організація країн-експортерів нафти (розширений склад, включно з РФ)
ПАРЄ	Парламентська асамблея Ради Європи
ПДВ	Податок на додану вартість
Постанова № 351	Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 №351 "Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями"
РФ	Російська Федерація
СГ	Суб'єкти господарювання
США	Сполучені Штати Америки
ФГВФО	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб
Фінустанова	Фінансова установа
ФО, Фізособа	Фізична особа
ФОП	Фізична особа-підприємець
ФРС	Федеральна резервна система
ЮО	Юридична особа

CDS	Credit default swap
EBITDA	Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization
EL	Expected losses
CIR	Cost-to-income ratio
DSTI	Debt service to income ratio
LCR	Liquidity coverage ratio
LGD	Loss given default
MVP	Minimum variance portfolio
NPE/NPL	Non-performing exposure / loan
NFSR	Net stable funding ratio
PD	Probability of default
ROA	Return on assets
ROE	Return on equity

тис.	тисяча
млн	мільйон
млрд	мільярд
грн	гривня
дол.	долар США
в. п.	відсотковий пункт
р/р	у річному вимірі, річна зміна, до відповідного періоду попереднього року
кв/кв	до попереднього кварталу, у квартальному вимірі
м/м	до попереднього місяця, у місячному вимірі
п. ш.	права шкала